

Kulttuurisote – kuuden maakunnan kumppanuushanke

Yhteinen loppuraportti 1/2019

Lehmusaho Mervi & Kleemola Hanna (toim.), Siltanen Kirsi, Rouhelo Anne,
Virjonen Kaija, Vienamo Esa, Kleimola Piia, Mäkinen Eeva, Rosenlöf Anna-Mari

Sisälllys

Tiivistelmä.....	3
Kulturvård – ett samprojekt mellan sex landskap.....	4
1 Yleiskuvaus hankkeesta.....	5
1.1 Hankkeen organisoituminen	5
1.2 Yhteiset tavoitteet ja niiden työstäminen.....	5
2 Keskeiset käsitteet ja määritelmät.....	7
2.1 Ihmiskäsitys sosiaali- ja terveystyössä.....	7
2.2 Inhimilliset tarpeet sosiaali- ja terveystyössä	7
2.3 Asiakslähtöisyys	8
2.4 Hyvinvointi.....	9
2.5 Kulttuuri ja taide.....	10
2.6 Kulttuuriset oikeudet.....	10
2.7 Kulttuurihyvinvointi.....	10
2.8 Kulttuurihyvinvointipalvelut.....	11
2.9 Kulttuurinen toimijuus osana ihmisen hyvinvointia.....	11
3 Sosiaali- ja terveydenhuollon järjestäjän näkökulma.....	13
3.1 Lainsäädännön antamat mahdollisuudet kulttuurille sote-palveluissa	13
3.1.1 Henkilökohtainen budjetti	13
3.1.2 Asiakasseteli.....	14
3.1.3 Sote-keskus	14
3.1.4 Liikelaitos	15
3.2 Kulttuuri osana hyvinvoinnin ja terveyden edistämistä.....	16
3.2.1 Maakunta–kunta-yhteistyö ja työnjako.....	16
3.2.2 Hyvinvointikertomus.....	18
3.2.3 Yhdyspinnat kulttuurin tuottajiin.....	18
3.2.4 Yhdyspintojen johtaminen.....	19
3.2.5 Kulttuurihyvinvoinnin rahoitus – monikanavarahoitettu piilotoimiala	20
3.3 Kulttuurihyvinvoinnin indikaattorit	20
4 Kulttuurihyvinvointi asiakkaan palveluketjussa	23
4.1 Asiakas- ja palveluohjaus.....	23
4.1.1 Kulttuurihyvinvoinnin portaat	23
4.2 Lasten, nuorten ja lapsiperheiden palvelut.....	25
4.3 Työikäisten palvelut.....	26
4.4 Ikääntyneiden palvelut.....	27
4.4.1 Ikäihmisten kokemuksia hyvinvointiin vaikuttavista tekijöistä.....	27

4.4.2	Ikäihmisten kulttuurisen hyvinvoinnin edistämisen ohjaukseen ja välineet.....	29
4.4.3	Kulttuurilähtöisten hyvinvointipalvelujen tarjotin	30
4.4.4	Kulttuurihyvinvoinnin kirjaaminen	31
4.4.5	Taide osana elinympäristöä	32
4.4.6	Vanhusneuvostot vaikuttamisen ja osallisuuden kanavana	32
4.5	Asiakasesimerkit mielenterveys- ja päihdepalveluista.....	33
4.6	Pirkanmaan kokemuksia kulttuurihyvinvointisuunnitelmasta	38
4.7	Hyviä toimintamalleja ja käytäntöjä	39
5	Tulevaisuuden työelämä: tuki ja tarpeet osaamisen kehittämiseksi.....	40
5.1	Kulttuurihyvinvoinnin sisällöt taide-, kulttuuri-, sosiaali- ja terveysalan koulutuksissa	40
5.2	Henkilöstön uudistuvat osaamistarpeet	40
5.2.1	Sosiaalialalla painotus ennaltaehkäisevään työhön	41
5.3	Osaamisen johtaminen.....	42
5.4	Kohti uudenlaista hyvinvointiosaamista	43
5.5	Taiteen ja kulttuurin integrointi palveluihin, työelämään ja koulutukseen	44
6	Johtopäätökset ja suositukset.....	45
	Lähteet.....	49
	Liitteet	54
Liite 1.	Kulttuurisoten ohjausryhmä	
Liite 2.	Kulttuurisoten hankehenkilöstö	
Liite 3.	Kulttuurisote Etelä-Pohjanmaalla	
Liite 4.	Kulttuurisote Pohjanmaalla	
Liite 5.	Kulttuurisote Varsinais-Suomessa	
Liite 6.	Kulttuurisote Pirkanmaalla	
Liite 7.	Kulttuurisote Kymenlaaksossa	
Liite 8.	Kulttuurisote Pohjois-Savossa	
Liite 9.	Syvähaastattelujen analyysi (Varsinais-Suomi)	
Liite 10.	Esitys kulttuurihyvinvoinnin huomioimisesta Pohjois-Savon järjestämissuunnitelmassa	
Liite 11.	Kulttuurihyvinvoinnin integrointi uudistuviin sote-palveluihin (pelkistetty rautalankamalli)	
Liite 12.	Indikaattoreita hankemaakunnista	

Tiivistelmä

Kulttuuri kuuluu kaikille. Kulttuurinen osallisuus on sekä ihmisoikeus että vaikuttava keino edistää fyysistä, psyykkistä ja sosiaalista terveyttä ja toimintakykyä. Yksilötasolla nämä näkyvät muun muassa yhteenkuuluvuuden tunteen voimistumisena, yksinäisyyden vähenemisenä, itsetunnon vahvistumisena, voimaantumisenä ja mielekkään arjen kokemuksina.

Kulttuurisote oli Pohjois-Savon sairaanhoitopiirin hallinnoima kuuden maakunnan alueelle ulottuva strateginen kumppanuushanke. Hanke toimi sosiaali- ja terveydenhuollon (sote) uudistustyön ja maakuntavalmistelun tukena nostamalla keskusteluun kulttuurihyvinvoinnin ja asiakkaiden kulttuuristen oikeuksien toteutumisen osana sosiaali- ja terveydenhuollon palveluja tai niihin liittyvillä yhdyspinoilla. Hanke edisti kulttuurihyvinvointia muun muassa kannanotoilla, lausunnoilla, toimenpidesuosituksilla sekä viestinnällä ja verkostoitumisyhteistyöllä.

Hanke kuului hallituksen kärkihankkeisiin ja sitä rahoitti Taiteen edistämiskeskus sekä mukana olleet osatoiteuttajat vuonna 2018. Pohjois-Savon sairaanhoitopiirin lisäksi osatoteutuksista vastasivat Etelä-Pohjanmaan liitto, Pohjanmaan liitto ja Pirkanmaan liitto sekä Kymenlaakson sairaanhoito- ja sosiaalipalvelujen kuntayhtymä Carea ja Turun kaupungin hyvinvointitoimiala (Varsinais-Suomi).

Kulttuurisotessa mallinnettiin, miten taide- ja kulttuurilähtöiset hyvinvointipalvelut saadaan mukaan uudistuviin sote-palveluihin. Hanke teki tulevien maakuntien sosiaali- ja terveydenhuollon palveluntuotantoa ohjaaviin asiakirjoihin esityksiä asiakkaiden kulttuuristen oikeuksien huomioimisesta. Hanke otti kantaa palvelumallikuvauksiin ja valinnanvapausvalmisteluun sekä maakuntien järjestämissuunnitelmiin. Kulttuurihyvinvoinnin edistämässä ja toimenpiteiden seurannassa on tärkeää, että käytössä on ihmisten osallisuutta, elämänlaatua ja toimintakykyä mittaavia indikaattoreita ja että kulttuurihyvinvointi näkyy alueellisissa ja kuntien hyvinvointikertomuksissa.

Hanketoimijat mallinsivat kulttuurihyvinvoinnin palveluja eri asiakasryhmille, kuten lapsille, nuorille ja lapsiperheille, päihde- ja mielenterveyskuntoutujille sekä ikäihmisille. Hankkeessa luotiin pohjaa yhdyspintasopimuksille ja muulle sopimusohjaukselle ja annettiin suosituksia yhdyspintatyön johtamisesta maakunnissa. Luontaisia alustoja yhdyspintatyölle ovat esimerkiksi tulevat perhekeskukset ja ikäihmisten asiakas- ja palveluohjauksyksiköt. Käytännön työvälineitä maakunnallisten palvelujen toteuttamiseen ovat muun muassa monipuolinen palvelutarjotin, kulttuurihyvinvoinnin porrasmalli sekä saavutettavuutta parantavat käytännöt kuten Kaikukortti ja kulttuurilähete.

Hanke paneutui myös uudistuvan työelämän tarpeisiin sekä osaamisen ja koulutuksen kehittämiseen. Kulttuurihyvinvointipalvelujen integraatio edellyttää sekä sote- että kulttuurialojen toimijoiden koulutusta. Täydennyskoulutusta tarvitsevat myös esimerkiksi sote- ja maakuntavalmistelijat sekä työvoimaviranomaiset. Yhtenä mallina maakunnallisen osaamisen kehittämisen tukemiseksi Kulttuurisote-hanke esittää Itä-Suomessa käytössä olevaa Voimala-mallia, jossa eri toimijoista koostuva kumppanuusverkosto kehittää yhdessä kulttuuria hyödyntäviä hyvinvointipalveluja ja moniammatillista osaamista.

Kulttuurisote pyrki vaikuttamaan kannanotoin ja lausunnoin kulttuurihyvinvoinnin kysymysten kansalliseen valmisteluun ja kansallisiin kehittämislinjauksiin. Hanketoimijat jakoivat osaamistaan opetus- ja kulttuuriministeriön ja sosiaali- ja terveysministeriön joulukuussa 2018 julkaisemien suositusten valmistelutyöhön. Hanke suosittelee, että ministeriöiden suositus taiteen ja kulttuurin saatavuuden ja saavutettavuuden parantamiseksi sosiaali- ja terveydenhuollossa (OKM 2018c) otetaan huomioon niin paikallisesti, alueellisesti kuin valtakunnallisesti. Hanke antaa tässä raportissa myös omia alueellisia ja valtakunnallisia toimintasuosituksia.

Kulturvård – ett samprojekt mellan sex landskap

Projektet Kulturvård fungerade som stöd i beredningen av landskaps- och vårdreformen och lyfte upp frågor kring kulturell välfärd, till exempel hur kundens kulturella rättigheter uppfylls som en del av social- och hälsovårdstjänsterna. Projektet genomfördes som ett samprojekt mellan sex landskap under 2018. Projektet administrerades av Norra Savolax sjukvårdsdistrikt. De andra delgenomförarna var Österbottens förbund, Södra Österbottens förbund, Birkalands förbund, Carea – Samkommunen för sjukvårds- och socialtjänster i Kymmenedalen samt Åbo stad i Egentliga Finland.

I projektet granskades hur konst- och kulturbaserade välfärdstjänster kan integreras i de förnyande social- och hälsovårdstjänsterna. Det är väsentligt att de kulturella välfärdstjänsterna förankras i social- och hälsovårdsstrukturerna och att de skrivs in i landskapets servicestrategi och plan för ordnande av service.

Konst- och kulturverksamhet inom social- och hälsovården ska integreras i planeringen, uppföljningen och rapporteringen av landskapets verksamhet och ekonomi. Vid främjande av kulturell välfärd och uppföljning av åtgärder är det viktigt att det finns indikatorer som mäter människornas delaktighet, livskvalitet och funktionsförmåga och att kulturell välfärd synliggörs i regionala och kommunala välfärdsberättelser. Inom projektet utarbetades en vägkarta för kulturell välfärd. Vägkartan innehåller viktiga faktorer som anordnaren ska beakta vid fastställande av anskaffnings- och kvalitetskriterier och säkerställande av ett fungerande samarbete med landskapet, dess social- och hälsovårdstjänster, kommuner, organisationer, serviceproducenter och andra aktörer. Vägkartan framhåller även inkludering av konst och kultur i strategisk utveckling av verksamheten.

Projektet gav förslag om hur kundernas kulturella grundrättigheter kan beaktas i de dokument som styr serviceproduktionen inom social- och hälsovården i de blivande landskapen samt modellerade kulturella välfärdstjänster för olika kundgrupper, såsom barn, unga och barnfamiljer, rehabiliteringsklienter inom mental- och missbrukarvården samt för äldre personer. Praktiska verktyg för att förverkliga regionala tjänster inom kulturell välfärd är bland annat en mångsidig servicebricka, ett enhetligt kvalitetskriterium, praxis som förbättrar tillgången till tjänsterna såsom kulturremiss, Kaikukortti och Elämän puu samt kontaktpersoner som koordinerar verksamheten.

Med tanke på kontinuiteten är det viktigt att parterna förbinder sig till verksamheten och målen. I landskapen, kommunerna och social- och hälsovårdorganisationerna ska ansvariga aktörer och kontaktpersoner för kulturell välfärd utnämnas. För att ett fungerande samarbete mellan landskapen, kommunerna och olika organisationer ska kunna säkerställas behövs det avtal om samarbete, arbetsfördelning och kostnadsansvar.

För konst- och kulturverksamhet inom social- och hälsovården krävs sakkunskap hos både de som genomför verksamheten och de som ansvarar för anskaffningarna. Projektet fokuserade på arbetslivets behov samt utveckling av kompetens och utbildning. Det behövs utbildning för bland annat personalen inom social- och hälsovårdssektorn samt aktörer inom kulturbranschen. För integrationen behövs det även samarbetsnätverk. Ett bra exempel på hur man kan stödja utvecklingen av regional kompetens är samarbetsmodellen Voimala i östra Finland. Modellen baserar sig på ett brett samarbetsnätverk som utvecklar kulturella välfärdstjänster och multiprofessionell kompetens.

Projektet Kulturvård påverkade med utlåtanden olika frågor kring kulturell välfärd i den nationella beredningen. Projektaktörerna bidrog med sina kunskaper i beredningen av de rekommendationer som undervisnings- och kulturministeriet samt social- och hälsovårdsministeriet publicerade i december 2018. Projektet rekommenderar att man i beredningen och genomförandet av social- och hälsovårdsreformen tar hänsyn till ministeriernas publikation *Rekommendation för att förbättra tillgång och tillgänglighet till konst och kultur inom social- och hälsovården* (UKM 2018). Projektet ger även egna riktlinjer i denna rapport.

1 Yleiskuvaus hankkeesta

1.1 Hankkeen organisoituminen

Kulttuurisote-hanke syntyi aiemman ja laajenemaan pyrkivän Taikusydän-verkoston pohjalle kuuden kulttuurihyvinvoinnin edistämistä kiinnostuneen maakunnan vahvistaessa yhteistyötään. Kuuden maakunnan kumppanuushankkeessa keskeisenä tavoitteena oli mallintaa taide- ja kulttuurilähtöisten hyvinvointipalvelujen asemaa sosiaali- ja terveyspalvelujen järjestämisessä valmistauduttaessa uudistuviin maakuntiin.

Hankkeen hallinnoija ja pääkoordinoija oli Pohjois-Savon sairaanhoitopiirin kuntayhtymä (Pohjois-Savo) ja osatoteuttajia olivat Etelä-Pohjanmaan liitto (Etelä-Pohjanmaa), Pohjanmaan liitto (Pohjanmaa) ja Pirkanmaan liitto (Pirkanmaa), Kymenlaakson sairaanhoito- ja sosiaalipalvelujen kuntayhtymä - Carea (Kymenlaakso) ja Turun kaupungin hyvinvointitoimiala (Varsinais-Suomi). Hankkeen toteutusaika oli 1.1.–31.12.2018.

Taikusydän- ja Itä-Suomen Hyvinvointivoimala -verkostot toimivat hankkeen tukena alueellisesti ja kansallisesti varmistaen yhteistyön myös muihin samaa rahoitusta saaneisiin hankkeisiin.

Ohjausryhmä koottiin osatoteuttajien edustajista (liite 1). Ohjausryhmän rooli oli hallinnollinen ja hankkeen yhteisiin linjauksiin ja talousasioihin keskittyvä.

Hankkeeseen palkattiin tai hankittiin asiantuntijapalveluna kullekin alueelle noin puolikasta työaika tekevä asiantuntija/projektipäällikkö yhdeksäksi kuukaudeksi. Pohjois-Savossa, hallinnoivana ja hankkeen kokonaiskoordinaatiosta vastaavana tahona, tämä työpanos oli noin yksi henkilötyövuosi. Hankehenkilöstö on kuvattu liitteessä 2.

1.2 Yhteiset tavoitteet ja niiden työstäminen

Rahoituspäätöksen myötä hankkeen yhteiset tavoitteet täsmennettiin tammi-helmikuussa 2018. Hankkeelle myönnetty valtionavustus 180 000 euroa oli noin puolet haetusta, mikä mahdollisti pienehköin henkilöresurssein toteutettavan strategisen hankkeen. Osatoteuttajien tiivistelmissä (liitteet 3–8) on kuvattu kullakin alueella tehtyä työtä ja hankkeen keskeisimmät tuotokset tai saavutukset.

Hankkeessa määritellyt yhteiset tavoitteet ja keskeisimmät valmistelualueet

1) Sote-palvelujen järjestäjän eli tulevan maakunnan näkökulma

- Ehdotukset siitä, miten *kulttuuristen oikeuksien toteutuminen* sekä taide- ja kulttuurilähtöisten hyvinvointipalveluiden järjestäminen *kirjataan* maakunnan sosiaali- ja terveydenhuollon palveluntuotantoa ohjaaviin keskeisiin *asiakirjoihin ja sopimuksiin*, järjestäjän palveluntuottajille esittämiin kriteereihin, maakunnan palvelulupaukseen ja maakuntastrategiaan sekä järjestämissuunnitelmaan ja muihin mahdollisiin asiakirjoihin. Mahdolliset ehdotukset sopimusmittareiksi. Huomioidaan esityksissä *eri väestöryhmät ja keskeiset sote-toimintaympäristöt*. Valmistelua Pirkanmaalla ja Pohjois-Savossa.

2) Kulttuurihyvinvoinnin palveluketjujen mallintaminen eri väestöryhmille

- *Huomioidaan maakunnalliset painoalueet ja erityispiirteet; painotuksissa huomioidaan alueittain käytävissä olevat voimavarat.*
- Palveluketjut: sotesta kuntien/järjestöjen hyvinvoinnin ja terveyden edistämiseen (hyte). *Tunnistetaan keskeiset kulttuurihyvinvoinnin paikat ja toimijat sote-palveluissa ja palveluohjauksessa.*
- Erityishuomio niihin *asiakasryhmiin, joiden kulttuuriset perusoikeudet ovat vaarassa jäädä toteuttamatta* (esim. pitkäaikaissairaat, yksinäiset ikääntyneet tai muutoin heikossa asemassa olevat).

- Palveluketjujen hahmottamiseksi luodaan *kulttuurihyvinvoinnin portaat/tarjotinmalli*, jossa kuvataan miten eritasoisia kulttuurihyvinvoinnin palveluja sisällytetään osaksi sote-palveluja perusterveydenhuollossa, sosiaalitoimessa ja erikoissairaanhoidossa sekä muussa hyvinvoinnin ja terveyden edistämässä (hyte-työ kunnissa ja maakunnassa, järjestöjen ja seurakunnan rooli).
- Huomioidaan erilaiset asiakkuudet ja niiden tasot: omatoiminen, neuvontaa ja tukea tarvitseva, paljon apua ja verkoston tukea tarvitseva, pieni kunta, keskisuuri, suuri.
- Painopisteet: lapset, lapsiperheet, nuoret (0–15 v), nuoret aikuiset (16–24 v), työikäiset, vanhuksat *kunkin maakunnan painotuksen mukaan*.
- Valmistelua ikäihmisten osalta erityisesti Etelä-Pohjanmaalla, Pohjanmaalla ja Varsinais-Suomessa sekä mielenterveys- ja päihdeasiakkuuksiin liittyen Kymenlaaksossa ja lapsiperhepalveluihin liittyen Pohjois-Savossa.

3) Kulttuurihyvinvointia tukevien käytäntöjen ja rakenteiden mallintaminen yhdyspinoilla

- *Yhdyspinat*: maakunnan sote & hyte ja järjestöt, kuntien kulttuuri/vapaa-aikatoimi/sivistystoimi (koulu, varhaiskasvatus, kansalaisopistot).
- Tehdään tarkentavia ehdotuksia siitä, miten kulttuurihyvinvointi huomioidaan kuntien hyvinvointikoordinaattoreiden työssä, mitä on *maakunnan tarjoama asiantuntijatuki* hyvinvoinnin ja terveyden edistämässä kulttuurihyvinvoinnin suhteen ja miten kulttuurihyvinvointi huomioidaan *alueellisessa hyvinvointikertomuksessa*. Valmistelua kaikilla alueilla.

4) Tuki osaamisen kehittämiselle ja koulutukselle

- Herätetään pohdintoja siitä, miten olemassa oleviin ammatteihin ja työtehtäviin voidaan sisällyttää työmenetelmiä ja ammattiosaamista toisilta osaamisaloilta.
- Painoaluetarkastelussa on sosiaali-, terveys-, hyvinvointi- ja kulttuurialojen välinen yhteistyö.
- Tuetaan monialaisten yhteistyömallien syntymistä sekä koulutusalat ja -asteet ylittävien joustavien opinpolkujen kehittämistä.
- Vahvistetaan työelämän ja koulutuksen välistä yhteistyötä huomioiden johdon, esimiesten ja asiakasrajapinnassa työtä tekevien näkökulma.
- Valmistelua Pohjois-Savossa, Varsinais-Suomessa ja Kymenlaaksossa.

Odotetut tuotokset:

- 1) dokumentti keskeisistä reunaehdoista taide- ja kulttuurilähtöisten palvelujen järjestämiseksi osana sote-palveluja
- 2) ehdotukset kulttuurihyvinvoinnin sisällyttämisestä keskeisiin asiakirjoihin ja ehdotukset kansalliseksi sopimusmittareiksi
- 3) mallinnus ja kriteeristö, joiden avulla palvelujen tuottaja ja niiden ostaja tai sisältö- ja laatu-kriteereistä vastaava taho ymmärtävät toisiaan (portaati, palveluketjut)
- 4) ehdotukset yhdyspintarakenteiksi, joissa huomioidaan kulttuurihyvinvoinnin näkökulma
- 5) yleiskatsaus kansallisista tämän sektorin koulutuksista ja niiden luokittelu hyödyntäen yhdessä tuotettuja kulttuurihyvinvoinnin portaita/kriteeristöä
- 6) kooste sopimus- ja rahoitusmalleista eri maakunnista
- 7) viestintäyhteistyö ja näkyvyys alueellisia ja kansallisia kulttuurihyvinvoinnin verkostoja hyödyntäen.

2 Keskeiset käsitteet ja määritelmät

Kaija Virjonen ja Anne Rouhelo

2.1 Ihmiskäsitys sosiaali- ja terveystyössä

Sosiaali- ja terveystyössä *perusarvona on ihmisarvo*, jota tulee kunnioittaa jakamattomana ja loukkaamattomana (ETENE). Ihminen on vapaa, toimiva ja valintoja tekevä subjekti - vapaa valitsemaan ja juuri siksi myös vastuullinen (Rauhala 2015, Jyrkämä 2013). Sosiaali- ja terveystyössä asiakas/potilas kohdataan fyysisenä, psyykkisenä ja sosiaalisena kokonaisuutena, joka on kehittynyt ja joka kehittyy edelleen elämäkokemusten myötä. Ihminen elää ja kokee elämäänsä yksilöllisessä elämäntilanteessaan. (Rauhala 2015, Jyrkämä 2013.)

Sosiaali- ja terveystyössä tunnustetaan yleisesti Rauhalan (2015) kuvaus *holistisesta ihmiskäsityksestä*. Ihmisen olemispuolet ovat *kehollisuus, tajunnallisuus ja situationaalisuus*. Kehollisuudella tarkoitetaan elämää ylläpitävien orgaanisten prosessien kokonaisuutta, jossa olennaista on aineellisorgaaninen koskettava lähivaikutus eli elinten ja elintoimintojen konkreettinen toiminta ja niiden keskinäinen informaatio. Tajunnallisuus on psyykkishenkistä olemassaoloa, johon liittyy ymmärrys ja mieli. Mieli on merkityksen antaja ja mieli ilmenee tai koetaan jossakin elämyksessä. Elämyksellisiä tiloja ovat esimerkiksi havaintoelämys ja tunne-elämys. Tajunnassa syntyvät merkitysten kokonaisuudet, jotka luovat motivaation olemassaololle ja toimijuudelle. Situationaalisuus tarkoittaa, että ihminen on suhteessa ympäröivään todellisuuteen, toisiin ihmisiin, ympäristöön ja yhteiskuntaan. Toimijana ja valintoja tekevänä yksilönä olemiseen liittyy eri tilanteissa monia keskenään vuorovaikutuksessa olevia ulottuvuuksia. Toimijuuteen liittyvät tekijät ovat siis erilaisia eri tilanteissa ja eri elämäntilanteissa. (Jyrkämä 2013.) Sosiaali- ja terveystyössä tavoitteena voidaan pitää sitä, että ihmisen toimijuuden taso on kulloisessakin elämäntilanteessa mahdollisimman hyvä.

2.2 Inhimilliset tarpeet sosiaali- ja terveystyössä

Inhimillisiä tarpeita voidaan hyvin eritellä Maslow'n tarvehierarkian pohjalta. Ihmisen toimijuuden peruselementtejä on se, että keho on terve ja hyvinvoiva ja keholliset tarpeet, kuten ravitsemus, puhtaus, liikunta ja uni hoidetaan mahdollisimman hyvin. Sosiaali- ja terveydenhuollon palveluissa fyysiset tarpeet huomioidaan ja hoidetaan ammattihenkilöstön toimesta huolellisesti. Turvallisuus ymmärretään fyysisenä turvallisuutena (ympäristöjen turvallisuus, hoidon oikeellisuus, riskien tunnistaminen ja välttäminen), psyykkisenä/henkisenä turvallisuutena (hyvä kohtelu, turvallisuuden tunteen varmistaminen ja henkinen tuki) sekä sosiaalisena turvallisuutena. Sosiaalinen turvallisuus muodostuu yhteistyösuhteissa, luottamuksessa ja asiakkaalle/potilaalle tärkeiden yhteisöjen kanssa tehtävässä yhteistyössä. Läheisyyden ja rakkauden tarpeisiin voidaan ainakin osittain vastata hyvillä hoitosuhteilla ja hoitoyhteisöjen hyvällä ilmapiirillä. Arvostuksen tarpeeseen vastataan kohtaamisilla, itsemääräämisoikeuden kunnioittamisella ja kumppanuudella. Esteettisiin tarpeisiin vastataan elämis- ja kokemusympäristöllä ja kommunikaatiolla. Älyllisiin tarpeisiin vastataan sopivilla haasteilla, osallisuudella ja aktivoivalla kognitiivisella toiminnalla. Itsensä toteuttamisen tarpeisiin vastataan erilaisilla aktiviteeteilla, kuten taide- ja kulttuurilähtöisillä menetelmillä.

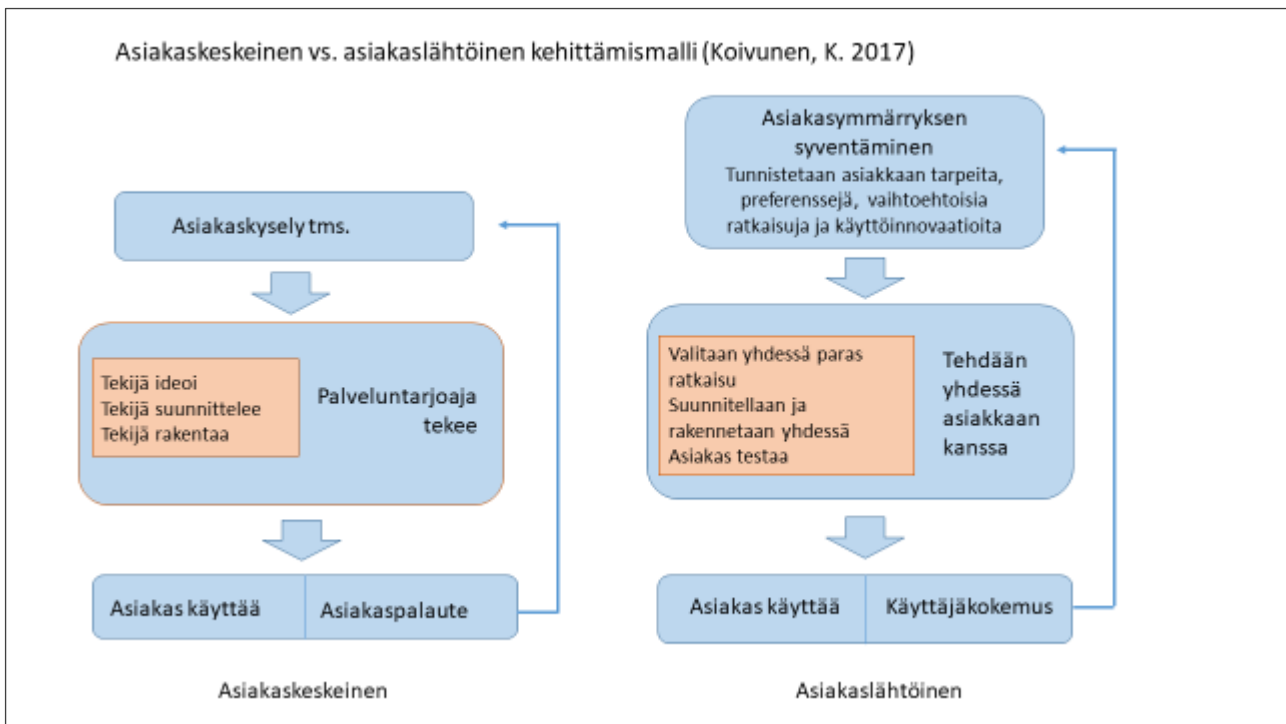
Kuvassa 1. tarpeet on esitetty kategorisesti. Asiat, jotka liittyvät eri tarvealueiden tyydyttämiseen, eivät todellisuudessa ole jäykän hierarkkisia, vaan tarpeiden prioriteettijärjestys vaihtelee yksilöittäin ja tilannekohtaisesti. Esimerkiksi ihminen, joka keskittyy itselleen merkitykselliseen luovaan toimintaan, voi unohtaa nälän tunteen. Yksilön kokonaisuhyvinvointia edistävää kulttuurista toimijuutta voidaan tarkastella näitä tarvehierarkian eri tasoja läpäisevänä ilmiönä.

Kuva 1. Inhimilliset tarpeet sosiaali- ja terveystyössä.

2.3 Asiakslähtöisyys

Sosiaali- ja terveyspalvelujen uudistuksessa tavoitellaan asiakslähtöisiä, oikea-aikaisia, vaikuttavia ja tehokkaita palveluja (Alueuudistus.fi). Asiakslähtöisyyden käsitteellä viitataan yleensä asiakkaan ja ammattilaisen tasa-arvoiseen vaikuttamiseen, voimaannuttavaan kumppanuuteen ja vuoropuheluun palvelussa. Toiminta on asiakslähtöistä silloin, kun se on toteutettu asiakkaan kanssa yhdessä. Asiakslähtöisyys on asiakaskeskeisyyttä uudempi ja kattavampi käsite. Asiakaskeskeisyyden lähtökohtana on asiakkaan kunnioittaminen, hänen tarpeidensa huomioiminen ja palvelujen järjestäminen tarpeiden pohjalta. Asiakaskeskeisyyttä toteutetaan esimerkiksi niin, että asiakkaiden tarpeita selvitetään asiakaskyselyillä tai asiakaspalautteilla. Näiden pohjalta palvelujen tarjoajat suunnittelevat tarpeita vastaavia palveluja. Asiakslähtöisyydessä mennään pidemmälle, sillä siinä asiakas ei ole pelkästään palvelun kehittämisen kohde, vaan hän osallistuu itse alusta alkaen palvelun kehittämiseen. Olennainen ero asiakaskeskeisyyteen on se, että asiakslähtöisyydessä asiakas nähdään oman hyvinvointinsa asiantuntijana ja hänen voimavarojaan hyödynnetään palvelujen suunnittelussa, toteuttamisessa ja kehittämisessä. (Koivunen 2017.)

Kuva 2. Asiakaskeskeinen vs. asiakaslähtöinen kehittämismalli (Koivunen 2017).

2.4 Hyvinvointi

Hyvinvointivaltion tehtävänä pidetään yleensä hyvän elämän lähtökohtien tarjoamista kaikille kansalaisille. Yleensä hyvinvoinnin osatekijät jaetaan kolmeen ulottuvuuteen:

- terveyteen,
- materiaaliseen hyvinvointiin ja
- koettuun hyvinvointiin tai elämänlaatuun.

Hyvinvointi-käsite viittaa suomen kielessä sekä yksilölliseen hyvinvointiin että yhteisötason hyvinvointiin. Yhteisötason hyvinvoinnin ulottuvuuksia ovat mm. elinolot, kuten asuinolot ja ympäristö, työhön ja koulutukseen liittyvät seikat sekä toimeentulo. Yksilöllisen hyvinvoinnin osatekijöiksi luetaan sosiaaliset suhteet, itsensä toteuttaminen, onnellisuus ja sosiaalinen pääoma. Yksilön hyvinvointia voidaan mitata elämänlaadulla, jota muovaavat terveys ja materiaalinen hyvinvointi, samoin kuin yksilön odotukset hyvästä elämästä, ihmissuhteet, omanarvontunto ja mielekäs tekeminen. Terveiden ja hyvinvoinnin lisäämisessä on pohjimmiltaan kysymys hyvien valintojen mahdollistamisesta. Kulttuuripalveluiden saatavuuden ja saavutettavuuden parantaminen, yksinäisyyden vähentäminen ja yhteisöllisyyden lisääminen ovat tehtäviä, joissa yhteiskunnalla on merkittävä rooli. Yksilöt itse viimekädessä tekevät pääosan valinnoistaan yhteiskunnan ja palveluiden asettamien mahdollisuuksien rajoissa. (THL 2018a.)

Erik Allardt liittyy kestävään hyvinvointiin neljä tarvetta, joiden tyydyttämiseen tulisi olla mahdollisuudet. Nämä ovat ”*kohtuullinen elintaso (having), mielekäs ja vastuullinen tekeminen (doing), merkitykselliset suhteet (loving) ja mahdollisuus itsensä toteuttamiseen ja elävään läsnäoloon (being)*”. (Allardt 1976.)

2.5 Kulttuuri ja taide

Kulttuurille ja taiteelle on liki mahdotonta antaa kaiken kattavaa ja tyhjentävää määritelmää ja niitä onkin puheessa määritelty eri diskurssien kautta. Kulttuuri on sosiaalisesti jaettu ja opittu merkitysten järjestelmä, jonka avulla yhteisön jäsenet luokittelevat ympäristöään, itseään ja toisia sekä myös selittävät omaa ja muiden toimintaa. Kulttuuriin liittyvät yhteisön oletukset, arvot ja normit sekä niistä kumpuavat erilaiset teot ja tuotokset kahvihetkestä karaokeen ja perinnejuhlista taideharrastuksiin. Kulttuuri määrittää ihmisten sosiaalista toimintaa ja antaa sille merkityksen. (Ks. Lehikoinen 2017; Lehikoinen & Vanhanen 2017, 9.)

Taide on luovaa toimintaa, jota ohjaavat kulttuuriset ja historialliset käsitykset taiteen tekemisestä, esittämisestä ja vastaanottamisesta. Eri taidemuodoilla on omat perinteensä, mutta taide on myös dynaaminen jatkuvasti uutta luova ja uudistuva. Taide on olemassa ensisijaisesti taiteen itsensä vuoksi, vaikka sillä voi olla yhteiskunnallisesti katsottuna myös esimerkiksi eettistä, moraalista, kasvatuksellista, terapeutista, terveyttä vahvistavaa sekä taloudellista arvoa. Taide voi monella tapaa vaikuttaa ihmisten hyvinvointiin. Taiteisiin osallistuminen voidaan nähdä osana kulttuuristen perusoikeuksien ja hyvinvoinnin toteutumista, hyvää elämänlaatua ja elinikäistä oppimista. (Ks. Lehikoinen 2017; Lehikoinen & Vanhanen 2017, 8.)

2.6 Kulttuuriset oikeudet

Kulttuurisilla perusoikeuksilla tarkoitetaan sitä, että jokaisella ihmisellä on oikeus osallistua taiteisiin ja kulttuuriin, kehittää itseään ja yhteisöään niiden avulla sekä mahdollisuus ilmaista itseään vapaasti. Kulttuuristen perusoikeuksien näkökulmasta kaikille ihmisille on turvattava yhdenvertaiset mahdollisuudet oppia, osallistua kulttuuriin ja ilmaista itseään läpi koko elämänkaaren ja kaikissa elämänsä tilanteissa. Olennaista on, että kaikilla on yhdenvertaisesti mahdollisuus päästä osalliseksi taiteesta. Taiteen tulee olla saavutettavissa. (Lehikoinen & Rautiainen 2016; Lehikoinen 2017; Lehikoinen & Vanhanen 2017, 8.)

Kulttuuriset oikeudet on turvattu Suomen perustuslaissa (731/1999, 12 §, 16 § ja 17 §), YK:n ihmisoikeuksien julistuksessa (1948) ja monissa Suomea sitovissa kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa, kuten YK:n kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskeva yleissopimus, YK:n taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva yleissopimus, YK:n lasten oikeuksia koskeva yleissopimus ja YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskeva yleissopimus. (Lehikoinen & Rautiainen 2016; Lehikoinen 2017; Lehikoinen & Vanhanen 2017, 18.)

Kulttuuristen oikeuksien näkökulmasta kulttuurista ja sosiaalista pääomaa lisääviä palveluja tarvitaan erityisesti silloin, kun uhkana on sosiaalinen syrjäytyminen, eristäytyminen yhteiskunnasta, yksinäisyys, mielenterveydelliset haasteet, tarve integroitua kulttuuriin tai tarve lisätä elämän merkityksellisyyden tunnetta (Lehikoinen & Vanhanen 2017, 20).

2.7 Kulttuurihyvinvointi

Taiteisiin osallistumisen voidaan nähdä olevan osa kulttuurisia perusoikeuksia. Taiteisiin osallistumisen on todettu osaltaan synnyttävän hyvinvointia, josta voidaan käyttää käsitettä kulttuurihyvinvointi. (Lehikoinen & Vanhanen 2017, 8.) Kai Lehikoinen määrittelee kulttuurihyvinvoinnin seuraavasti:

”Kulttuurihyvinvoinnin käsitteellä tarkoitetaan sitä, että kulttuuriin ja taiteisiin osallistuminen lisää yksilön kulttuuripääomaa ja sosiaalista pääomaa. Se vahvistaa ihmisen elinvoimaa, toimintaresursseja (esim. kykyjä ja sosiaalisia verkostoja) ja toimijuutta sekä siten mahdollisuuksia toimia tavoilla, jotka lisäävät hyvinvointia. Kulttuurihyvinvointi on myös ihmisen kulttuuristen tarpeiden täyttymistä tavoilla, joista syntyy henkilökohtaisesti tai yhdessä koettua hyvinvointia.” (Lehikoinen 2017; ks. myös Lehikoinen & Vanhanen 2017, 15–18.)

2.8 Kulttuurihyvinvointipalvelut

Valtakunnallisen Taikusydän-verkoston määritelmä kulttuurihyvinvointipalveluista (myös taide- ja kulttuuriläh- töiset hyvinvointipalvelut):

”Kulttuurihyvinvointipalvelut ovat asiakas- ja tarvelähtöisiä, matalan kynnyksen räätälöitäviä palveluita, joilla on julkilausuttu terveyttä ja hyvinvointia edistävä tavoite. Ne voivat esimerkiksi lisätä toimintakykyä, elämänhallinnan tunnetta ja koettua terveyttä, ehkäistä yksinäisyyttä ja sosiaalista eriytymistä, lisätä osallisuutta ja oikeutta itseilmaisuun, parantaa työhyvinvointia tai tukea mielenterveyttä.” (Taikusydän 2017.)

”Kulttuurihyvinvointipalveluita kehittävät ja toteuttavat taiteen, kulttuurin, sosiaali-, terveys- ja kasvatustyön ammattilaiset moniammatillisessa yhteistyössä. Palveluohjauksessa kulttuurihyvinvointipalvelut huomioidaan osana terveyden ja hyvinvoinnin edistämisen palveluita kaikissa ikäryhmissä. Palveluja toteutetaan esimerkiksi erilaisissa sosiaali- ja terveydenhuollon hoito- ja palveluyksiköissä, jolloin ne tavoittavat erityisesti yleisen kulttuuritarjonnan ulkopuolelle jääviä kohderyhmiä.” (Taikusydän 2017.)

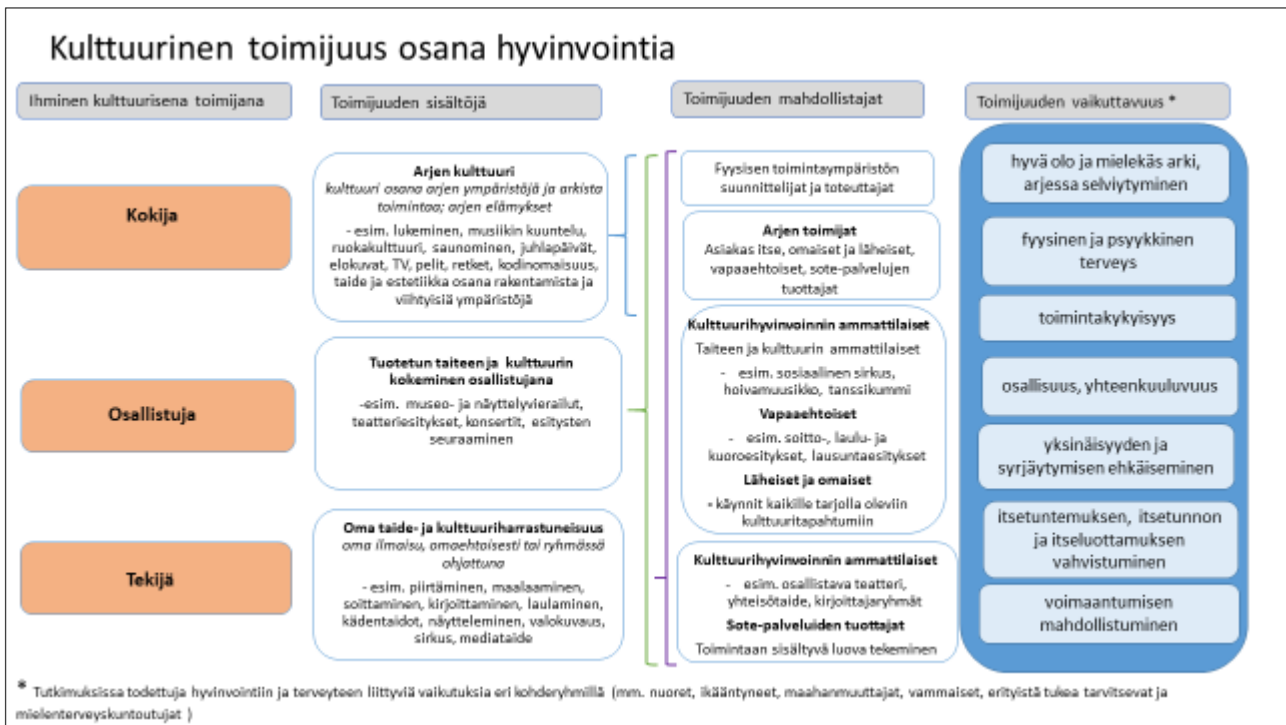
2.9 Kulttuurinen toimijuus osana ihmisen hyvinvointia

Kulttuuristen oikeuksien näkökulmasta jokaisella ihmisellä on oikeus osallistua taiteisiin ja kulttuuriin, kehittää itseään ja yhteisöään niiden avulla sekä ilmaista itseään vapaasti. Kulttuuristen oikeuksien toteutuminen tulee turvata yhdenvertaisesti kaikille. Vaikka taide ja kulttuuri ovat arvokkaita sinänsä, on niillä myös hyvinvointia edistäviä vaikutuksia. Sosiaali- ja terveydenhuollon eri kohderyhmiä koskevissa tutkimuksissa on löydetty lukuisia hyvinvointia ja terveyttä lisääviä vaikutuksia. Aktiivisen kulttuurisen toimijuuden on todettu vaikuttaneen muun muassa fyysiseen ja psyykkiseen terveyteen, toimintakykyisyyteen, sosiaaliseen osallisuuteen ja yhteenkuuluvaisuuden kokemukseen, yksinäisyyden ja syrjäytymisen ehkäisyyn, itsetuntemukseen, itsetunnon ja itseluottamuksen vahvistumiseen, voimaantumiseen sekä arjessa selviytymiseen ja kokemukseen hyvästä olosta ja mielekkästä arjesta. Nämä todetut vaikutukset ovat sellaisia, joita myös sosiaali- ja terveyspalveluissa tavoitellaan. (Lehikoinen & Vanhanen 2017, 18–23.)

Kotimaisten ja kansainvälisten tutkimusten mukaan taiteisiin osallistumisella on todettu olevan positiivisia vaikutuksia mielen hyvinvointiin ja yleiseen elämään tyytyväisyyteen, mielenterveyteen ja mielen sairauksista paranemiseen sekä sosiaaliseen osallisuuteen, vuorovaikutukseen ja syrjäytymisen ehkäisyyn (Laitinen 2017a). Nuorten kohdalla taiteellisen toiminnan on todettu vaikuttavan positiivisesti itsetuntemukseen, itseilmaisuun ja tunnetaitojen kehittymiseen, sosiaalisiin taitoihin ja vuorovaikutustaitoihin, erilaisuuden ymmärtämiseen ja arvostamiseen sekä yhteiskuntaan ja yhteisöön osallistumiseen ja osallisuuden kokemukseen (Laitinen 2017b). Maahanmuuttajia ja turvapaikanhakijoita koskevissa tutkimuksissa on todettu, että taide voi vaikuttaa positiivisesti kotoutumiseen. Taiteen on esimerkiksi todettu lisänneen nuorten kriittistä ajattelua, luovia ongelmanratkaisutaitoja sekä kasvua demokraattiseksi kansalaiseksi. Iäkkäämpien (62–77-vuotiaiden) maahanmuuttajien kohdalla taide auttoi heitä mm. pohtimaan ja rakentamaan omaa identiteettiään. (Vanhanen 2017.) Vammaisia ja erityistä tukea tarvitsevia koskevissa tutkimuksissa taiteen on todettu vaikuttavan kokonaisvaltaisesti niin psyykkiseen, fyysiseen kuin sosiaaliseen yksilön kehitykseen. Positiivisia vaikutuksia on todettu muun muassa fyysisen hyvinvoinnin ja kehollisen itsevarmuuden, minäkuvan ja sosiaalisten taitojen kehityksen sekä yhteenkuuluvuuden ja osallisuuden osalta. (Sutela 2017.)

Ikäihmisten kohdalla taiteen on todettu vaikuttavan muun muassa kognitiiviseen kyvykkyyteen (muisti, uusien asioiden oppiminen, itsetunto, identiteetti), itsenäiseen toimintaan ja elämänhallintaan, yksinäisyyden ehkäisyyn ja sosiaalisen yhteenkuuluvuuden tunteeseen sekä rohkeuteen kohdata uusia haasteita ja myönteistä suhtautumista tuleviin vuosiin (Malmivirta 2017). Tuoreiden 2015–2018 tutkimusten perustella lääkkeettö-

mien menetelmien käyttö vähentää muistisairaiden haasteelliseksi koettua käyttäytymistä, kuten ahdistuneisuutta, fyysistä tai verbaalista aggressiivisuutta, poikkeavaa motorista käyttäytymistä sekä hoidon tai avun vastustelua. Lääkkeettömillä menetelmillä tarkoitetaan erilaisia kognitiivisia, aististimulaatioihin pohjautuvia ja psykososiaalisia menetelmiä, joita ovat esim. liikunta, musiikkiterapia, omaisten tuki ja ohjaus, haasteellista käyttäytymistä aiheuttavien tekijöiden eliminointi ja yksilölliset hoitojärjestelyt. Vahvin tutkimusnäyttö lääkkeettömien menetelmien positiivista vaikutuksista tulee musiikin käytöstä sekä muistisairaiden yksilölliset tarpeet ja toivomukset huomioivien menetelmien käytöstä. (Tuomikoski ym. 2018, 3, 7.)

Kuva 3. Kulttuurinen toimijuus osana hyvinvointia.

Kulttuurista toimijuutta voidaan tarkastella *kokijan, osallistujan tai tekijän* näkökulmasta (kuva 3). Kulttuurin kokijana kulttuurinen toiminta tapahtuu arjen ympäristöissä osana arkista toimintaa. Voidaan puhua arjen kulttuurista, johon sisältyvät esimerkiksi lukeminen, musiikin kuuntelu, ruokakulttuuri, saunominen, juhlapäivät, elokuvat, TV, pelit ja retket. Arjen kulttuuria voi olla myös taide ja estetiikka osana rakentamista ja viihtyisiä ympäristöjä sekä esimerkiksi hoivakodin kodinomaisuus. Kulttuurinen toimijuus osallistujana toteutuu silloin, kun pääsee osallistumaan tuotettuun taiteeseen tai kulttuuriin, kuten esimerkiksi teatteriin, konserttiin tai museo- ja taidenäyttelyyn, joko taidelaitoksessa tai esimerkiksi hoivakotiin tuotuna. Kulttuurinen toimijuus voi tapahtua myös aktiivisena tekijänä oman taide- ja kulttuuriharrastuneisuuden kautta. Toiminta, esimerkiksi piirtäminen, soittaminen, kirjoittaminen, valokuvaus tai näytteleminen, voi tapahtua omaehtoisesti tai ryhmässä ohjattuna.

Sosiaali- ja terveyspalveluissa kulttuurinen toimijuus voidaan mahdollistaa monin eri tavoin. Arjen kulttuuriin voidaan vaikuttaa arjen toiminnassa sekä fyysisen toimintaympäristön suunnittelussa ja toteutuksessa. Arjen kulttuuriin voivat vaikuttaa omaiset ja läheiset, vapaaehtoiset, sosiaali- ja terveyspalvelujen tuottajat sekä asiakkaat/potilaat itse omalla toiminnallaan. Taiteeseen ja kulttuuriin osallistumisen tai oman taiteen ja kulttuuriharrastuneisuuden mahdollistajia ovat edellä mainitut, mutta myös taiteen, kulttuurin ja kulttuurihyvinvoinnin ammattilaiset.

3 Sosiaali- ja terveydenhuollon järjestäjän näkökulma

Kirsi Siltanen & Mervi Lehmusaho

3.1 Lainsäädännön antamat mahdollisuudet kulttuurille sote-palveluissa

Alueuudistukseen liittyvä mittava lainsäädäntötyö. Sosiaali- ja terveydenhuollon palveluista säädetään järjestämislaissa (HE 15/2017 vp) ja vielä marraskuussa 2018 valiokuntatarkastelussa olevassa valinnanvapauslaissa (HE 16/2018 vp). Lisäksi palvelujen sisällöistä ja asiakkaan oikeuksista määritellään erityislainsäädännössä, mm. vammaispalvelulaissa (HE 159/2018 vp).

Seppänen, Behm ja Taipale (2018) ovat koostaneet nykyllä lainsäädäntöön nojaten, miten sosiaalipalveluja säätelevien lakien näkökulmasta taide sekä luonto- tai eläinlähäinen toiminta on nähtävissä osana

Sosiaalihuoltolain 17 §:n mukaista sosiaalista kuntoutusta

- esimerkiksi ryhmämuotoinen työpajatoiminta
- yksilölle tarjottava palvelu, ohjaajana taiteilija, luonto- tai eläinlähäisen toiminnan ohjaaja

Vammaispalvelulain tai kehitysvammaisten erityishuoltolain mukaista palvelua

- vammaispalvelulain mukainen päivätoiminta tai ”muu palvelu”,
- kehitysvammalain 2 §:n 3. kohdan mukainen kuntoutus tai 10. kohdan mukainen ”muu toiminta”
- taiteilija työskentelee vammaisten ihmisten kuntouttavassa päivätoiminnassa ja ohjaa ryhmää tai yksilöä

Kotipalvelun tukipalvelua

- sosiaalista kanssakäymistä edistävä palvelu, mainitaan laissa kotipalvelun tukipalveluna
- taiteilija voi tehdä kotikäyntejä esimerkiksi omaishoitoperheeseen

Lastensuojelun avohuollon tukitoimenpide (Lsl 36 §)

- taiteilija ohjaa lasta/nuorta taiteen tekemisessä joko yksilönä, ryhmässä tai perheessä.

(Kooste julkaisussa Seppänen, P., Behm, M-M. & Taipale, M. Näkökulmia kulttuurin etiikkaan ja laatuun sosiaali- ja terveyspalveluissa. Kaakkois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen julkaisuja, työpäpaperi 1:18)

Seuraavaksi käsitellään kulttuurihyvinvointipalvelujen tai taide- ja kulttuurilähäisten menetelmien käyttömahdollisuuksia uudistuvan lainsäädännön valossa ja toisaalta viitataan muutamiin alueellisiin selvityksiin.

3.1.1 Henkilökohtainen budjetti

Henkilökohtaisen budjetin käyttö kulttuuripalveluihin on STM:n tulkinnan mukaan mahdollista, kun se myönnetään sote-palveluna. Selkein käyttökohde on päivä- ja virkistystoiminta, mutta mahdollisuuksia löytyy myös sosiaalisesta kuntoutuksesta. Valinnanvapautta tultaneen käyttämään myös kuljetus- ja avustajapalveluihin, joiden avulla osallistutaan avoimeen kulttuuritoimintaan. Tähän liittyviä toiveita tuli esiin Tampereen valinnanvapautta koskevassa asiakaskyselyssä (Leppäranta ym. 2018). Syksyllä 2018 tehdyn Kulttuurihyvinvoinnin nykytila- ja tarveselvityksen mukaan henkilökohtaisen budjetin käyttömahdollisuus kulttuurihyvinvointipalveluihin nähtiin tärkeänä myös Pohjois-Savossa (Lehmusaho 2018).

Uudenmaan valinnanvapauskokeilussa kulttuuripalveluita on jo myönnetty sosiaalihuoltolaista toimintakykyä tukevana toimintana. Palvelukuvauksessa on yleisluokkana virkistystoiminta, johon mahtuu epätyypillisempiä palveluja, kuten taiteen ja kielten opetus. Henkilökohtaisesta budjetista on kokeilussa toteutettu mm. kotiin vietyä taideopetusta. Kulttuurin käyttö laajemminkin olisi mahdollista, mutta palvelutuottajia on todella vähän, eikä heillä ole tottumusta palvelusetelitoimintaan. Tuottajien rekrytointi on ollut haasteellisempaa verrattuna esim. kotipalveluun. Samoin kuntien työntekijöille on vierasta, että kulttuurikin voisi olla päivätoimintaa, vrt. helmien pussittaminen. Asiasta tarvitaan koulutusta ja ymmärryksen lisäämistä. Asiakaskin on ymmällään, mikä on mahdollista. Palveluehtoina on ollut y-tunnus, ennakkoerintärekisteri ja sitoutuminen palvelukuvauk-

siin. Myös Tampereen valinnanvapauskokeilussa on rahoitettu musiikkiharrastusta, tässä tapauksessa päivätoimintaa on korvattu henkilön käyttöön tulevan bändikämpän vuokratukustannuksilla. Suunnitelluissa valinnanvapauskokeiluissa kulttuurilla on pyritty monipuolistamaan palvelutarjontaa myös Varsinais-Suomessa ja Pohjanmaalla. Myös Pohjois-Savossa on suunniteltu palvelusetelin vaihtoehtoisia käyttömahdollisuuksia päivätoimintaan varatuista kustannuksista sekä vammaispalveluiden asiakkaiden palveluissa.

Kulttuurihyvinvointipalvelujen tarjonnan syntyminen henkilökohtaisen budjetin markkinoille on riippuvainen tuottajaehdoista (kevennetyt tuottajaehdot ei-sotepalveluiden tuottajille) ja markkinoiden syntymisen ohjauksesta ja tuesta. Tuottajina voivat olla taide- ja kulttuuripalveluiden tuottajat yrityksinä, yhdistyksinä ja osuuskuntina. Alan toimijat ovat yleensä pieniä, jolloin myös heidän riskinkantokykynsä on alhainen. Myös suurimmilla kunnilla on osaamista ja kiinnostusta tuottaa näitä palveluja, mutta laki ei tätä mahdollistane, koska kunta ei saa tuottaa sosiaali- ja terveyspalveluna myönnettävää palvelua. Kunnille jää kuitenkin mahdollisuus tuottaa vapaaehtoisesti kulttuurihyvinvoinnin palveluja sosiaali- ja terveydenhuoltoon, jos näin paikallisesti tai yhdyspinta-asiana sovitaan.

3.1.2 Asiakasseteli

STM:n tulkinnan mukaan asiakassetelin osalta mm. sosiaalihuoltolain mukainen kuntoutus voi sisältää kulttuuripalveluja, mikäli ne on myönnetty sosiaalihuoltolain mukaisena sosiaalipalveluna. Laissa on myös annettu mahdollisuus maakunnille laajentaa asiakassetelin käyttöä esim. omaishoitajan vapaan toteuttamiseen. Tässäkin on mahdollisuus hyödyntää kulttuuripalveluja.

Kuten valinnanvapaudessakin, myös asiakassetelin kohdalla palvelutuottajien asema ja eritoten kuntien mahdollisuus myös myydä palvelujaan asiakassetelipalveluna tai asiakassetelipalvelujen tuottajille alihankkijana on selvítettävä. Kuntien kulttuuritoimet toimivat nykyisellään sekä palvelutuottajana että välittäjäjärakenteena kulttuurihyvinvointipalvelujen tuottajien ja sosiaali- ja terveyspalveluiden välillä.

Pohjois-Savon Kulttuurihyvinvoinnin nykytila- ja tarveselvityksessä (Lehmusaho 2018) 64 % vastaajista kannatti asiakassetelin käytettävyyttä terveyden ja hyvinvoinnin palveluissa.

3.1.3 Sote-keskus

Sote-keskuksen palvelukuvaukseen on lisätty kulttuuria koskevia esimerkkikirjauksia. Niitä on mm. koskien henkilökohtaista ohjausta, neuvontaa ja tukea, asiakkaan osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksia sekä ti-loja. Myös Kulttuurisote-hanke antoi lausunnon palvelumallikuvausten lausuntokierroksella.

Seuraavassa on lainauksia kansallisista asiakirjamalleista ja ohjeistuksista (alueuudistus.fi):

4.2.2 Henkilökohtainen ohjaus, neuvonta ja tuki

Palveluntuottajan odotetaan ohjaavan asiakasta omien palvelujensa lisäksi myös maakunnan ohjeiden ja asiakkaan tarpeiden mukaisesti muun muassa maakunnan liikelaitoksen keskitettyihin palveluihin, erityistutkimuksiin (esimerkiksi ultraääni, magneetti- tai CT-tutkimukset), kuntien toimintaan (esimerkiksi koulu-, nuoriso-, kulttuuri ja liikuntatoimi, kasvupalvelut, ohjaamo-toimintamalli) sekä kolmannen ja neljännen sektorin palveluihin (esimerkiksi vertaistuki). Palveluntuottajan on asianmukaisten kirjaamiskäytäntöjen, säännösten mukaisten tietoluovutusten ja muiden toimenpiteiden avulla varmistaa, että asiakkaan vastaanottava palveluntuottaja kuten kunta tai maakunnan liikelaitos on tietoinen palvelujensa piiriin ohjatusta asiakkaasta ja tämän palvelutarpeesta. Maakunnan kustannuksella tuotettavien palvelujen osalta tulee noudattaa maakunnan ohjeita ja ehtoja. Mikäli maakunnan ohjeistus ei vastaa asiakkaan tilannetta, maakunnan kustannuksella olevien palvelujen tuottamisesta on erikseen sovittava sopimuksen liitteessä ilmoitetun maakunnan nimeämän yhteyshenkilön kanssa.

4.2.4 Asiakkaiden osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksien turvaaminen

*Palveluntuottaja huolehtii vastuuväestönsä vaikutusmahdollisuuksien toteuttamisesta sosiaali- ja terveyskeskuksen palvelujen suunnittelussa, toteutuksessa, arvioinnissa ja kehittämisessä maakunnan päättämällä tavalla. Vastuuväestön vaikutusmahdollisuuksia voidaan lisätä sähköisillä ratkaisuilla ja yhteiskehittämällä **sekä esimerkiksi sekä taiteen ja kulttuurin menetelmiä hyödyntämällä**. Palveluntuottaja vastaa vastuuväestönsä osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksien toteutumisesta toiminnassaan vähintään maakunnan päättämän menettelytavan mukaisesti **esimerkiksi seuraavasti**:*

- a) suunnittelemalla ja kehittämällä palveluja yhdessä asiakkaiden kanssa;
- b) järjestämällä säännöllisesti asiakasraadin asiakkailleen;
- c) järjestämällä kokemustoimintaa ja kehittäjäasiakastoimintaa; tai
- d) järjestämällä henkilöstölle osallisuus- ja yhdenvertaisuuskoulutusta.

4.6.1 Palveluntuottajan toimitilat ja toimintaympäristö

Palveluntuottaja vastaa sosiaali- ja terveyskeskuksen palvelujen toteuttamiseen tarvittavista toimitiloista, jotka on kuvattu palveluntuottajan ja maakunnan välisen sopimuksen liitteenä määrällisesti ja laadullisesti eri sosiaali- ja terveyskeskusten osalta. Toimitilojen on oltava näiden vaatimusten mukaisia koko sopimuskauden ajan ja koko sosiaali- ja terveyskeskuksen aukioloajan. Toimitilojen on oltava käytössä heti toiminnan alkaessa.

*Palveluntuottajan toimitilojen ja toimintaympäristön on oltava terveydellisiltä ja muilta olosuhteiltaan annettavalle hoidolle, huolenpidolle tai tutkimukselle asianmukaiset ja turvalliset. Palveluntuottajan on noudatettava valtakunnallisia ja maakunnan hygieniaohteita niiltä osin kuin niiden sisältöjä on mahdollista soveltaa sosiaali- ja terveyskeskuksissa. Toimitiloihin ja toimintaympäristöön liittyvät tarpeenmukaiset selvitykset, kuten sisäilmaselvitykset, tulee tehdä ajantasaisesti. Toimitilojen on tuettava asiakkaiden ja potilaiden sosiaalista vuorovaikutusta. **Toimitilojen ja toimintaympäristön viihtyisyyttä voidaan lisätä laadukkaalla suunnittelulla ja taiteen avulla. Sosiaalista vuorovaikutusta voidaan tukea esimerkiksi taide- ja kulttuurilähtöisillä menetelmillä.***

3.1.4 Liikelaitos

Maakunnan liikelaitoksen tehtäväksi jää moninainen määrä sekä sosiaali- että terveyspalveluja, joita koskevat ikäryhmittäiset suositukset palveluista ja niihin sisällytettävistä kulttuuripalveluista. Liikelaitoksen mittakaava on kuitenkin suurempi kuin esimerkiksi yksittäisen asumispalvelujen tuottajan tai sote-keskuksen, ja tarjottavien sosiaali- ja terveyspalvelujen kirjo laajempi. Keskeiseksi muodostuu kulttuurin paikkojen tunnistaminen organisaation sisältä päin. Päijät-Hämeessä käytettävä organisaatiotaiteilijamalli (Ikonen 2018) on yksi keino tuottaa organisaatioon taiteen ja kulttuurin luomaa uudelleenajattelun kyvykkyyttä tukea kulttuurihyvinvoinnin osaamista organisaation omista lähtökohdista ja sisäisenä palveluna.

Kulttuuripalvelujen koordinaatio ja hankinta vaatii osaamista ja resursseja. Keskitetyn koordinaatorakenteen ohella harkittavaksi tulee myös verkostomainen toimintamalli, joka mahdollistaa kulttuurihyvinvoinnin organisaation kasvun ja leviämisen asiasta kiinnostuneiden ja innostuneiden yksilöiden ja yksiköiden välillä. Liikelaitoksen johdon *kulttuurimyönteinen asenne ja kulttuurin kehittämisresurssit tai -kannusteet luovat mahdollisuuden kulttuurihyvinvoinnin edistämiseksi osana omaa toimintaa*. Tällä tavoitellaan asiakkaan hyvinvoinnin ohella hyötyä asiakaskokemukselle, työntekijöiden sitoutumiselle ja hyvinvoinnille, palveluihin sitoutumiselle ja myös organisaation muutoskyvykkyydelle. Kulttuuri ja eritoten taide ovat keinoja rikkoa totunnaisuuksia ja ajatella asioita uudella tavalla.

Palvelujen sisälle integroidun taiteen ja kulttuurin lisäksi kulttuurihyvinvointi on tarpeen huomioida myös asiakkaiden terveyden ja hyvinvoinnin ohjauksessa, jossa esimerkiksi yksinäisyyden vähentäminen ja elämäntapojen muuttaminen ovat indikaatioita kulttuuripalveluille. Kulttuuripalveluiden palvelutarjottimet sekä henkilökunnan tietoisuus ja osaaminen kulttuurin hyvinvointivaikutuksista ovat edellytys palveluohjauksen ja asiakasohjauksen toimivuudelle kulttuurihyvinvointipalveluissa.

3.2 Kulttuuri osana hyvinvoinnin ja terveyden edistämistä

3.2.1 Maakunta–kunta-yhteistyö ja työnjako

Kunnilla on lakisääteinen velvoite järjestää kulttuuritoimintaa. Kunnille tulee uudistuvan lain (HE 195/2018 vp) myötä ohje suunnata toimintaansa myös taiteen ja kulttuurin hyvinvointivaikutuksiin sekä yhteistyöhön sosiaali- ja terveystalvelujen kanssa. Kulttuuritoimintalaki ei kuitenkaan ole velvoittava, vaan toimintaa on ”järjestettävä olosuhteet ja voimavarat sekä eri väestöryhmien tarpeet” huomioiden. Lain tavoitteita vahvistaa kulttuurin TEA (terveyden edistämisen aktiivisuus) -viisarin käyttöönotto vuonna 2019.

Hallituksen esityksessä eduskunnalle laiksi kuntien kulttuuritoiminnasta (HE 195/2018 vp):

3§ Kunnan tehtävänä on järjestää kulttuuritoimintaa. Tämän tehtävän toteuttamiseksi kunnan tulee:

- 1) edistää kulttuurin ja taiteen yhdenvertaista saatavuutta ja monipuolista käyttöä;*
- 2) luoda edellytyksiä taiteelliselle työlle ja toiminnalle;*
- 3) edistää kulttuurin ja taiteen harrastamista sekä niihin liittyvää kansalaistoimintaa;*
- 4) tarjota mahdollisuuksia kulttuurin ja taiteen eri muotojen ja alojen tavoitteelliseen taide- ja kulttuurikasvatukseen;*
- 5 edistää kulttuuriperinnön ylläpitämistä ja käyttöä sekä paikallista identiteettiä tukevaa ja kehittävää toimintaa;*
- 6) edistää kulttuuria ja taidetta osana asukkaiden hyvinvointia ja terveyttä, osallisuutta ja yhteisöllisyyttä sekä paikallista ja alueellista elinvoimaa;*
- 7) edistää kulttuurista vuorovaikutusta ja kansainvälistä toimintaa ja toteuttaa muita kulttuuriin ja taiteeseen liittyviä toimia.*

Kunnan tulee 1 momentin mukaisia tehtäviä ja niihin liittyviä palveluita järjestäessään ottaa huomioon paikalliset olosuhteet ja voimavarat sekä eri väestöryhmien tarpeet. Kunta voi järjestää kulttuuritoiminnan itse taikka yhteistyössä toisten kuntien kanssa tai muulla tavoin. Kuntien kulttuuritoiminnan järjestämisessä tulee olla riittävä ja monipuolista asiantuntijaosaamista. (HE 195/2018 vp.)

Kunnan ja maakunnan työnjaon haasteena on kuntien kulttuuripalveluiden hyvin erilaiset resurssit, toimintatavat ja tavoitteet. Esimerkiksi Pirkanmaalla Kulttuurisote-hankkeessa tehty kartoitus (Siltanen 2018a) osoitti, että saman maakunnan sisällä kuntien kulttuuripalveluiden sosiaali- ja terveystalveluiden asiakkaille suunnattu toiminta on rahoitukseltaan kunnan päätöksenteosta ja koosta riippuen nollasta satoihin tuhansiin euroihin. Kuntien erilaiset mahdollisuudet ja halu tuottaa kulttuuripalveluita myös sosiaali- ja terveystalveluiden piirissä oleville asiakkailleen tuottavat todennäköisesti maakunnan asiakkaiden näkökulmasta eriarvoisuutta. Samoin kunnat voinevat vapaasti valita, keiden palvelutuottajien kanssa ne haluavat muodostaa yhdyspinnan.

Myös kuntien toimintamallit vaihtelevat. Pirkanmaan kartoituksessa (Siltanen 2018a) malleja olivat mm.

- kulttuuritoimi ulkopuolisten palveluiden tilaajana, sote-yksikkö asiakkaana (*esiintyjät, ryhmätoiminta, tavoitteellinen ryhmätoiminta/taideterapia*)
- kulttuuritoimi kouluttaa sote-ammattilaisia kulttuurisissa menetelmissä, sote-yksikkö hyödyntää henkilökuntaansa
- kulttuuritoimi ja perustalvelut kustantavat yhdessä räätälöidyn palvelun, tilaus ulkopuoliselta (*tavoitteellinen ryhmätoiminta*)
- kulttuuritoimi maksaa kuljetuksia liikuntarajoitteisille kulttuuritapahtumiin/ryhmiin.
- kulttuuritoimi maksaa järjestöavustusta (*esiintymiset, kaveritoiminta*)
- kulttuuritoimi tarjoaa tilat ja tiedotuksen, järjestö organisoii ja maksaa (*yleisötapahtumat, kohdennetut avoimet tapahtumat*)
- kansalaisopisto järjestää omalla rahoituksellaan kursseja erityisryhmille (*kehitysvammaisten taideryhmät*)

- varhaiskasvatus, peruskoulu ja lukio tekevät yhteistyötä sote-palvelujen kanssa ei sote-sektorille suuntautuvaa toimintaa.

Taulukko 1. Kulttuurihyvinvointipalvelut kunnan ja maakunnan välisenä työnjakona; mukaellen esimerkkimallinnus Pirkanmaalta. (Mallinnusta on täydennetty yhteistyön varmistamisen osalta, taulukon alaosa).

Saavutettavat kulttuuripalvelut	Kohdennetut kulttuuripalvelut	Sote-palvelun osana tarjottavat kulttuuripalvelut
Päävastuu kunnilla, maakunta myötävaikuttaa	Maakunnan ja kunnan yhteiset alustat ja rahoitusmallit	Maakunnan vastuu ja hyöty
<ul style="list-style-type: none"> • Yleistä, fyysisesti, sosiaalisesti, taloudellisesti, viestinnällisesti saavutettavaa kulttuuripalvelua • Kulttuuriset oikeudet ja osallisuus edellä 	<ul style="list-style-type: none"> • Kohderyhmälle räätälöityä ja/tai luokse vietyä • Osallisuus ja kulttuuriset oikeudet edellä 	<ul style="list-style-type: none"> • Erityistarpeisiin räätälöityä • Sosiaali- ja terveystieteiden tavoitteet edellä
Esim. kirjastot • museot, galleriat • konsertit ja tapahtumat • julkinen taide • kansalaisopistojen kurssit • järjestöjen harrastusryhmät • kulttuurikeskukset • seurakuntien musiikkitapahtumat	Esim. museoiden muistelulaukut ikääntyville • Kehitysvammaisten taideryhmät • vapaaehtoisten kulttuuritoiminta asumispalveluissa • Taide sote-tiloissa	Esim. Perhesirkus nepsy-lasten perheille (kulttuurilähete) • Nuorten mielenterveyskuntoutujien yhteisöllinen taideryhmä • Sairaalaklovnit • hoitotyön kulttuuriset menetelmät
Yhteistyön varmistaminen ja tuki		
<ul style="list-style-type: none"> • Kunnan hyvinvointikertomus ja kulttuurihyvinvointisuunnitelma, kulttuurikasvatussuunnitelma • Verkostot ja foorumit • Koordinaattori/vastuutaho kuntaan ja maakunnan järjestäjäorganisaatioon (hyte) • Kulttuurin palvelutarjottimet <ol style="list-style-type: none"> 1) asiakas- ja palveluohjaukseen 2) so- ja te-palveluille 	<ul style="list-style-type: none"> • Maakunnan, kunnan ja muiden toimijoiden jaettu vastuu • Yhteiset alustat, mm. lähitorit, hyvinvointikeskukset, perhekeskukset • (Yhteis)rahoitusmallit mm. esiintyjät, kulttuurilähete, Kaiku-kortti • Vapaaehtoistyön konseptointi • Kulttuurin palvelutarjottimet <ol style="list-style-type: none"> 1) asiakas- ja palveluohjaukseen 2) so- ja te-palveluille 	<ul style="list-style-type: none"> • Alueellinen hyvinvointikertomus ja kulttuurihyvinvointisuunnitelma (ohjaavuus) • Vastuu pitkäkestoisen, ympärivuorokautisen hoidon ja hoidon osalta • Kulttuurin vastuurakenne yksiköihin • Kulttuuristen menetelmien koulutukset ja osajaverkostot sote-henkilöstölle • Hankkeiden tuki ja TKI • Kulttuurin mahdollistaminen asiakassetelissä ja henkilökohtaisella budjetilla • Kulttuurihyvinvointipalvelujen tuotanto- ja hankintamallit

Maakunnallisen yhdyspintasopimisen näkökulmasta on järkevää pyrkiä yhdenmukaistamaan ainakin niitä käytäntöjä, joissa yhteistyötä ryhdytään kehittämään eteenpäin. Nykyisten yhteistyömallien ja -suhteiden säilyttäminen on silti syytä mahdollistaa, vaikka se tuottaa eriarvoisuutta ja moninaisia käytäntöjä maakunnan näkökulmasta. Maakunta ei kuitenkaan voi olla esteenä kunnan ja kuntalaisten välissä, jos kunta haluaa tuottaa palveluja. Kunta ei voi puolestaan valikoida asiakkaita henkilötasolla näiden kuntalaisuuden perusteella, vaan palvelu on kohdistettava yksikkö- tai osastotasolla.

Kulttuurihyvinvointipalvelujen esimerkkityönjaossa (taulukko 1) palvelut jaetaan saavutettaviin kulttuuripalveluihin, kohdennettuihin kulttuuripalveluihin sekä sosiaali- ja terveyspalvelujen osana tarjottaviin kulttuuripalveluihin. Tässä esimerkissä ensin mainittu on kuntien vastuulla. Se on väestötasoista hyvinvoinnin ja terveyden edistämistä, jota maakunta voi tukea asiantuntijapanoksellaan. Kunnan ja maakunnan välistä yhteistyötä helpottaa, jos molemmista löytyy yhteys- tai vastuuhenkilö, joka osallistuu toimintakäytäntöjen suunnitteluun ja koordinointiin. Maakunta voi myös hyödyntää avoimia kulttuuripalveluja omassa toiminnassaan. Kohdennetut kulttuuripalvelut ovat maakunnan ja kunnan tiivistä yhdyspintaa, jossa toimintaa kehitetään yhteisillä alustoilla (Lähi- ja perhekeskukset ym.) sekä yhteisissä toimintamalleissa (Kulttuurilähete, Kaikukortti). Sote-palvelun osana tarjottavat kulttuuripalvelut ovat sosiaali- ja terveyspalvelujen vastuulla osana hyvää hoivaa ja hoitoa, asiakaskokemusta ja organisaation johtamista.

3.2.2 Hyvinvointikertomus

Alueen ja kuntien hyvinvointikertomuksilla on ohjaava vaikutus hyvinvointia edistävien taide- ja kulttuuripalvelujen sisältöihin ja toteuttamiseen. Hyvinvointikertomus on kunnassa ja tulevissa maakunnissa laadittava esitys asukkaiden hyvinvoinnista ja terveydestä sekä siitä, mitä yksittäinen kunta ja toisaalta maakunta tekee asukkaiden hyvinvoinnin ja terveyden edistämiseksi sekä eriarvoisuuden vähentämiseksi (THL 2019a). Alueellinen hyvinvointikertomus linjaa kuntien ja maakuntien välistä yhteistyötä ja on tärkeä strategisen johtamisen väline. Hyvinvointikertomus toimii hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen suunnittelun, seurannan, arvioinnin ja raportoinnin työvälineenä. Lainsäädäntö velvoittaa laajaan hyvinvointikertomukseen kerran valtuustokaudessa. Lisäksi kertomuksen suunnitelmaosassa esitetyt tavoitteet ja toimenpiteet tulee päivittää vuosittain osana kunta- ja maakuntasuunnittelua ja niistä tulee raportoida luottamushenkilöhallinnolle. (L 1326/2010, 11§, 12§; HE 15/2017 vp. Laki sosiaali- ja terveyspalvelujen järjestämisestä 7§, 8§).

Lähi- ja perhekeskuksina tulee panostaa kulttuurin hyvinvointivaikutusten näkyvyyteen sekä kunnallisissa että maakuntien alueellisissa hyvinvointikertomuksissa. Kuntien ja maakuntien yhteis- ja koordinaattoreita tulee koulutuksen ja yhteistyön kautta opastaa kulttuurin hyvinvointivaikutusten tunnistamiseen ja kulttuurin hyvinvointivaikutuksiin liittyvään seurantaan. Alueellisella hyvinvointikertomuksella on mahdollista ohjata kuntien hyvinvointikertomusten (tai toisin päin) sisällöllisiä painotuksia ja paikata sieltä mahdollisesti löytyviä puutteita.

Kulttuuri on ollut Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen määrittelemissä hyvinvointikertomusten minimitietosisällöissä melko pienessä roolissa. Tilanteeseen on tulossa parannusta kulttuurin hyvinvointivaikutusten seurannan ja indikaattorien kehittämisen myötä (ks. myös kohta 3.3. Kulttuurihyvinvoinnin indikaattorit tässä raportissa).

Kulttuurihyvinvointipalvelujen seuranta tulee kehittää samalle tasolle sote-palvelujen seurannan kanssa. Kulttuurin hyvinvointivaikutuksiin liittyen voidaan kehittää uusia laadukkaita indikaattoreita ja mittareita, joiden tuella toimintaa voidaan seurata ja kehittää edelleen. Seurannan ja mittareiden tuella kulttuurihyvinvointipalvelujen tarvetta ja sisältöä on helpompaa perustella mm. alueellisissa hyvinvointikertomuksissa.

3.2.3 Yhdyspinnat kulttuurin tuottajiin

Kulttuurihyvinvointipalvelujen hankinta edellyttää laadullista ymmärrystä näistä palveluista ja hankintaosasta. Vielä olennaisempaa on se, että kulttuurihyvinvointipalvelujen vaikuttavuus edellyttää kulttuurin tuottajien ja sosiaali- ja terveyspalvelujen ammattilaisten yhteistyötä. Kulttuuripalveluja ei hankita samalla tavalla kuin esimerkiksi tukipalveluja, tai ainakin laatu- ja näkökulmat pitää huomioida hankintakriteereissä.

Kulttuurihyvinvoinnin tuottajiin muodostuva yhdyspinta edellyttää alan ominaispiirteiden vuoksi yhteistyöhön perustuvaa toimintamallia. Yhteistyötä tarvitaan myös alan rakenteiden takia. Kulttuurihyvinvoinnin tuottajilta vaaditaan erityisosaamista ja kouluttautumista, mutta ala on silti matalakatteinen ja ansiotasoa useimmiten matala. Lisäksi ammattikunnan kiinnostus ja arvot ovat yleensä tiiviisti asiakasrajapinnassa ja -hyödyissä, ei liiketoiminnassa tai sen kehittämisessä. Yksinyrittäjyys (toiminimi), osuuskunnat ja yhdistykset ovat toimintamuotoja, mutta alalla on liikehdintää yhteisten alustojen muodostamiseksi. Yksittäisenkin toimijan toiminta koostuu yleensä monista eri palvelualueista, kuten opetuksesta, kiertueista, kursseista ja osallistavan taiteen palveluista. Nykyisellään kulttuurihyvinvoinnin palveluja hankitaan pitkälti sirpalerahoituksella, ja ne ovat usein hankkeita, pilotteja ja apurahaprojekteja. Alalla ei myöskään ole STEAn (Sosiaali- ja terveysjärjestöjen avustuskeskus) yleisavustuksen kaltaista jatkuvaa tukea.

Sote- ja kulttuurijärjestöillä on merkittävä rooli kulttuuri- ja vapaa-ajan palveluiden toteuttamisessa. Kulttuurihyvinvoinnin palveluja toteuttavien järjestöjen toimintamahdollisuuksien ja talouden turvaaminen on ensisijaisen tärkeää. Järjestöjen toimintamahdollisuudet ovat riippuvaisia kuntien, maakunnan ja järjestöjen välisten yhteistyösopimusten ja yhdyspintamallien toimivuudesta. Kulttuurin ja soten yhdyspinnalla toimivien järjestöjen avustamisen periaatteista tulee sopia yhteistyössä kuntien ja maakuntien kanssa. Tämä edellyttää, että järjestöjen toiminnan merkitys on ymmärretty sekä kunnissa että maakunnissa. Myös STEAn rahoitusmahdollisuus kulttuuri- ja vapaa-ajan palveluja tuottaville järjestöille on toivottavaa. Lisäämällä STEAn sekä muiden rahoittajien tukea kulttuurihyvinvoinnille helpotetaan hyvinvointia ja terveyttä edistävien kulttuuripalvelujen jatkumista erikokoisissa kunnissa.

Tilaus alueellisille verkostoille, joissa kulttuurihyvinvointipalveluja tuottavat tai kehittävät ja niitä välittävät tai tilaavat tahot ovat edustettuina, on ajankohtainen.

3.2.4 Yhdyspintojen johtaminen

Kulttuurihyvinvointi on kehittyvä ala, jonka toimijat ovat vielä osin hajallaan. Toimivat yhdyspinnat edellyttävät maakunnalta verkostojohtamista. Maakunnan on tuettava ja osallistuttava kulttuurihyvinvoinnin verkostoihin, joissa palvelumahdollisuudet, yhteistyösuhteet ja tietoisuus leviävät. Tällaisia verkostoja ovat muiden muassa kuntien kulttuuritoimijoiden verkostot, kuntien hyte-ryhmät ja niiden alueelliset verkostot, kulttuurihyvinvointipalvelujen tuottajien verkostot, monialaiset kulttuurin maakunnalliset ja hyte-verkostot sekä alakohtaiset, esimerkiksi kulttuurisen vanhustyön tai lastenkulttuurin verkostot. Lisäksi yhteydet moniin osallisuuden foorumeihin, kuten nuorisovaltuustoon sekä vanhus- ja vammaisneuvostoon tuottavat synergiaa kulttuurihyvinvoinnin käytäntöjen kehittymiselle asiakastarpeista lähtien.

Alueetasolla toimintojen yhteensovittaminen olisi luontaista muotoutumassa olevilla perhekeskus- ja ikäkeskusalueilla. Onkin tärkeää pitää kulttuurihyvinvointi mukana näissä yhteistoiminnallisissa suunnitelmissa.

Pohjois-Savossa tehdyssä selvityksessä (Lehmusaho 2018) kysyttiin *maakunnan tuesta kunnille kulttuurihyvinvointipalvelujen järjestämisessä ja kohdentamisessa*. Vastaajat kannattivat (59–71 %) 1. täydennyskoulutusta kulttuurilähtöisten menetelmien ja toimintamallien hyödyntämisestä sosiaali- ja terveydenhuollon palveluissa ja niiden tukena, 2. asiantuntijatuen tarjoamista kulttuurihyvinvointipalvelujen koordinointiin ja kehittämiseen, 3. monipuolista palvelutarjotinta asiakasohjauksen käyttöön sekä 4. kaikukorttia tai vastaavaa toimintakäytäntöä, jolla tuetaan heikommassa sosioekonomisessa asemassa olevien kulttuuripalvelujen saavutettavuutta. Puolet vastaajista kannatti myös yhdyspintasopimusta tai muuta kuntien ja maakunnan työnjakoa selventävää sopimusta.

Esimerkkinä mainitaan Kulttuurisote-hankkeesta Pohjois-Savon muutosjohtajille tehty esitys (liite 10), jossa pyydetään huomioimaan kulttuurihyvinvointi järjestämissuunnitelmatyössä ja muissa maakuntaa ohjaavissa asiakirjoissa. Pirkanmaan Kulttuurisotessa puolestaan jäsennettiin kulttuurihyvinvoinnin kokonaisuutta siten,

että se tulisi huomioiduksi niin järjestäjän ja tuotannon näkökulmista ja läpileikkaavana (liite 11), ns. rautalan-kamalla.

3.2.5 Kulttuurihyvinvoinnin rahoitus – monikanavarahoitettu piilotoimiala

Valtakunnallisesti tarkasteltuna kulttuurilla ei useimmiten ole sosiaali- ja terveystaloudessa omia budjettirivejä, joilta rahoitettaisiin taide- ja kulttuuritoimintaa. Toimintaa järjestetään osana hyvää hoitoa ja arvokasta arkea. Se nähdään osana ydinpalvelujen laatua ja asiakaslähtöistä tarjontaa sekä asiakaskokemusta. Selvitysten mukaan rahoitusta kootaan vaihtelevasti eri budjettiriveiltä, esimerkiksi asiantuntijapalvelut, muut hankinnat, perustoiminnan kulut. Joillakin yksiköillä ja toiminnoissa on taide- ja kulttuuritoimintaan kohdennettua henkilöstö- tai kulubudjettia (esitykset, näyttelyt jne.), mutta tämä on ilmeisen harvinaista.

Henkilöstökuluja on sisällytetty henkilöstömitoituksen osana ainakin työikäisten palveluihin ja vammaispalvelujen päiväaikaiseen toimintaan. Taide- ja kulttuuritoimintaan on budjetoitu myös erikseen esimerkiksi ikään-tyneiden asumispalvelujen kulttuuripalvelujen tuottajia ja vapaaehtoistyön koordinaattoreita. Lisäksi toimialatasoisia koordinaattoreita tai taiteilijoita on rahoitettu terveys- ja sairaalapalvelujen, perhe- ja sosiaalipalvelujen ja ikääntyneiden palvelujen ja kuntoutuksen toimialajohtojen henkilöstökuluista.

Tiloihin liittyvä taide, mukaan lukien asiakkaita osallistava taiteen tekeminen, saa rahoitusta myös yksikötason kunnostus- ja korjauskustannuspaikalta. Lisäksi asiakkaat maksavat itse esimerkiksi retkiä ja maksullisia esityksiä palvelutaloissa. Erillinen budjettirivi voi olla taiteelle ja kulttuurille myös riski. Kulttuuri ja taide eivät ole kovaa ydintä sosiaali- ja terveystaloudessa, joten säästöpainneissa leikkausriski näistä on suuri. (Prosenttiperaatteen laajentamisen kärkihanketoimijat 11/2018.)

3.3 Kulttuurihyvinvoinnin indikaattorit

Kulttuurihyvinvoinnin indikaattoreita kuvataan tässä siltä osin kuin ne näkyvät kansallisessa indikaattorivalmistelussa: KUVA-mittaristo on väestön hyvinvoinnin ja terveyden tilan kuvaamiseen sekä palvelutarpeen arviointiin ja palvelujen laadun, vaikuttavuuden, kustannusten ja tehokkuuden seurantaan; Hyte (hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen) -kerroin ja THL:n suosittamat minimietosisällöt kuntien ja maakuntien hyvinvointikertomustyölle.

Kuva-mittaristossa ei ole suoraan kulttuuria koskevia muuttujia. Kulttuuripalvelut eivät ole maakunnan suorina tehtäviä, eikä niitä siten sellaisenaan seurata. Kulttuuripalvelujen vaikutukset, esim. kulttuurin harrastaminen ja kulttuuri osana hoivaa ja hoitoa ovat kuitenkin taustalla monessa mitattavassa kohteessa, kuten yksinäisyys, elämänlaatu ja asiakastyytyväisyys.

Kuntien hyte-kertoimen luonnoksessa (18.4.2018) ei ole kulttuuria koskevia indikaattoreita. Hyte-kertoimen saatteessa todetaan puuttumisen syyksi, ettei soveltuvia indikaattoreita vielä ole. On todennäköistä, että kulttuurin TEA-viisarin valmistuttua 2019 sieltä poimitaan kulttuurihyvinvoinnin prosessi-indikaattoreita. Hyte-kertoimen tulosindikaattorit ovat yleisiä huono-osaisuutta ja negatiivista terveyskäyttäytymistä koskevia mittareita, eikä niihin sisälly minkään toimialan erityisiä indikaattoreita. THL esitti syksyllä 2018 kuntien hyvinvointikertomuksiin seurattavaksi viittä kulttuuriperusteista indikaattoria (THL 2019b).

Valtakunnallisessa alueellisen hyvinvointikertomuksen minimietosisältöehdotuksessa (THL 2019b, päivitys 4.12.2018) on viisi kulttuurihyvinvointiin liitettyä indikaattoria. Tehdyissä toimissa on neljä indikaattoria ja hyvinvoinnin tila/osallisuus -kategoriassa yksi. Lisäksi lyhyellä ja pitkällä aikavälillä lisättävissä mittareissa on kaksi kulttuuria koskevaa ehdotusta.

Maakunnat voivat lisätä omiin hyvinvointikertomuksiinsa kulttuurin indikaattoreita tehdyistä toimenpiteistä sekä tilastotiedoista. Kulttuurin aluetietoperusta -esiselvityksessä (Antikainen ym. 2018) on katsaus saatavilla olevaan indikaattoritietoon. Kulttuurin TEA-viisari tarjoaa jatkossa keskeisen tietolähteen hyvinvointikertomuksiin sekä kunnissa että maakunnassa.

Kuntien minimietosisältöihin (THL 2019b) jo listatut kulttuurin indikaattorit:

- valtionosuusjärjestelmän piirissä olevien päätoimisesti hoidetut museoiden ja teattereiden saavutettavuus
- kansalaisopiston kulttuurialan opetustunnit/1000 asukasta
- kirjastokäynnit/asukasluku
- kokonaislainaus/asukasluku
- kirjaston tapahtumiin osallistuneiden määrä/1000 asukasta.

Myös maakuntiin esitetyissä minimietosisällöissä on kulttuuritoimen osalta edellä listatuista neljä ensimmäistä. Lisäksi kunnille ja maakunnille esitetyssä indikaattorilistauksessa on hyte-rakenteisiin liittyviä itsearviointinäkökulmia. Näistä kunnan listalla ovat esimerkiksi itsearviointi seurojen, yhdistysten ja kunnan yhteistyöstä sekä osallisuuteen liittyen asukkaiden osallistumis- ja vaikuttamiskeinojen kuvaus. Maakunnille on listattu itsearviointitarpeisiin maakunnan hyte-työn rakenne, voimavarat ja prosessit; ja näihin liittyen edelleen yhteistyö eri toimijoiden kanssa sekä järjestöille ja yhdistyksille annettava tuki. Hyvinvoinnin tilaan on liitetty myös useita osallisuutta kuvaavia indikaattoreita ikäryhmittäin.

On syytä huomioida, että kulttuurisella toimijuudella ja kulttuurihyvinvoinnilla on mitä oletettavammin vaikutusta myös osallisuutta, elämänlaatua ja toimintakykyä kuvaaviin indikaattoreihin. Useita tällaisia indikaattoreita löytyy jo maakunnan minimietosisällöistä (THL 2019b). Esimerkkeinä:

Osallisuus:

- asukkaiden osallistumiskeinot kuvattu kunnan verkkosivuilla, (%) tiedot toimittaneista maakunnan kunnista
- tuntee itsensä yksinäiseksi, % 4. ja 5. luokan, % 8. ja 9. luokan oppilaista, % lukion 1. ja 2. vuoden opiskelijoista, % ammattioppilaitoksen (AOL) 1. ja 2. vuoden opiskelijoista
- syrjäytymisriskissä olevat nuoret ja nuoret aikuiset (NEET), (%) 15–24-vuotiaista
- aktiivisesti järjestötoimintaan tms. osallistuvien osuus, (%) 20–64-vuotiaista
- itsensä yksinäiseksi tuntevien osuus, (%) 20 vuotta täyttäneistä.

Elämänlaatu:

- tyytyväinen elämäänsä tällä hetkellä, % 4. ja 5. luokan oppilaista, % 8. ja 9. luokan oppilaista, % lukion 1. ja 2. vuoden opiskelijoista, % AOL 1. ja 2. vuoden opiskelijoista
- elämänlaatunsa (EuroHIS-8) hyväksi tuntevien osuus (%), 20 vuotta täyttäneet.

Toimintakyky:

- itsestä huolehtimisessa vähintään suuria vaikeuksia kokevien osuus, (%) 75 vuotta täyttäneistä
- apua riittämättömästi saavien osuus väestöstä, (%) 75 vuotta täyttäneistä.

Koska seurannan työkalut ovat kulttuurin osalta vielä osin kehitysvaiheessa, voidaan kuntien ja maakuntien hyvinvointikoordinaattoreille ja hyvinvointikertomuksia valmisteleville suositella myös vapaamuotoista itsearviointia kulttuurin hyvinvointivaikutusten ja kulttuuripalvelujen saavutettavuuden seurantaan. Tämä näkyikin jo THL:n minimietosisältöehdotuksissa.

Kulttuurisotehankkeen lopulla tarkasteltiin muutamia seurantaan esitettyjä indikaattoreita eri puolilla maata sijaitsevilla maakunnilla:

Suomen yleisten kirjastojen tilastoista (tilastot.kirjastot.fi) katsottuna (ks. myös liite 12):

- kokonaislainaus/asukasluku (v. 2017): koko maa **15,6**; Pohjois-Savo 16,0; Pirkanmaa **18,6**; Varsinais-Suomi 15,2; Kymenlaakso 15,6; Pohjanmaa 15,8; Etelä-Pohjanmaa **17,4**
- fyysiset kirjastokäynnit/asukasluku (v. 2017): koko maa **9,2**; Pohjois-Savo **10,0**; Pirkanmaa 9,5; Varsinais-Suomi 8,8; Kymenlaakso 8,6; Pohjanmaa 8,3 ja Etelä-Pohjanmaa 8,2.

Kulttuurisoten maakunnat näyttävät sijoittuvan tilastoissa pääosin maan keskitasoon. Mielenkiintoinen havainto on, että esim. Etelä-Pohjanmaalla kirjastokäynnit jäävät alle koko maan keskiarvon, mutta kokonaislainaus asukasta kohden ylittää selvästi maan keskiarvon. Pirkanmaalla kokonaislainaus on hankealueista korkeimmalla tasolla. Pohjois-Savossa taas käydään kirjastossa hieman muita hankemaakuntia ja maan keskiarvoa enemmän.

Sen sijaan lähes kaikissa hankemaakunnissa *Elämänlaatunsa hyväksi tuntevien osuus (EuroHIS-8)* jäi vuonna 2018 koko maan keskitasoa hieman alhaisemmaksi, tuntuvin Kymenlaaksossa, Pirkanmaalla ja Pohjois-Savossa (liitteessä 12, kuva 2a ja taulukko 1; Tilasto- ja indikaattoripankki Sotkanet, THL). Varsinais-Suomi, Etelä-Pohjanmaa ja Pohjanmaa ovat lähellä maan keskitasoa. Ikäryhmittäisessä tarkastelussa Etelä-Pohjanmaa ja Kymenlaakso erottuvat edukseen yli 75-vuotiaiden hyvän elämänlaadun kokijoiden osuuksissa (liitteessä 12, taulukko 1). Matala koulutustaso näyttäisi alentavan hyvän elämänlaadun kokijoiden osuutta Pirkanmaalla, Varsinais-Suomessa ja Pohjois-Savossa muita Kulttuurisote-alueita enemmän (liitteessä 12, taulukko 1; Tilasto- ja indikaattoripankki Sotkanet, THL).

Itsensä yksinäiseksi tuntevien osuus (%) v. 2018 on kuvattu myös liitteessä 12. Indikaattoria on havainnollistettu myös koulutustason mukaan: koko maa 8,4; Etelä-Pohjanmaa 5,8; Kymenlaakso 7,2; Pirkanmaa 8,1; Pohjanmaa 6,3 (miehet 4,9 ja naiset 8,0); Pohjois-Savo 8,0 (miehet 6,5 ja naiset 9,4); Varsinais-Suomi 8,2. Hankemaakunnissa itsensä yksinäiseksi tuntevien osuus oli vuonna 2018 maan keskitasoa tai hieman sitä vähäisempää. Pohjanmaalla ja Pohjois-Savossa naiset kokevat yksinäisyyttä miehiä enemmän; Pohjois-Savossa naisten yksinäisyyden kokemukset ylittävät maan keskitason. Matalalla koulutustasolla on yhteys yksinäiseksi itsensä tuntevien osuuteen lähes kaikissa hankemaakunnissa ja koko maassa, poikkeuksiksi tarkastellussa joukossa jäävät Etelä-Pohjanmaa ja Pohjois-Savo. (Tilasto- ja indikaattoripankki Sotkanet, THL.)

4 Kulttuurihyvinvointi asiakkaan palveluketjussa

4.1 Asiakas- ja palveluohjaus

Esa Vienamo

Sosiaali- ja terveydenhuollon asiakas- ja palveluohjaus nousee keskeiseen asemaan uudessa palvelujärjestelmässä. Asiakas- ja palveluohjausyksikkö koordinoi tarjolla olevia palveluja ja palvelupolkuja. Se toimii yhteistyössä viranomaisten ja eri alojen ammattilaisten kanssa.

Asiakkaiden ohjaus erilaisten palvelujen piiriin ja äärelle voidaan jakaa karkeasti kahtia: neuvontapalveluihin ja asiakas- ja palveluohjaukseen. Matalan kynnyksen neuvontapalveluilla vastataan asiakkaan selvärajaisiin tarpeisiin ja ongelmiin neuvonnan ja ohjauksen keinoin. Neuvonnan prioriteettina on ohjata asiakkaita suhteellisen kevyisiin, ennalta ehkäiseviin ja terveyttä ja hyvinvointia edistäviin palveluihin. Asiakas- ja palveluohjaus on neuvontapalveluja intensiivisempää ja kokonaisvaltaisempaa ohjaustoimintaa, jonka tavoitteena on löytää kokonaisvaltaisia ratkaisuja asiakkaan tarpeisiin. Palveluohjaukseen kuuluu mm. asiakkaan tilanteen kokonaisvaltainen kartoitus ja konkreettisten tukitoimien ja palvelujen yhdistäminen.

Asiakas- ja palveluohjauksen henkilökunnan palveluvalikoimassa tulee olla eri kohderyhmille suunnattuja kulttuurihyvinvoinnin palveluja. Näin myös kulttuuripalvelut voidaan huomioida asiakkaan palvelutarpeen selvittämisessä ja palvelukokonaisuuden suunnittelussa. Lisäksi yksikön työntekijöillä tulee olla riittävä ymmärrys taiteen ja kulttuurin merkityksestä mielekkään elämän ja osallisuuden mahdollistajana.

Asiakas- ja palveluohjausyksikön toimintaa voidaan edistää rakentamalla toiminnan tueksi alueellinen tai maakunnallinen kulttuurihyvinvoinnin palvelutarjotin. Samalla voidaan alueen taiteilijoille ja kulttuurin tuottajille luoda uusia työmahdollisuuksia. Palvelutarjotinta voidaan ylläpitää esim. yhteistyössä maakunnan ja kuntien kulttuurivastaavien kanssa, mikä on mieluusti yhdyspintasopimuksessa tai muutoin kirjallisesti sovittava asia. Palvelutarjotin tukee mahdollisimman tasa-arvoisten palveluiden kehittämistä eri puolille maakuntaa. Tässä raportissa esitetään esimerkkinä ikäihmisten kulttuurihyvinvointipalveluiden tarjotinmalli, joka on sovellettavissa ja laajennettavissa myös muiden ryhmien palveluihin (ks. 4.4.3).

4.1.1 Kulttuurihyvinvoinnin portaat

Eeva Mäkinen

Taiteen ja kulttuurin hyödyntäminen työelämän ja koulutuksen kehittämisessä on sirpaleista ja jäsentymätöntä, joten Itä-Suomen Hyvinvointivoimalassa on kehitetty kulttuurihyvinvoinnin portaat -kriteeristö, jonka avulla palvelujen tuottajat ja niiden ostajat sekä sisältö- ja laatukriteereistä vastaavat ymmärtävät toisiaan. Kriteeristö auttaa myös työelämän kehittäjiä työssään.

Portaikoin (kuva 4) kaikki askelet ovat tärkeitä, mutta tulevaisuuden työelämän ja koulutuksen kannalta tärkein on porras 4: Eri alojen välinen yhteistyö koulutuksessa ja työelämässä. Tällä askelmalla kehitetään uutta osaamista, tulevaisuuden ”hybridisiä” ammatteja sekä työnkuvia ja uudenlaista taide- ja kulttuuriosaamista hyödyntävää kuntouttavaa taidepedagogiikkaa.

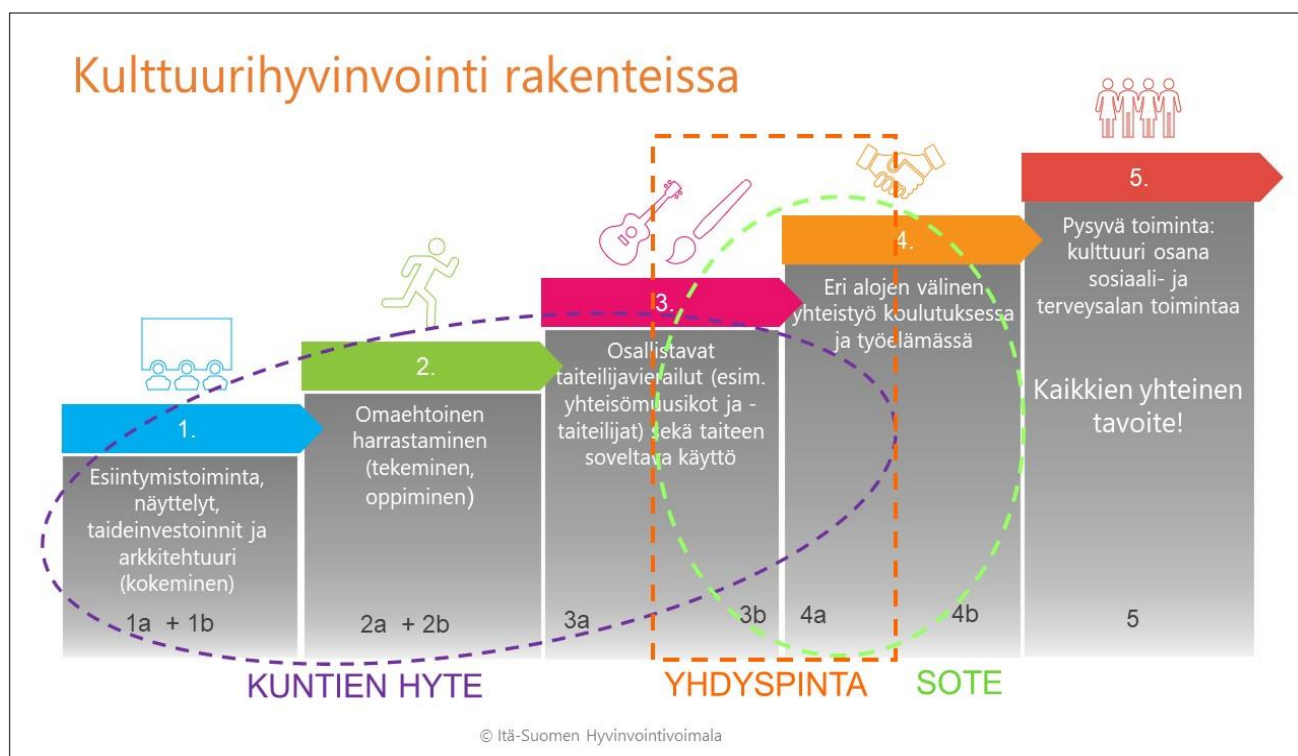
Kuva 4. Kulttuurihyvinvoinnin portaat (Itä-Suomen Hyvinvointivoimala 2018).

Kulttuurihyvinvoinnin portaiden 1–3 palveluja voivat toteuttaa sekä harrastajat ja vapaaehtoiset että ammattitaiteilijat ja taidepedagogit. Sen sijaan 4. portaan kulttuurihyvinvointipalvelut ovat aina ammattilaisten toteuttamia (kuva 5).

Kuva 5. Kulttuurihyvinvoinnin portaat palveluohjauksen tukena (Itä-Suomen Hyvinvointivoimala 2018).

Kuvassa Kulttuurihyvinvointi rakenteissa (kuva 6.) avataan sitä, mille portaille kuntien hyvinvoinnin ja terveydenedistämistyö sijoittuu, mikä on selkeästi sosiaali- ja terveystoimen osuutta ja mikä jää yhteiseksi alueeksi (yhdyspinta). Sosiaali- ja terveydenhuollon kulttuurihyvinvointipalvelut (3b–4b) toteutetaan aina sote- ja kulttuurialojen ammattilaisten yhteistyönä. 4b-palveluissa sote-ammattilainen on vähintään yhtä merkittävässä roolissa kuin taidealan ammattilainen. Esimerkiksi Voimalan vision mukainen monialainen koulutuksen ja työelämän kehittäminen on 4b-työtä. Yhdyspinta on kiinnostava: palvelujen vastuutahona, ja usein myös maksajana, voivat olla kunnan eri toimialat tai muut sosiaali-, terveys- tai kulttuurialan toimijat ja palvelutarjoajat. Palveluja voidaan tuottaa myös yhdessä sekä erilaisten avustusten tuella. Uudistuvassa maakunnassa sote-palvelujen järjestämisestä vastaa maakunta ja se myös ohjaa tuottajia yhtenäisin kriteerein.

Kuva 6. Kulttuurihyvinvointi rakenteissa (Itä-Suomen Hyvinvointivoimala 2018).

Pohjois-Savon Kulttuurihyvinvoinnin nykytila- ja tarveselvityksessä asiakkaan kulttuuriset oikeudet ja asiakkaan omat toiveet nähtiin keskeisiksi terveyttä ja hyvinvointia edistävien palvelujen määrittelyssä (perustuen palvelutarpeen arviointiin). Vastaajista 91 % oli sitä mieltä, että on tärkeää tai erittäin tärkeää, että asiakas- ja palveluohjauksessa huomioidaan asiakkaan kulttuuriset oikeudet ja asiakkaan omat toiveet terveyttä ja hyvinvointia edistävästä palveluista. (Lehmusaho 2018.)

4.2 Lasten, nuorten ja lapsiperheiden palvelut

Kehittyvän perhekeskummallin (monitoimijainen yhteistyö ja palveluohjaus) mukaisesti kulttuuri- ja kulttuurihyvinvointipalvelut tuotetaan siellä missä asiakas on – integroituina neuvolan, päiväkodin, koulun, perusterveydenhuollon ja erikoissairaanhoidon, psykososiaalisen tuen ja kuntoutuksen palveluihin sekä perhe- ja perhesosiaalityön, kotihoidon ja niiden tukipalveluihin.

Esimerkkejä (sisällölliset ja laadulliset viittaukset kulttuurihyvinvoinnin portaisiin, kuva 5):

- taidevälitunnit/kulttuurikerhot kouluilla (*osallisuuden vahvistaminen ja oppimisen tukeminen, toteuttajana taidepedagogi, pääsääntöisesti porras 2, myös 3b*)
- kulttuurilähtöisten menetelmien käyttöön koulutetut työntekijät esim. neuvolassa, päiväkodissa, koulussa, erikoissairaanhoidossa käyttävät kulttuuri- ja taidelähtöisiä menetelmiä osana omaa työtään (*lukemisen tukitoimet neuvolassa yhteistyössä kirjaston työntekijän kanssa, portaat 3b-4a; osallisuuden vahvistaminen, työhyvinvointi, porras 3a*)
- masumuskari osana neuvolan perhevalmennusta (*vanhemman ja lapsen välisen varhaisen vuorovaikutuksen tukeminen, toteuttajina varhaisiän musiikinopettaja ja terveydenhuollon ammattilainen yhdessä, porras 3b, osittain 4a*)
- taidepedagogin ja erikoissairaanhoidon ammattilaisen yhteistyössä suunnittelema ja toteuttama taidetoiminta sairaalan osastolla (*kuntoutuksen tukeminen, kuntouttava taidepedagogiikka, porras 4b; esimerkkinä Kuopion yliopistollisen sairaalan nuorisopsykiatristen osastojen viikoittainen musiikkipaja, joka toteutetaan musiikkipedagogin ja psykiatrisen sairaanhoitajan yhteistyönä ja kirjataan hoitosuunnitelmaan. Palautekeskusteluun ja kirjaukseen hoitohenkilöstön kanssa on varattu taidepedagogille palkallista aikaa 15 minuuttia/kerta*).

Kuntien tuottamille tai ostopalveluina hankituille muihin toimintoihin integroiduille kulttuuripalveluille saadaan toiminnallisia linjauksia kunnan kulttuurikasvatussuunnitelmasta tai muusta sovitusta toimintaa ohjaavasta asiakirjasta. Lapsille ja perheille suunnattua kulttuuri- ja taidetarjontaa ja sen mukaista kulttuuritoimintaa ja -tarjontaa kannattaa suunnitella monialaisena yhteistyönä. Hedelmällistä olisi, jos suunnitteluun osallistuisi esim. kaupungin kulttuurisuunnittelija, kulttuurihyvinvoinnin asiantuntija, kulttuuritoimijoiden edustaja (esim. vuorotellen edustaja kaupunginteatterista, -orkesterista ja -museosta), hyvinvointikoordinaattori tai muu edustaja hyte-ryhmästä ja sivistystoimesta (esim. vuorotellen edustaja eri koulusta).

Erityisen tuen tarpeessa olevien asiakkaiden kulttuurihyvinvointipalvelut tulisi suunnitella yhteistyössä sosiaali- ja terveydenhuollon tai koulutusalan ammattilaisen ja erityistarpeisiin perehtyneen kulttuurialan toimijan tai toimijoiden sekä kulloisenkin asiakkaan tai asiakasryhmän kanssa. Mitä ”erityisempi” tai ”moniongelmaisempi” asiakas on, sitä räätälöidympiä ja monialaisella ammattitaidolla tuotettuja ovat myös hänen tarvitsemansa kulttuuri- ja kulttuurihyvinvointipalvelut.

Toimintoja kehitettäessä on tärkeää huomioida palvelun laatuun ja asiakaskokemukseen vaikuttavina asioina seuraavat näkökulmat. Perhekeskuksille työpanostaan antavat ammattilaiset, palveluohjaajat, kuntien kulttuurisuunnittelijat, hyte-koordinaattorit, kulttuuri- ja taidealan ammattilaiset:

- tiedostavat kulttuuri- ja taidelähtöisten menetelmien hyödyt lasten ja nuorten osallisuuden ja oppimisen vahvistamisessa, hyvinvoinnin edistämisessä sekä kuntoutumisen tukemisessa
- tunnistavat asiakkaiden tarpeita kulttuuri- ja kulttuurihyvinvointipalvelujen osalta
- käyttävät *kulttuurihyvinvoinnin portaat* -työkalua kulttuurihyvinvointipalvelujen (palvelutuotteiden) ja niiden toteuttamiseen vaadittavan ammattitaidon tunnistamisessa
- toimivat työssään tietoisina myös asiakkaidensa kulttuuristen oikeuksien toteutumisesta.

Edellä mainitut painotukset nousevat huomioitaviksi myös koulutuksen ja työelämän kehittämisessä; tutkintoon johtavissa koulutuksissa ja erityisesti täydennyskoulutuksissa.

4.3 Työikäisten palvelut

Työssäkäyvät ovat hyväosaisia: Heidän taloudellinen tilanteensa on useimmiten työn ulkopuolella olevia parempi ja he kuuluvat työterveyshuollon palvelujen piiriin. He saavat myös osallisuuden kokemuksia jo työyhteisöön kuulumisesta ja työn tuomista verkostoista. Lisäksi työnantaja voi halutessaan tukea työntekijöiden liikunta- ja kulttuuriharrastuksia työkyvyn ylläpitoon tarkoitettuina eduina.

Kulttuuripalvelut tarjoavat mielekästä sisältöä ja yhdenvertaisuuden kokemusta taiteen ja kulttuurin hyvää tekevien vaikutusten ohella. Työikäisissä on paljon myös sosiaalipalvelujen sekä päihde- ja mielenterveyspalvelujen asiakkaita, joille kulttuurilähtöiset menetelmät sopisivat osaksi kuntoutusta tai avoimet kulttuuripalvelut rikastuttamaan arjen toimintoja. Nämä asiakasryhmät kokevat kuitenkin kulttuurin kustannukset tai liikkumisen kulttuuripalveluihin usein esteenä osallistumiselle.

Kaikukortti on toimintamalli, jolla on mahdollistettu kulttuuripalvelujen taloudellista saavutettavuutta esimerkiksi aikuissosiaalityön ja päihde- ja mielenterveyspalvelujen asiakkaille (Kulttuuria kaikille 2018a). Kaikukortilla voi hankkia maksuttomia pääsylippuja ja kurssipaikkoja Kaikukortti-verkostojen kulttuurikohteisiin. Kaikukortti voidaan myöntää palvelun piirissä olevien kuntien sosiaali- ja terveyspalveluiden asiakkaalle, joka on yli 16-vuotias ja joka ei taloudellisista syistä voi hankkia pääsylippuja tai kurssipaikkoja kulttuuripalveluihin. Kaikukortin haltija voi hankkia maksuttomia pääsylippuja myös alle 16-vuotiaille lapsilleen tai lapsenlapsilleen silloin, kun he menevät yhdessä samaan tapahtumaan.

Kaikukortti on käyttäjälle maksuton. Mukana olevat kulttuuripalvelujen tuottajat tarjoavat kortilla saatavat palvelut vastikkeetta. Kortin koordinaatiokulut tulevat sopijaosapuolten (kunnan kulttuuri- ja sosiaalitoimi tai uusi maakunta) maksettavaksi. Kaikukortti on suositeltava käytäntö myös maakunnan sote-palveluihin. Maakunnallisia käyttökokemuksia ja seurantatietoa on raportoitu esim. Kainuun maakunnasta ja sen sote-kuntayhtymästä (Kulttuuria kaikille 2018b).

Kaikukortista on myös Yhteisön Kaikukortti -versio, jonka saavat käyttöönsä yksilöiden Kaikukortteja myöntävät sosiaali- ja terveysalan toimijat. Kortteja voi käyttää pienryhmäkäynnin järjestämiseen tai asiakkaan kanssa kahdestaan osallistumiseen, jolloin kyetään lisäämään sekä asiakkaan osallisuutta että madaltamaan osallistumisen sosiaalista tai aistinvaraista saavutettavuutta. Kaikukortin tukipalveluna toimii Kulttuuria kaikille ry, joka koordinoi toimintamallia ja sen käyttöönottoa.

4.4 Ikääntyneiden palvelut

4.4.1 Ikäihmisten kokemuksia hyvinvointiin vaikuttavista tekijöistä

Kaija Virjonen & Anne Rouhelo

Kuvassa 7 on esitetty karkea hahmotelma siitä, miten ikääntyvillä terveyden ja toimintakyvyn mukaan palvelujen ja avun tarve vaihtelee. Myös kokonaishyvinvointiin vaikuttavien asioiden luonne, käyttö ja saavuttaminen vaihtelevat: hyväkuntoiset kotona asuvat ikäihmiset käyttävät tarjolla olevia hyvinvointipalveluja oman valintansa mukaan, kun taas ympärivuorokautisissa asumispalveluissa esimerkiksi harrastustoimintaan ja kulttuuritarjontaan osallistumiseen tarvitaan mahdollistajia. Kaikissa elämänvaiheissa ikäihmisillä on kokonaishyvinvointiin liittyviä tarpeita. Niiden huomaamista ja toteutumisen mahdollistamista käsitellään tässä luvussa.

Kulttuurisoten Varsinais-Suomen osahankkeessa selvitettiin syvähaastatteluilla ikäihmisiltä sitä, millaisia tarpeita, toiveita ja odotuksia heillä on erilaisista hyvinvointia lisäävistä asioista ja palveluista. Samalla selvitettiin sitä, mitkä tekijät vastaavat koettuihin kokonaishyvinvoinnin tarpeisiin ja mahdollistavat hyvinvoinnin kokemuksen ja toisaalta mitkä tekijät hankaloittavat tai estävät tarpeisiin vastaamisen.

Haastattelujen kohderyhmät:

- kotona asuvat ikäihmiset, jotka eivät käytä säännöllisiä sosiaali- ja terveyspalveluita
- kotihoitoa ja kotiin tuotettuja palveluita käyttävät vanhukset
- päivätoimintaa käyttävät vanhukset
- lyhytaikaishoidon (intervallihoido, vuoroahoito) palvelua käyttävät vanhukset

- tehostetussa palveluasumisessa olevat vanhukset
- sairaalahoidossa olevat vanhukset.

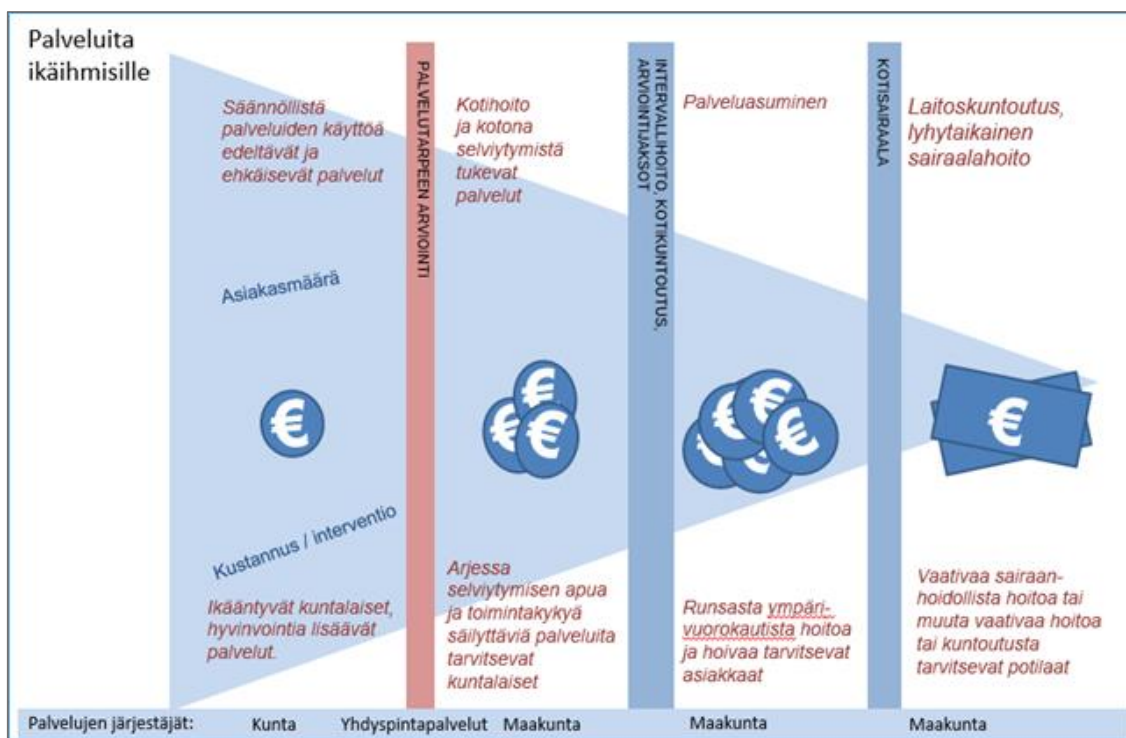
Haastattelut kirjoitettiin auki ja sisällön analyysin avulla tehtiin aktiiviseen arkeen liittyvä tarveluokitus (tarkemmin liitteessä 9). Vastausten perusteella kokonaishyvinvointiin liittyvät tarpeet haastatteluaineistossa olivat seuraavat:

- liikunnan tarve
- sosiaaliset tarpeet
- kognitiiviset tarpeet
- kulttuuriset tarpeet
- esteettiset tarpeet
- elämysten tarve
- mielekkään tekemisen tarve.

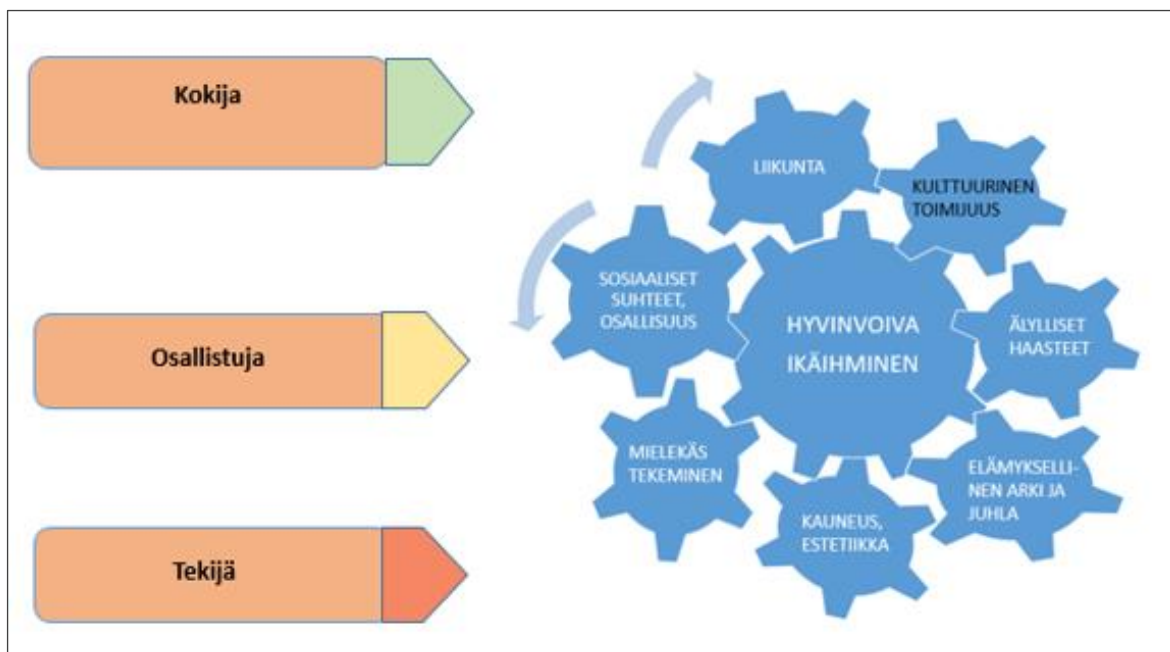
Esiin nousseet keskeiset tarvealueet linkittyvät toisiinsa ja ”pyörittävät” toisiaan: esimerkiksi mielekkääksi tekemiseksi koettu kulttuurisiin harrasteisiin osallistuminen tuottaa esteettisen elämysten ja antaa kognitiivisia syötteitä. Se on syy lähteä liikkeelle ja tavata myös muita ihmisiä.

Palvelujen tuottamisessa tulee huomioida se, että iäkkäillä henkilöillä on tässä mainittujen tarpeiden tyydyttämiseen yksilöllisiä estäviä tai hankaloittavia tekijöitä esimerkiksi liikuntarajoitteisuus, kivuliaisuus, saattajan tarve tai kulkuyhteyksien hankaluus. Näihin hankaloittaviin tekijöihin voidaan vaikuttaa ja niitä voidaan myös kokonaan poistaa, mikäli ne tiedostetaan.

Hyvinvointi on kokonaisuus, jossa eri tekijät ovat yhteydessä toisiinsa. Sosiaali- ja terveystyössä voidaan mahdollistaa monin tavoin asiakkaiden/potilaiden kokonaishyvinvointia, mutta laajempi näkemys on tarpeen, sillä mikään toimija ei yksin tuota hyvinvoinnin toteutumisen edellytyksiä eikä ratkaise esteiden poistamista. Yhteistyötä, verkostoitumista, monialaisuutta ja moniammatillisuutta sekä hyvinvoinnin tavoittelua johtamisessa tulisi huomioida uudistustyössä.

Kuva 7. Ikäihmisten palvelupolun vaiheistus, mukaellen Kankare & Virjonen 2014.

Kuva 8. Hyvinvointiin vaikuttavat tekijät ovat yhteydessä toisiinsa.

4.4.2 Ikäihmisten kulttuurisen hyvinvoinnin edistämisen ohjauskeinot ja välineet

Esa Vienamo

Kulttuurisoten Etelä-Pohjanmaan osahankkeessa selvitettiin, millä tavoin taidetta ja kulttuuria voi hyödyntää ikäihmisten yksinäisyyden ehkäisemisessä ja psyykkisen hyvinvoinnin tukemisessa. Kohderyhmänä olivat sekä kotona asuvat että kotihoidon tai palveluasumisen piirissä elävät ikäihmiset. Eri puolilla maakuntaa tehtyjen ryhmä- ja henkilöhaastattelujen avulla koottiin tietoa ikäihmisten kulttuuri- ja vapaa-ajan palveluista, niiden saatavuudesta ja saavutettavuudesta. Samalla selvitettiin ikäihmisten kulttuuritoimintaan liittyviä toiveita ja haasteita.

Selvitystyö osoitti, että maakunnan ikäihmisten kulttuuri- ja vapaa-ajan palveluiden toteuttamisessa on paikallisilla järjestöillä suuri ja tärkeä rooli. Kunnallisista toimijoista merkittävimäksi palvelujen järjestäjäksi nousi kansalaisopisto. Tapaamiset osoittivat myös, että kulttuurinen pääoma on alueen ikäihmisten keskuudessa keskimäärin hyvällä tasolla ja paikallisen kulttuuriperinteen tuntemus laajaa. Aktiivisia taiteen ja kulttuurin harrastajia vanhemmasta, 1930–1940-luvulla syntyneestä väestönosasta löytyi kuitenkin suhteellisen vähän. Osahankkeen kohderyhmästä valtaosan muodostivat kotona asuvat ja säännöllisten sote-palvelujen ulkopuolella elävät yli 65-vuotiaat, joita oli kohderyhmästä noin 90 %. Jos kotona asuvien ikäihmisten kohdalla korostui keskeisenä kysymyksenä kulttuuripalvelujen saatavuus ja saavutettavuus, voidaan kotihoidon ja palveluasumisen piirissä elävien ikäihmisten kohdalla puhua enemmän kulttuuristen oikeuksien toteutumisesta.

Selvitystyö linkitti yhteen maakunnallisen sosiaali- ja terveydenhuollon ja kuntien, maakuntien ja järjestöjen yhteisen hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen. Selvitys osoitti, että järjestämällä lisää monipuolista ja osallistavaa, matalan kynnyksen kulttuuritoimintaa voimme ehkäistä maakunnassa asuvien ikäihmisten yksinäisyyttä ja tukea heidän psyykkistä hyvinvointiaan. Mutta millä keinoin voidaan päästä pitkällä tähtäimellä parhaaseen lopputulokseen?

Ikäihmisille suunnattujen, hyvinvointia edistävien kulttuuripalvelujen suunnitelmallinen kehittäminen edellyttää monialaista yhteistyötä sekä soten ja hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen järjestelmän ja ohjaukskanavien

tuntemusta. Huomiota tulee kiinnittää niin toiminnan suunnitteluun, organisointiin, seurantaan kuin rahoitukseenkin. Keskeisiä ohjauskeinoja ja välineitä ovat muun muassa:

- kunnalliset ja maakunnalliset hyvinvointikertomukset (ks. 3.2.1)
- toiminnan vaikuttavuutta mittaavat indikaattorit (ks. 3.3)
- toimiva asiakas- ja palveluohjaus ja kulttuurilähtöisten hyvinvointipalvelujen tarjotin (ks. 4.1 ja 4.4.3)
- kulttuurihyvinvointia edistävien järjestöjen toimintamahdollisuuksien turvaaminen (ks. 3.2.2)
- kulttuurihyvinvoinnin kirjaaminen hoitosuunnitelmiin sekä asiakas- ja potilastietoihin (ks.4.4.4)
- taiteen integroiminen yhä vahvemmin osaksi elinympäristöä (ks. 4.4.5).

4.4.3 Kulttuurilähtöisten hyvinvointipalvelujen tarjotin

Hanna Kleemola

Pohjanmaan osahankkeessa luotiin ehdotus ikäihmisten taide- ja kulttuurilähtöisten hyvinvointipalvelujen tarjotinmalliksi. Malli on sovellettavissa ja laajennettavissa myös muiden erityisryhmien sote-palveluihin. Mallinuksen tavoitteena oli yhteistyön kehittäminen maakunnan sote-toimijoiden, kuntien kulttuuritoimien ja vapaan kentän taide- ja kulttuuritoimijoiden kesken sellaiseksi kumppanuudeksi, että kuntien kulttuuritoimilla on edellytykset toimia taide- ja kulttuurilähtöisten hyvinvointipalvelujen tarjottimelle tuotavien ja kehitettävien palvelujen koordinoijana, välittäjänä ja tuottajana. Tarjotinta suunniteltiin yhteistyössä muun muassa Vaasan kaupungin Kulttuurikeskuksen kanssa, joka on noin kymmenen vuoden ajan tehnyt tiivistä yhteistyötä kaupungin vanhuspalveluiden kanssa.

Pohjanmaalla luodussa ikäihmisten taide- ja kulttuurilähtöisten hyvinvointipalvelujen tarjotinmallissa kuntien kulttuuritoimet toimivat sekä palveluiden tuottajina että muiden tuottamien palveluiden välittäjinä ja koordinoijina. Kulttuurihyvinvointipalveluja voivat palvelutarjottimelle tuottaa esimerkiksi ammattitaitelijat, kulttuurialan yrittäjät, järjestöt, kansalaisopistot, teatterit, museot, kirjastot, seurakunnat, oppilaitokset ja vapaaehtoiset. Tarjotin voidaan toteuttaa esimerkiksi seutukunnittain tai maakunnittain. Mikäli tarjotinta on toteuttamassa usea kunta, toimiva ratkaisu voi olla, että esimerkiksi maakunnan keskuskaupunki toimii palveluiden koordinoijana.

Palvelutarjotin toimii sekä maakunnan järjestämän sosiaali- ja terveydenhuollon että kunnan ja maakunnan vastuulla olevan hyvinvointia ja terveyttä edistävän toiminnan tukena. Osan tarjottimen palveluista rahoittaa maakunta, osan kunta, osan kunta ja maakunta yhdessä (yhdyspintasopimukset). Yhdyspintasopimuksessa soviin työnjaosta, yhteistyöstä ja rahoitusvastuista.

Tarjottimella on palveluita sekä niille ikäihmisille, jotka ovat säännöllisten sote-palvelujen piirissä, että niille, jotka eivät ole säännöllisten sote-palveluiden piirissä. Tarjotin on muun muassa asiakas- ja palveluohjauksen sekä matalan kynnyksen neuvontapalveluiden käytettävissä. Palveluita voivat hankkia asiakkaat itse, heidän omaisensa sekä sote-palvelujen tuottajat. Asiakas voi hankkia tarjottimelta palveluja mm. henkilökohtaisella budjetilla tai palvelusetelillä. Asiakkaalle palvelu voidaan järjestää tilanteen mukaan maksuttomana esimerkiksi ilmaisiin palveluihin oikeuttavan Kaikukortin tai muun vastaavan tukimuodon avulla.

Mallissa kuntien kulttuuritoimet toimivat tiiviissä yhteistyössä muun muassa sote-palvelujen tuottajien, maakunnan hyte-koordinaattorin sekä asiakas- ja palveluohjauksen kanssa. Myös palvelun käyttäjät ja ikäihmisten vaikuttamiselimet osallistetaan palvelujen suunnitteluun, toteuttamiseen ja kehittämiseen. Etenkin sote-palveluissa tärkeää on palvelujen räätälöitävyys asiakaskunnan mukaan.

Tarjottimen ylläpitäjänä ja palvelujen koordinoijana voi toimia jokin muukin taho kuin kunnan kulttuuritoimi, esimerkiksi maakunnan hyte-koordinaattori. Jo suunnitteluvaiheessa kannattaa olla yhteydessä digi-alustojen

ylläpitäjiin maakunnassa. Käyttöönottovaiheessa palvelutarjottimesta tulee myös viestiä laajasti ja henkilöstö kouluttaa sen käyttöön.

Kuva 9. Ikäihmisten taide- ja kulttuurilähtöisten hyvinvointipalvelujen tarjotinmalli sote- ja hyte-työn tueksi.

4.4.4 Kulttuurihyvinvoinnin kirjaaminen

Esa Vienamo & Hanna Kleemola

Asiakaslähtöisessä kotihoidossa ja palveluasumisessa ikäihminen nähdään kokonaisuutena. Asiakaslähtöinen hoiva luo taide- ja kulttuuritoiminnalle sekä perusteet että väylän tulla osaksi hoivan arkipäivää. Yksilölliset kulttuuriset tarpeet huomioiva hoiva tukee osallisuuden ja oman toimijuuden kokemuksia ja luo näin pohjan laadukkaille vanhuspalveluille. Keskeistä on asiakkaan elämänhistorian, harrastusten ja toiveiden tunnistaminen ja kirjaaminen pitkän ajan hoito- ja palvelusuunnitelmiin. Samalla varmistetaan kulttuuristen oikeuksien toteutuminen myös siinä vaiheessa, kun oma toimintakyky on syystä tai toisesta heikentynyt. Tärkeää on paitsi suunnittelu myös seuranta. On tärkeää, että kulttuuriset tarpeet ja toiveet kirjataan hoitosuunnitelmaan ja toteutunut kulttuurihyvinvointitoiminta asiakas- ja potilastietoihin.

Ikäihmisten elämänhistorian ja tarpeiden kartoittamiseen ja kirjaamiseen on luotu erilaisia menetelmiä, kuten Elämän puu ja Omakuvamonologi. Elämän puu -julisteeseen kirjataan ikäihmiselle tärkeitä asioita, mieltymyksiä ja elämänvaiheita, jotta ne tulevat huomioiduksi ikäihmisen hoidossa. Kun toiveet ja tarpeet on tehty näkyviksi, hoitajien on helpompi ymmärtää asiakasta ja suunnitella hoitoa. Tampereella käyttöön otettu Elämän puu -menetelmä on levinnyt monille paikkakunnille. (Tampereen kaupunki 2018.) Taina Semin kehittämä Omakuvamonologi-menetelmä alkaa asiakkaan elämäntarinan, tarpeiden, mieltymysten, voimavarojen ja persoonallisuuden selvityksellä. Omahoitaja kerää tietoa ja kirjoittaa monologin minä-muodossa, minkä jälkeen se esitellään asukkaalle ja läheisille. Monologi käydään läpi myös hoitotiimissä, joka miettii, miten asiakas voi parhaiten elää omannäköistään elämää. Tiedot siirretään asukkaan hoito-, palvelu- tai kuntoutussuunnitelmaan. Omakuvamonologia arvioidaan säännöllisesti ja siihen tehdään tarpeellisia muutoksia. (Semi 2015.)

Asiakkaan palvelutarpeen arviointiin sekä hoito-, kuntoutus- ja palvelusuunnitelman laatimiseen tarkoitettua tiedonkeruun ja havainnoinnin välineistöä RAI-järjestelmää voidaan hyödyntää ikäihmisten kulttuurihyvinvoinnin edistämiseksi. Lähitulevaisuudessa järjestelmää on mahdollista käyttää yhä vahvemmin kulttuurisen vanhustyön suunnittelussa, toteutuksessa ja seurannassa. RAI:n käyttöön paneutunut Silva Siponkoski on laatinut selvityksen järjestelmän hyödyntämisestä kulttuurisen vanhustyön tukena. Kulttuurisen vanhus- ja seniorityön valtakunnallisen ALLI-verkoston teettämän selvityksen mukaan keskeinen kulttuurihyvinvointiin liittyvä teema on ikääntyneiden palvelujen asiakas- ja potilastietojen kirjaamisen kehittäminen. Kartoituksesta käy ilmi, että RAI-järjestelmää voidaan käyttää esimerkiksi kulttuurisen vanhustyön johtamisen ja kehittämisen sekä toiminnan ohjauksen tukena. Jatkossa tulisi Siponkosken mukaan tarkastella, voidaanko RAI-mittareiden avulla saada luotettavia tuloksia kulttuuri- ja taidetoiminnan vaikuttavuuden arvioinnista. (Siponkoski 2018, 3, 4, 13, 17, 18.)

4.4.5 Taide osana elinympäristöä

Esa Vienamo

Taide ja kulttuuri luovat erinomaisia mahdollisuuksia ikäihmisten päivittäisen elinympäristön kehittämiseen ja rakentamiseen. Tutkimusten mukaan ikäihmisten elinpiirin laajuus ja toimintakyky ovat vahvasti sidoksissa keskenään. Päivittäistä elinpiiriä voidaan kasvattaa luomalla palvelutalojen ja asumispalvelujen ympärille houkuttelevia reittejä ja kohteita. Ikäihmisiä voidaan myös osallistaa mukaan oman lähialueen kehittämiseen ja rakentamiseen.

Taiteen prosenttiperiaatetta voidaan soveltaa uusissa rakennuskohteissa eri tavoin. Viime vuosina prosenttiperiaatetta on laajennettu koskemaan myös toimitiloissa toteutettavaa esittävää ja osallistavaa kulttuuritoimintaa.

4.4.6 Vanhusneuvostot vaikuttamisen ja osallisuuden kanavana

Hanna Kleemola

Maakunta- ja sote-uudistuksen yhtenä tavoitteena on lisätä asiakkaiden osallisuutta ja mahdollisuutta vaikuttaa palveluiden järjestämiseen ja sisältöihin. Kulttuurisote-hanke osallisti Pohjanmaalla ikäihmiset kulttuurihyvinvointipalveluiden suunnitteluun järjestämällä viiden kunnan vanhusneuvostoille työpajan. Työpajassa vanhusneuvostojen jäsenet pohtivat, millaisia taide- ja kulttuurilähtöisiä hyvinvointipalveluja ikäihmisille tulisi järjestää, miten palveluihin osallistumisen esteitä voitaisiin poistaa, miten parhaiten voitaisiin kuulla ikäihmisten toiveita tulevasta toiminnasta ja ottaa heidät mukaan suunnitteluun. Keskustelussa nousivat esiin muun muassa rahoitukseen, toiminnan jatkuvuuteen, tilojen esteettömyyteen, kuljetuksiin, avustajien tarpeeseen ja tiedotukseen sekä kolmannen sektorin rooliin liittyvät kysymykset.

Kunnalliset vanhusneuvostot valikoituivat työpajan kohderyhmäksi, koska ne toimivat ikäihmisten äänitorvena kunnallisessa päätöksenteossa. Kuntalain mukaan kunnallisilla vanhusneuvostoilla on lakisääteisinä vaikuttamistoimieliminä mahdollisuus vaikuttaa kunnan eri toimialojen toiminnan suunnitteluun, valmisteluun ja seurantaan asioissa, joilla on merkitystä ikäihmisten hyvinvoinnin, terveyden, osallisuuden, elinympäristön, asumisen, liikkumisen, päivittäisistä toiminnoista suoriutumisen tai palvelujen kannalta. Ne voivat tehdä esimerkiksi aloitteita, kannanottoja ja lausuntoja. (L 410/2015.)

Työpajan kohderyhmän valintaan vaikutti myös se, että maakunta- ja sote-uudistuksen myötä maakuntiin perustettavissa maakunnallisissa vanhusneuvostoissa on oltava vähintään yksi edustaja kustakin kunnallisesta vanhusneuvostosta. Tulevilla maakunnallisilla vanhusneuvostoilla on mahdollisuus vaikuttaa maakunnan toiminnan suunnitteluun, valmisteluun ja toteuttamiseen ikäihmisiä koskevissa asioissa. Ne voivat ottaa kantaa esimerkiksi alueellisen hyvinvointikertomuksen laadintaan. (HE 15/2017 vp.; Opas maakunnan vanhusneuvoston toimintaan 2018.)

Tulevaisuudessa yhä enemmän ikääntyneitä koskevia asioita on sekä kunnan että maakunnan vastuulla. Koska monia terveyttä ja hyvinvointia edistäviä taide- ja kulttuuripalveluja toteutetaan vastaisuudessa maakunnan ja kunnan yhdyspinnoilla, esteetön tiedonkulku ja kunnallisten ja maakunnallisten vanhusneuvostojen saumaton yhteistyö on tärkeää.

4.5 Asiakasesimerkit mielenterveys- ja päihdepalveluista

Piia Kleimola

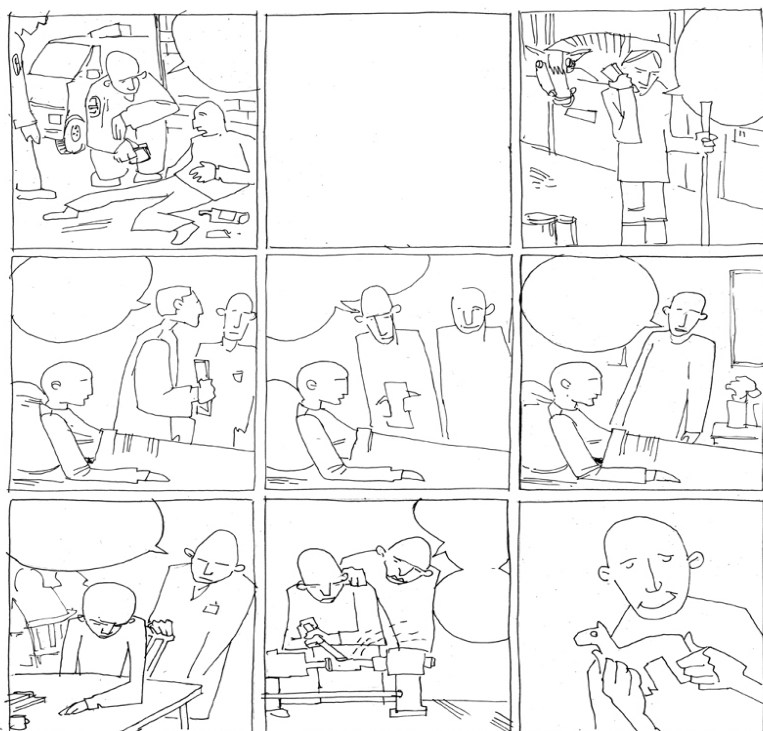
Kuva 10. Matti, Paula, Jere. Piirros kuvataiteilija Markku Metso.

WHO:n määritelmän mukaan mielenterveys on hyvinvoinnin tila, jossa ihminen pystyy näkemään omat kykynsä ja selviytymään elämään kuuluvissa haasteissa sekä työskentelemään ja ottamaan osaa yhteisönsä toimintaan. Mielenterveyteen kuuluva osaaminen on esimerkiksi tunne- ja tietoisuustaitoja, elämänhallintataitoja sekä vuorovaikutus- ja ongelmanratkaisutaitoja. (Suomen mielenterveysseura 2019.)

Päihderiippuvuus voi kehittyä eri aineisiin. Näitä ovat muun muassa alkoholi, nikotiini, bentsodiatsepiinit, cannabis, opiaatit ja amfetamiini. Eri aineisiin liittyvät riippuvuudet muistuttavat paljon toisiaan. (THL 2019c.)

Kymenlaaksossa keskityttiin päihde- ja mielenterveyskuntoutujien kulttuurihyvinvoinnin palveluketjujen mallintamiseen. Tarinallistetuissa esimerkeissä on kulttuuri alan ammattilaisia, tulevia ammattilaisia eli maakunnan sote-alan opiskelijoita sekä itse kohderyhmää, lähinnä kokemustoimijoita.

Matti

Kuva 11. Matin tarinan kuvitus (luonnos Markku Metso).

Matti, 75-vuotias, alkoholisti, yksin. Ollut nuorempana ITE-taiteilija. Kouvola, kotikunta Valkeala

Lähtökohta

Poliisi poimii Matin kyytiinsä torin laidalta. Matilla on afasia, sanoja tulee vain muutama. Ryvettyneen takin povitaskusta löytyy muutoin tyhjä lompakko, mutta ajokortti siellä on. Poliisi saa selville, että Matti on paikkakuntalainen, yhden aikuisen lapsen isä. Eronnut vuonna 1985. Poliisi soittaa tyttärelle. Tytär kertoo, ettei tiedä isästään mitään eikä haluaakaan tietää. He ovat tavanneet viimeksi 30 vuotta sitten.

Hoitopolku

Poliisi toimittaa Matin ensiapuun. Ensiavusta Matti lähetetään Kymenlaakson keskussairaalaan. Sairaalassa Matti viettää pitkää aikaa yönsä sisätiloissa. Sairaalassa lääkäri tekee edunvalvontalausannon, joka etenee maistraattiin. Matti saa edunvalvojan. Sairaalajakson jälkeen Matti siirretään tehostettuun asumispalveluun ja toimintakyvyn palautuessa asumispalveluysikköön. Ilman viinaa alkaa toimintakyky palautua ja sanatkin muistua paremmin.

Nykytilanne

Samassa asumispalveluysikössä on ystävä vuosien takaa. Reku muistaa miten hienoa ja kanta-aottavaa taide Matti aikoinaan teki. Reku kertoo tästä henkilökunnalle. Reku pyytää Matille metalli- ja puutyökaluja ja maalia sekä materiaalit. Henkilökunta kannustaa Mattia puutöihin. Matin käsissä työkalut tuntuvat tutuilta, kotoisilta, rakkailta. Matin henkilökohtaiseen hoitosuunnitelmaan lisätään käsityö ja taide. Matti hymyilee.

Lauri Eriksson: **22 tapausta asunnottomuudesta**

Sarja koostuu asunnottomien miesten muotokuvista yhdistettynä miesten ajatuksiin ja toiveisiin.

www.fotofinlandia.fi/ehdokas/2016/lauri-eriksson/

Paula, 58-vuotias, yksinäinen, ylisukupolviset ongelmat, asuu Kotkassa

Lähtökohta

Paulan arki on harmaata. Paula on aikoinaan eronnut, siitä alkaen asunut yksin. Aikuinen lapsi asuu perheineen kaukana ja pitää yhteyttä harvoin. Paula on työtön ja kokee yksinäisyyttä. Masennus ja ahdistuneisuus aiheuttavat ajoittaista unettomuutta. Alkoholit lohduttaa ja auttaa. Naapuri, Paulan lapsuudenystävä, huolestuu. Naapuri pyytää Paulaa mukanaan ulkoilemaan, elokuviin, teatteriin tai Paulan lempiartistin konserttiin. Paula ei lähde. Elokuvalippuun, saati teatteriesitykseen tai konserttiin, ei ole edes varaa.

Hoitopolku

Paulan olo pahenee, myös fyysinen olotila. Huono olo, ottaa sydäimestä. Naapuri lähtee Paulan kanssa terveyskeskukseen. Odotusaulan pöydällä on paikallislehti, jossa kerrotaan miten kuorolaulu edistää terveyttä, parantaa elämänlaatua – ja pidentää jopa ikää. Paula hymyilee väsyneesti uutiselle. Pöydällä on jaossa kortteja, joissa on kauniisti piirretty kuva. Kortissa kerrotaan lyhyesti, mitä tarkoittaa kulttuurihyvinvointi. Kortin taustapuolella on suositus 100 minuuttia taidetta jokaiseen viikkoon. Naapurin mielestä kortti on kaunis. Hän ottaa sen mukaan.

Alkoholi vie Paulaa yhä enemmän kohti riippuvuutta. Terveyskeskuskäynniltä Paula lähetetään selviämis- ja vieroitusyksikköön. Paula viiptyy siellä kolme vuorokautta. Yhden päiväryhmän aiheena on arjen mielekkyyttä. Sama kaunis taidekortti tulee Paulan eteen. Henkilökunnan kanssa keskustellaan siitä, miten Paula on aina pitänyt musiikista. Hänellä on lempiartisti ja joskus nuorempana hän haaveili siitä, että olisi itsekin voinut laulaa. Vaikka kuorossa. Selviämis- ja vieroitusyksikössä on muutakin taide- ja kulttuuripalveluja esittelevää materiaalia. Paulalle annetaan esitteet mukaan.

Paulan tilanne pahenee. Hoidossa ollessaan Paula lähetetään kolmantena vuorokautena M1-lähetteellä psykiatriseen sairaalaan. Hoitajakson pituus on kaksi viikkoa. Paulan omahoitaja juttelee Paulan voimavaroista. Paulalla on laulutaito. Omahoitaja ottaa puheeksi kulttuurinäkökohdat siitäkin huolimatta, että työkaveri painottaa Paulan kohdalla lepäämisen merkitystä.

Sairaalan toiminnallisen kuntoutuksen yksikössä Paula osallistuu musiikkihetkiin. Muusikkopariskunnan vierailu sairaalan puutarhajuhlissa jää Paulalle kauniina muistona mieleen. Paulaa ilahduttaa sairaalan uusi kokeilu, jossa paikallinen muusikko tekee yhteistyötä omahoitajan kanssa. Laulaminen tuntuu hyvältä. Musikon ideasta sairaalassa toteutetaan koko sairaalayhteisön yhteinen näyttely, jonne jokainen voi tuoda oman lempiartistinsa kuvan, julisteen tai jotain artistiin liittyvää. Näyttelystä tulee hieno. Esillä on muun muassa vanhoja vinyylilevyjä. Yhteisessä tapahtumassa muusikko laulaa ja laulattaa näyttelyssä olevien artistien musiikkia. Sairaalassa toimii myös musiikkiterapiaryhmä.

Omahoitaja puntaroi Paulan toimintakykyä ja oma-aloitteisuutta. Hoitajan mielestä tuntuu hyvältä ajatukselta tarjota Paulalle kaupungin ylläpitämästä tarjonnasta Kulttuurikaveria. Paulastakin ajatus tuntuu hyvältä. Vapaehtoisen Kulttuurikaveri vierailee Paulan kanssa musiikkikonsertissa. Paulan mielestä on miellyttävä hetki myös se, kun sairaalalla vierailee vertaistukena mielenveysongelmia kokenut kokemustoimija Hate. Hate kertoo omista kokemuksistaan ja etenkin siitä, kuinka iso merkitys oli ollut sillä, että kuntoutusjaksolla soittoharrastus alkoi taas tuntua mukavalta ja toi sisältöä elämään.

Lopulta Paula kotiutuu. Naapurina huolestuttaa edelleen. Hänen mielestään on vaara, että Paula joutuu palaamaan sairaalaan, jollei elämälle saada merkitystä ja sisältöä. Paulalle on varattu aika poliklinikalle. Hoitosuunnitelmassa on uusi otsake lisätynä. Paulalta kysytään mitkä asiat tuovat elämään iloa, ja alaotsakkeina on taide- ja kulttuuri (musiikki, tanssi, kuvataide, käsityöt, teatteri, lukeminen, kirjoittaminen...), liikunta ja luonto (metsä, puutarha, eläimet). Paula kertoo vanhasta ajatuksestaan mennä kuoroon. Poliklinikan työntekijällä on toiminnassaan napakka palveluohjauksellinen ote. Tuttu taidekortti roikkuu hoitajan työpisteeseen ilmoitustaululla. Hoitaja etsii paikkakunnan kuorot yhdessä Paulan kanssa. Naiskuoro etsiikin uusia laulajia! Sekä hoitaja että naapuri sanovat lähtevänsä Paulan kanssa ensimmäiseen kokoontumiseen.

Poliklinikan työntekijä järjestää Paulalle verkostopalaverin. Paikalla on A-klinikan tuetun asumisen työntekijä, sosiaalityöntekijä sekä Paulan naapuri. Sovitaan, että tuetun asumisen palvelu aloitetaan tueksi Paulalle arjen asioiden hoitamisessa. Talusasioissa auttaa sosiaalityöntekijä. Häneltä Paula saa Kaikukortin, jonka avulla Paula pystyy maksamaan naiskuoron kurssimaksun. Paulalle annetaan esite, jossa on esiteltynä kaikki paikkakunnan apu- ja tukipalvelut mielenterveys- ja päihdeongelmiin. Paulan mielestä esitekin on kaunis. Värikkäissä valokuvissa on kotikaupungin julkisia taideteoksia. Palaverin päätteeksi sovitaan uusi verkostopalaveriajankohta.

Nykytilanne

Paulan mieli on parempi. Elämässä ja ympäristössä tuntuu pitkästä aikaa olevan värejä. Paula lähtee naapurin kanssa ulos kävelylle. Kaupungilla maalataan virastotalon seinään muraalia. Sen näkeminen hymyilyttää. Hämmästyttää miten taiteilija osaa maalata noin hienosti. Paula saa tukea asumiseen. Se vähän nolottaa, mutta tuntuu silti paremmalta vaihtoehdolta kuin se, että olisi kokonaan siirretty asumispalvelun piiriin. Paulalla on halu olla kotona. Tuetun asumisen työntekijällä on kalenterin välissä tuttu taidekortti. Se on selvästi jaettu koko henkilöstölle, Paula huomaa ajattelevansa kortin nähdessään.

Paulan elämänpiiri on laajentunut. Paula asuu yhä edelleen yksin, mutta olo ei ole enää niin yksinäinen. Kuoroharrastus on tuonut mukanaan uuden ystäväpiirin. Nais- ja mieskuoron yhteisessä konsertissa Paula tutustuu mieslaulajaryhmään kuuluvaan leskimies Mikkoon. Mikko on ollut harrastajateatteritoiminnassakin mukana. Paula muistaa, miten TE-toimistolla oli kerrottu paikallisen harrastajateatterin tarvitsevan apulaisia myös esitysten taustatyöhön. Paula huomaa ajattelevansa, voisikohan sieltä kysyä työharjoittelupaikkaa. Mikko vie Paulan kesäteatteriesityksen jälkeen lavatansseihin. Illan orkesterin kitaristina on tuttu mies. Hate, sairaalalla vierailut kokemustoimija. Paulaa hymyilyttää. Elämä tuntuu turvalliselta ja hyvältä.

Valtakunnallisia palveluja

Mielenterveystalo.fi

Mielenterveysseura.fi

Päihdelinkki.fi

Jere, 15, koululainen, kokee olevansa yksin maailmassa, asuu ryhmäkodissa Kuusankoskella

Lähtökohta

Tänään Jere on koulussa. Ihme kyllä. Hän on ollut sieltä enimmäkseen pois. Jere käy pienryhmässä kahdeksatta luokkaa, vaikka syntymävuotensa mukaan hänen kuuluisi olla ysillä. Jere on pienikokoisempi kuin luokkakaverit. Isä on sanonut, että se johtuu siitä mitä ainetta äiti käytti, kun odotti Jereä. Äiti on kuollut. Jere ei muista äidistä oikeastaan mitään. Isän luona Jere on silloin tällöin. Siellä on rento meininki. GTA ei ole kielletty, vaikka ryhmäkodilla se on. Isän luona on joskus lääkkeitä unohtuneet ottaa. Ryhmäkodin Heli piti asiasta saarnan. Aikuisten kanssa Jere tulee paremmin toimeen kuin omanikäisten. Vapaa-ajan Jere viettää lähinnä yksin. Joskus Jere on tukiperheen luona. Tukiperheen äiti ohjaa teatteria. Jeren mielestä teatteriharjoituksissa mukanaolo on kiehtovaa.

Koulukuraattori pyysi Jeren ja ryhmäkodin Helin palaveriin. Kuraattori harmitteli Helille, kuinka heillä ei koulussa riitä aika eikä osaaminen. Eikä taida riittää rohkeuskaan. Kuraattori sanoi, että täällä Jere ei pärjää. Viimeksi Jere sai raivarin koulunkäynninohjaajalle ja rikkoi luokan ikkunalasin. Raivareita ja tappeluja tulee usein. Koulua on pakko vaihtaa. Samalla Heli tilaa Jerelle ajan lääkärin luo.

Hoitopolku

Lääkäri kertoo, että poliklinikoilla Kotkassa ja Kouvolassa toimii Ensio-työryhmät, jotka tarjoavat palvelujaan 13–17-vuotiaille nuorille ja heidän perheilleen. Ensio-työryhmä tarjoaa nuoren psyykkisen voiminnan arviointia ja tehostettua avohoitoa. Ensioon hakeudutaan normaalin poliklinikkakäytännön mukaisesti lääkärin läheteellä.

Lääkäri kirjoittaa Jerelle tämän lähetteen. Tämän jälkeen Ensio-työryhmän työntekijä tulee mukaan Jeren elämään. Jerelle laaditaan hoitosuunnitelma. Jerestä tuntui turvalliselta, kun asioita miettivät yhdessä Heli ja tukiperheen äitikin. Tukiperheen äiti ehdottaa, josko Jere tulisi mukaan nuorten teatteriryhmään. Ensio-tyypin mielestä ajatus on tosi hyvä. Jere lupaa harkita asiaa.

Nykytilanne

Jere täyttää 16. Samana päivänä syntymäpäivän kanssa on nuorisoteatterin ensi-ilta. Teatterissa on Jeren mielestä mahtavaa. Esityksessä saa raivota. Kuuluu rooliin. Ryhmän muut tyypit on mukavia. Samusta on tullut hyvä kaveri. Samu ei näyttele. Samu on maalannut esityksen lavasteina käytettäviin seinäkkeisiin graffiteja. Upeita – sanovat kaikki. Samu on tosi hiljainen. Hymyilee vaan kun kehutaan. Samu on ollut aina harjoituksissa mukana vaikka olisi tarvinnutkaan.

Esitys menee hyvin. Muutama moka mutta ei haittaa. Sekä Heli että Ensio-tyyppi tuovat kukan ja suklaata. Isä ei tullut esitykseen, vaikka lupasi. Samu sanoo, että älä anna sen pilata muuten hyvää fiilistä. Jerestä tuntuu samalta. Esityksessä sai raivota, ei tarvitse enää isälle.

Terapiassa Jere kertoo, että uusi koulu on ihan jees, vaikka onkin tosi pieni verrattuna siihen edelliseen. Kyllä siellä ysiluokka menee hienosti. Ysin jälkeen Jere aikoo hakea sellaiseen kouluun, missä pääsee oppimaan teatteritekniikkaa. Valot ja äänet kiehtovat. Opo ei tiedä onko sellaista koulua, mutta on luvannut auttaa. Samu aikoo hakea samaan kouluun.

Valtakunnalliset nuorten palvelut

Nuortenmielenterveystalo.fi

Nuortenlinkki.fi

Stopparit.fi

Yhteenveto

Kulttuurihyvinvoinnin edistämisessä korostuu toistuvuuden merkitys. Kulttuurihyvinvoinnin on kuljettava fyysisen, psyykkisen ja sosiaalisen hyvinvoinnin rinnalla alusta alkaen kaikilla rajapinnoilla (muun muassa hoito- ja kuntoutussuunnitelmissa ja verkostopalavereissa). Tämä mahdollistuu vain, kun taide ja kulttuuri kuuluvat henkilöstön tietoisuuteen, puheisiin ja palveluohjaukseen. Taiteen ja kulttuurin mahdollisuuksia ei hoito- tai hoivatyössä usein osata ajatella, jollei taide tai kulttuuri ole valmiiksi olennaisena osana omaa persoonaa. Kun taiteen ja kulttuurin hyvinvointimerkitykset tiedostetaan, niitä osataan tarjota ja mahdollistaa myös asiakkaille. Taidetoiminta ei saa olla henkilöstölle lisävaatimus, vaan päinvastoin iloa, valoa ja toivoa tuova lisäelementti – myös henkilöstölle itselleen. Tietoisuutta lisätään lyhytkestoisten tietoisuuksien ja kokemuksellisten koulutusvälineiden avulla.

4.6 Pirkanmaan kokemuksia kulttuurihyvinvointisuunnitelmasta

Pirkanmaan alueellinen kulttuurihyvinvointisuunnitelma (Tays 2017) julkaistiin maaliskuussa 2017, vuosi ennen Kulttuurisote-hanketta. Pirkanmaalla kartoitettiin haastatteluin, mitä suunnitelmasta vuonna 2018 ajateltiin alueen kunnissa.

Kulttuurihyvinvointisuunnitelma on tyypiltään suostutteleva yhteistyöstrategia, eikä sellaisenaan suoraviivainen toteuttamissuunnitelma. Sillä on kuntien näkökulmasta ollut monta funktiota (Siltanen 2018):

- **Legitimiteetti:** *Tämä on hyvin kriittinen kohta kulttuurihyvinvoinnin rakenteistumisen ja vakiintumisen kannalta: sillä on status, asema ja suunnitelma.*
- **Ajattelun levittäminen:** *Suunnitelma on ollut erinomainen viestintäväline kaikissa vaiheissaan: valmistelussa, hyväksymisprosessissa ja tiedottamisessa. Yhden pienen kunnan osa-aikainen kulttuurihenkilö ei tiennyt suunnitelman olemassaolosta, kaikki muut tiesivät, olivat lukeneet ja vieneet organisaatioissaan eteenpäin.*
- **Voimaantuminen:** *Tästä tuli kunnista palautetta, että oli paljon oivalluksia ja oman työn uudelleenajattelua, voimaantumista: tässä tehdäänkin hyvinvointityötä. Tämä auttaa löytämään perustelut sille, miksi kulttuuripalveluiden saavutettavuutta pitää ja saa tavoitteellisesti parantaa, ja että se voi hyvin perustellusti olla myös strateginen painopiste.*
- **Kokonaisvaltaisuus:** *Suunnitelma on kokonaisuus, tavoitteellinen suunnitelma anekdoottien l. hyvien esimerkkien ja käytäntöjen virrassa. Esimerkiksi eri kohderyhmien luokittelu ja toimenpiteiden luokittelu on perusajattelua, jota on hyödynnetty muuallakin. Samoin 100 minuuttia on ensimmäistä kertaa määritelty mittatikki kulttuurisille oikeuksille.*
- **Velvoittavuus:** *Tästä on tullut (kulttuuri)toimijoille painetta, että asialle on tehtävä jotain. Osa kokee ahdistavana, osa toteaa mahdottomaksi (koska suunnitelma on toden totta laaja), mutta moni on poiminut sieltä yksittäisiä painopisteitä oman työnsä painopisteiksi, koonnut suunnitelman innoittamana kulttuurihyvinvoinnin ryhmiä jne.*

4.7 Hyviä toimintamalleja ja käytäntöjä

Seuraavaan taulukkoon on koottu yhteenvedona jo käytössä olevia kulttuurihyvinvoinnin toimintamalleja.

Taulukko 2. Jo olemassa olevia toimintamalleja, jotka on muotoiltu kullekin käyttäjäryhmälle sopiviksi.

Asiakasryhmä/ paikka	Toimintamalli/ käytäntö	Lisätietoja
Asiakas- ja palveluohjaus	Palvelutarjotin (digi)	Ks. tässä raportissa 4.4.3 ja kuva 9.
	Kulttuurihyvinvoinnin portaat	Ks. tässä raportissa 4.1.1 ja kuvat 4, 5 ja 6.
Lapset ja lapsiperheet	Kulttuurilähete	https://taikusydan.turkuamk.fi/tietopankki/toimintamallit/lapset-nuoret-ja-perheet/
	Avoin perhetoiminta	https://www.lastenkulttuuri.fi/lastenkulttuurikeskukset/avoin-perhetoiminta/
Nuoret	Nuori näkyväksi (TopIt)	https://www.kerrotarina.fi/
	Takuulla yhdessä! (10 palvelukuvausta)	http://www.hyvinvointivoimala.fi/takuulla-yhdessa/
Työkäiset ja ikäihmiset	Kaikukortti	http://www.kulttuuriakaikille.fi/kaikukortti
	Kimmoke-ranneke (Turku)	https://www.innokyla.fi/web/malli6723014
	Warkaus-kortti	http://www.varkaus.fi/warkaus-kortilla-iloa-liikunnasta-ja-kulttuurista
Ikäihmiset	Elämän puu (Tampere) / kulttuurin kirjaaminen ikäihmisten hoitosuunnitelmiin	https://www.tampere.fi/tampereen-kaupunki/ajankohtaista/tiedotteet/2016/10/03102016_2.html
	Taideapteekki	https://www.jyvaskyla.fi/kulttuuri-ja-vapaa-aika/kulttuuri/kulttuuripalvelut/ikaihmissen-kulttuuripalvelut/taideapteekki
	Kulttuurivastaavat ikäihmisten palvelukodeissa	https://www.innokyla.fi/web/malli7402915
	Takuulla osataan!	http://www.hyvinvointivoimala.fi/takuulla-osataan-toiminta-kaynnistynyt-kuopiolaisissa-asumis-palveluyksikoissa/
	RAI-järjestelmän hyödyntäminen kulttuurisessa vanhustyössä	http://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-2017102816371
	Alvar kuvapuhelinpalvelu	https://www.vaasa.fi/palvelut/ikaihmissen-alvar-palvelu
	Senioriranneke (Turku)	https://www.turku.fi/kulttuuri-ja-liikunta/liikunta/rannekkeet/senioriranneke

5 Tulevaisuuden työelämä: tuki ja tarpeet osaamisen kehittämiseksi

Anne Rouhelo & Eeva Mäkinen

5.1 Kulttuurihyvinvoinnin sisällöt taide-, kulttuuri-, sosiaali- ja terveysalan koulutuksissa

Taikusydän-hankkeessa toteutettiin vuonna 2017 koulutuskartoituskysely opinnoista, joiden sisältönä oli taiteen ja kulttuurin hyvinvointivaikutukset. Tavoitteena oli kokonais kuvan muodostaminen siitä, miten eri puolilla Suomea on mahdollista opiskella taiteen ja kulttuurin hyvinvointivaikutuksiin liittyvää sisältöä ja miten sisältö asettuu osaksi opetusta. Tietoja kerättiin Suomen eri koulutusasteilta, erityisesti taide-, kulttuuri-, sosiaali- ja terveysalan koulutusten osalta, mutta myös muista koulutuksista. Kyselyyn vastasi 36 koulutusalan toimijaa pääosin korkea-asteelta. (Lilja-Viherlampi 2018.)

Kyselyn vastauksia tarkastellut Liisa-Maria Lilja-Viherlampi (2018) tuo esiin, että ammatillisessa koulutuksessa taidesisältöisiä opintoja on toteutettu mm. lähihoitajakoulutuksessa esim. kuntouttavaan työotteeseen tai asiakkaan kohtaamiseen liittyen. Taidepuolella Kuopion konservatorion musiikkialan ammatillisessa koulutuksessa on tarjottu useiden vuosien ajan yhteisömuusikkona toimimisen opintojaksoa (Kuopion konservatorio 2019). Koulutuskartoituksesta käy ilmi, että ammattikorkeakoulujen sosiaali- ja terveysalojen opinnoissa on käsitelty mm. luovia ja toiminnallisia menetelmiä, kulttuurilähtöisiä menetelmiä sekä yhteisöllistä ja osallistavaa työtettä liittyen esim. asiakkaan ohjaamiseen, kuntoutukseen ja arviointiin. Ammattikorkeakoulujen taidealan koulutuksissa on puolestaan tuotu esiin taiteen hyvinvointivaikutuksia osana taiteilijan osaamista, ja opintoja on toteutettu esim. vanhustyössä, työhyvinvoinnin ja erityiskasvatuksen parissa, kotoutumistyössä sekä sairaalaympäristössä. Yliopistoissa sisältöinä ovat olleet esim. taidekasvatuksen oppiaineessa sanataideterapia ja musiikkiterapia sekä soveltavan kuvataiteen opinnot. Kulttuurihyvinvointiin liittyviä täydennyskoulutuksia on järjestetty sekä taiteen että sosiaali- ja terveysalan ammattilaisille. (Lilja-Viherlampi 2018.)

Lähes kaikki kyselyyn vastanneet pitivät taiteen hyvinvointivaikutuksiin liittyvää koulutusta erittäin tärkeänä. Myös sosiaali-, terveys- ja taidealan moniammatillinen yhteistyö ja sen koulutustarpeet nostettiin esiin. Työelämään kaivattiin lisää keskustelua ja tietoa taiteen hyvinvointivaikutuksista. Suuri osa koulutuskartoituskyselyyn vastaajista ilmoitti aikovansa järjestää kulttuurihyvinvointiin liittyvää koulutusta myös tulevaisuudessa. (Lilja-Viherlampi 2018.)

5.2 Henkilöstön uudistuvat osaamistarpeet

Sote-uudistuksessa tavoitellaan vaikuttavia ja integroituja palvelukokonaisuuksia. Tämä edellyttää yhteistä asiakaslähtöistä toimintatapaa ja palvelutarpeiden mukaista palvelujen yhteensovittamista. Sote-uudistuksen toteutuessa lähes koko sosiaali- ja terveydenhuollon henkilöstö tarvitsee yhtenevät tiedot uudesta sote-järjestelmästä sekä yleiset tiedot ja taidot siinä toimimisesta. Erityisen tärkeää tämä on peruspalveluissa ja asiakasrajapinnalla työskenteleville. Osaamistarpeet liittyvät uusiin toiminta- ja palvelumuotoihin, asiakaslähtöiseen toimintakulttuuriin ja uuden palvelujärjestelmän tuntemiseen. Osa henkilöstöstä tarvitsee myös tietoa maakunnan ja kunnan yhdyspinnassa työskentelyyn liittyvistä toimintamalleista. (OKM 2018a, 3, 5; OKM 2018b, 1, 4.)

Uudistus tuo henkilöstölle monia uusia osaamistarpeita, kuten palvelujärjestelmäosaaminen, järjestämisosaaminen, palvelupolkujen rakentaminen sekä palveluohjauksen ja palvelumuotoilun osaaminen (OKM 2018b, 2). Näistä esimerkiksi palvelumuotoilu sopii erittäin hyvin tarvepohjaisten palvelujen kehittämiseen, sillä palvelumuotoilun asiakasymmärrys tukee vahvasti sosiaali- ja terveysalan eettistä palvelutuotantoa. Palvelumuotoilu on työmenetelmä, jossa painotetaan asiakkaiden tarpeiden, haaveiden ja toiveiden ymmärtämistä ja asiakkaat

sekä palvelujen tuottajat osallistetaan suunnittelemaan ja kehittämään palveluja yhdessä. Yhteiskehittämissä huomioidaan myös sidosryhmät. (Ahonen 2017, 6–7; Häyhtiö 2017, 3.)

Valtioneuvoston selvityksen mukaan sote-uudistuksessa sosiaali- ja terveysalan ammattilaiset tarvitsevat vahvan ammattialakohtaisen substanssiosaamisen lisäksi paljon geneeristä asiakastyöosaamista. Uudistuksessa korostuu tarve sote-ammattilaisten sosiaalisiin taitoihin, ohjaus- ja neuvontaosaamiseen, kokonaisuuksien ja hyvinvointipalvelujen hallintaan, tutkimus- ja kehittämisosaamiseen sekä monialaiseen yhteistoimintaan. (Kangasniemi ym. 2018.) Näitä taitoja tarvitaan muun muassa asiakkaiden kulttuuristen tarpeiden tunnistamiseen ja kulttuuristen oikeuksien toteuttamiseen sekä yhdyspintatyöskentelyyn ja eri toimialat ylittävien palvelumahdollisuuksien tunnistamiseen. Entistä laajempaa osaamista tarvitaan esimerkiksi palvelu- ja asiakasohjauksessa, joissa asiakkaita ohjataan sekä kunnan, sote-palveluiden että eri alojen järjestöjen tuottamien hyvinvointipalvelujen pariin.

Asiakaslähtöisyys, asiakkaiden kuuntelu, asiakkaan tarpeiden huomioiminen sekä asiakkaan osallistaminen ovat yleisiä, geneerisiä osaamisia, joita koko sote-alan henkilöstöltä voidaan edellyttää. Koska kaikkiin asiakkaan kokonaisuhyvinvointiin vaikuttaviin tarpeisiin ei yksi työntekijä tai toimipaikka pysty vastaamaan, tarvitaan myös tietämystä muista toimijoista sekä yhteistyö- ja verkosto-osaamista. Koska sote-alalla on erilaisia toimintaympäristöjä, erilaisia asiakkaita ja erilaisia työpisteitä, yleisiä osaamisalueita on toimintaympäristön mukaisesti sovellettava ja lisäksi henkilöstöllä on oltava myös sitä spesifiä osaamista, mitä juuri kyseisessä toimintaympäristössä tarvitaan. Esimerkiksi kotihoidon henkilöstöllä olisi perusosaamisen lisäksi hyvä olla olemassa olevien, kotiin tuotettavien eri organisaatioiden tuottamien palvelujen tuntemusta (esim. kirjastojen palvelut, kuntoutuspalvelut, ystäväpalvelu, saattajapalvelu, kerhot, yhdistysten toiminta jne.). Lisäksi heillä tulisi olla osaamista valita tarjolla olevista palveluista asiakkaalle sopivat aktiviteetit asiakkaan kanssa niistä yhdessä keskustellen sekä miettiä, miten niihin osallistuminen mahdollistetaan. Tarjolla olevien palvelujen löytämiseksi alueella olisi hyvä olla esim. palvelutarjotin, josta kaikki alueen palvelut löytyisivät helposti. Palvelujen laadun ymmärtämiseksi ja tasalaatuisuuden turvaamiseksi niille tarvitaan myös yhtenevä kriteeristö.

Koska taiteella ja kulttuurilla on todettu olevan hyvinvointia edistäviä vaikutuksia, olisi sosiaali- ja terveydenhuollon henkilöstöllä hyvä olla tietämystä kulttuurihyvinvoinnista ja sen merkityksestä asiakkaan kokonaisuhyvinvoinnille. Tietämyksen lisäksi tulisi olla osaamista asiakaslähtöisesti suunnitella ja mahdollistaa asiakkaalle kulttuurinen toimijuus hänen tarpeitaan ja toiveitaan kuunnellen. Kulttuurisen toimijuuden mahdollistaminen voi tapahtua pienimuotoisesti arkisissa asioissa esim. kiinnittämällä huomiota ympäristön esteettisyyteen ja kattamalla päivällinen kauniisti. Esteettisyyden merkityksen ymmärtämisestä voidaan puhua esimerkiksi esteettisyystietoisuutena. Hyvinvointia voidaan edistää myös esimerkiksi luovuusosaamisella eli osataan tehdä asioita toisella tavalla kuin ennen (toimintakulttuurin muutos).

Työelämän ja työn nopea murros korostaa vuorovaikutus- ja kohtaamisosaamista, empatiakykyä, luovuusosaamista sekä kommunikaatitaitoja. Näitä työelämätaitoja voidaan tukea ja valmentaa taiteen ja kulttuurin keinoin, esimerkiksi teatteri-ilmaisun menetelmin. Nämä työelämätaidot tukevat työssä jaksamista ja perustyön suorittamista. Ne ovat myös kulttuurihyvinvoinnin ydinosaamista, jota voidaan hyödyntää asiakastyössä.

5.2.1 Sosiaalialalla painotus ennaltaehkäisevään työhön

Opetushallituksen aikuisten parissa tehtävää sosiaalialan työtä koskevan ennakointihankkeen ennakointiryhmä esittää raportissaan, että aikuisten parissa tehtävän sosiaalialan työn painotukset ohjautuvat lähitulevaisuudessa korjaavasta työstä ongelmia ehkäisevään ja hyvinvointia edistävään työhön. Ehkäisevän työn merkityksen korostuminen asettaa uusia osaamistarpeita ammatillisten rajojen tunnistamiselle ja toisiaan täydentävien ammattikuntien yhteen liittäväälle verkostotyölle. Muiden hyvinvointia edistävien alojen, kuten liikunnan ja kulttuurin, mahdollisuuksien oivaltaminen sosiaalialan asiakasprosesseissa nähdään tärkeänä verkosto-osaamisen alueena. Taiteiden, kulttuurin ja liikunnan osaaminen nähdään uutena osaamistarpeena myös sosiaalisen hyvinvoinnin edistämiseksi. (Nikander ym. 2017.)

Aikuisten parissa tehtävälle sosiaalialan työlle tunnusomaista erityisosaamista ovat kohtaamisen ja vuorovaikutussuhteen syventämisen taidot, jotka ilmenevät muun muassa kykynä hyödyntää erityisiä tilannekohtaisia työmenetelmiä. Tähän liittyy myös erityisryhmien tarpeiden syvempi ymmärrys ja kulttuurisidonnaisten ilmiöiden osaaminen. Taiteiden, kulttuurin ja liikunnan hyödyntämiselle nähdään olevan tarvetta, ja työssä arvioidaan tarvittavan uutta hyvinvointia edistävien työmenetelmien osaamista. Vuorovaikutustaitojen ja kohtaamiseen liittyvän osaamisen kehittämiseen tulee kiinnittää huomiota aikuisten parissa tehtävän sosiaalialan työn tehtäviin valmistavassa koulutuksessa, oppilaitoksesta ja koulutustasosta riippumatta. Alan tehtävien nähdään tulevaisuudessa muotoutuvan enimmäkseen verkostomaiseksi asiantuntijatyöksi, mikä on huomioitava koulutuksessa. (Nikander ym. 2017.)

Luovien ja toiminnallisten työmenetelmien hyödyntäminen nähdään erityisesti hyvinvointia edistävässä työssä tärkeänä. Aikuisten parissa tehtävä sosiaalialan työ muotoutuu tulevaisuudessa monialaiseksi palveluita yhteen liittäväksi auttamistyöksi, jossa alan ammattilaisten on osattava tunnistaa eri professioiden vahvuuksia ja ammattikuntien välisiä rajapintoja. Aikuisten parissa toimivat sosiaalialan ammattilaiset toimivat vuorovaikutuksen ja kohtaamisen ammattilaisina. Osallisuuden ja hyvän arjen tukemisen osa-alueen tärkeimmiksi osaamistarpeiksi tunnistettiin digi-sosiaalialan tuoteosaaminen sekä toiminnalliset, luovat ja innovatiiviset työmenetelmät. Sosiaalisen kuntoutuksen yleisinä osaamistarpeina ennakointiryhmä tunnisti myös toiminnallisten eli taidelähtöisten ja luovien menetelmien osaamisen. (Nikander ym. 2017.)

5.3 Osaamisen johtaminen

Henkilöstön osaamisen johtamisessa tulee huomioida henkilöstön olemassa oleva osaaminen ja proaktiivisesti osaamistarpeet. Henkilöstön osaamista kannattaa selvittää laaja-alaisesti. Esimerkiksi musiikin tai kuvataiteen harrastuneisuutta voidaan hyödyntää, mikäli henkilöstön osaaminen tunnetaan ja osaamista kanavoidaan osaksi työtä. Etelä-Karjalassa julkisia sosiaali- ja terveyspalveluita tuottavassa Eksotessa on selvitetty henkilöstön osaamista liittyen taiteeseen, kulttuuriin, liikuntaan, luontolähtöisiin menetelmiin tai muuhun ammatilliseen osaamiseen ja pitkään harrastuneisuuteen. Kyselyyn vastanneilta löytyi laaja-alaisesti osaamista, kuten tutkintoja, täydennyskoulutusta ja taiteen osallistavaa käyttöä. Vastaajista 45 % oli halukkaita käyttämään omaa erityisosaamistaan työssään aiempaa enemmän. Vastaajat esittivät myös omia ideoitaan siitä, miten osaamista voisi hyödyntää ja kertoivat osaamisen käyttöä estävistä tekijöistä. Estävinä tekijöinä tuotiin esiin mm. aika, resurssit, työn luonne, asenteet, vanhat toimintatavat ja toimintaympäristön kulttuuri. (Rautio 2018.)

Uusien työnteon tapojen kehittäminen kannattaa. Luovuudella ja elämyksellisyydellä voidaan edistää työn mielekkyyttä ja työelämässä tarvittavia vuorovaikutustaitoja. Työntekijän mahdollisuus hyödyntää omaa kulttuuriharrastuneisuuttaan ja mielenkiinnon kohteitaan lisää työhyvinvointia ja työssä viihtymistä ja tuo työn iloa. Työnantajan näkökulmasta asiakastyytyväisyys lisääntyy, sairauspoissaolot vähenevät ja työn tuottavuus lisääntyy.

Sote-uudistuksen tavoitteisiin pääseminen edellyttää eri alojen ammattilaisten osaamisen käytön tehostamista ja hyödyntämistä nykyistä laajemmin. Olennaista on myös osaamisen jatkuva kehittäminen. (STM 2017, 23; OKM 2018a, 1; OKM 2018b, 2.) Osaamisen kehittäminen edellyttää työpaikoilla suunnitelmallista ja pitkäjänteistä osaamisen johtamista elinikäisen oppimisen periaatteiden mukaisesti. Tätä varten työpaikoille tulee luoda osaamisen kehittämisen ja varmistamisen käytännöt. (OKM 2018b, 2.) Osaamisen kehittäminen toteutuu useimmiten lisä- ja täydennyskoulutuksen kautta (ks. esim. Seinäjoen kaupunki/sääntökirja, 11; Tampereen kaupunki/sääntökirja, 10; Eksote 2018, 28–29; Turun kaupunki 2018, liite 1). Koska muutos on jatkuvaa, tulee

osaamistarpeita miettiä tulevaisuusorientoituneesti ja samalla on kiinnitettävä huomioita muutoksen johtamiseen. Pääasiallinen vastuu jatkuvasta osaamisen kehittämisestä on maakunnilla, työnantajilla ja ammattihenkilöillä (OKM 2018a, 1).

Työelämän ja koulutuksen kehittämiseksi on tarvetta: Työterveyslaitoksen (TTL) vuonna 2016 julkaiseman tilaston mukaan sairauspoissaoloja on kunnissa eniten sosiaali- ja terveydenhuollon henkilöstöllä ja varsinkin sen suorittavalla portaalla. TTL:n tilaston mukaan sote-alan johtajat (9 sairauspäivää), lääkärit (8 pv), yli- ja osastonhoitajat (13 pv), psykologit (11 pv), fysioterapeutit (16 pv) ja sosiaalityöntekijät (13 pv) sairastavat vähemmän kuin kuntatyöntekijät keskimäärin. Sen sijaan sairaanhoitajat (20 pv), lähihoitajat (26 pv) ja kodinhoitajat (31 pv) sairastivat selvästi enemmän. (Työterveyslaitos 2017.)

5.4 Kohti uudenlaista hyvinvointiosaamista

On muodostumassa uusi kulttuurihyvinvointiala, joka edellyttää uudenlaista kulttuurihyvinvointiosaamista. Kulttuurihyvinvointiala sijoittuu sosiaalialan, terveysalan, kulttuurialan, kasvatustieteen sekä hyvinvointialojen yhdyspinnoille tukien rakennemuutoksessa olevaa sosiaali-, terveys- ja hyvinvointialaa ja vastaten hyvinvoinnin edistämisen monimutkaistuviiin haasteisiin. Hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen on kuntien, maakunnan (järjestäjä) sekä sote-palvelutuottajien ja järjestöjen yhdyspinnoilla tapahtuvaa, yhteistä toimintaa. Kulttuurihyvinvointi liittyy useisiin hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen osa-alueisiin. Niitä ovat luontolähtöinen hyvinvoinnin edistäminen, green care -toiminta, liikunta, ravitsemus, päihteettömyys ja hyvä uni. Nämä muodostavat yhdessä hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen kokonaisuuden uudemmassa hyvinvointiajattelussa. Pohjois-Savon selvityksessä (Lehmusaho 2018) toivottiin täydennyskoulutusta erityisesti kulttuurilähtöisten menetelmien ja toimintamallien hyödyntämisestä sote-palveluissa sekä sosiaali- ja terveydenhuollon asiakkaiden kulttuurihyvinvointipalveluihin hakeutumisen, ohjaamisen ja osallistumisen käytännöistä. Kannatusta sai myös asiakaslähtöiseen ja monitoimijaiseen yhteistyöhön valmentaminen.

Riekkinen-Tuovinen (2018) esittää sosiokulttuurista vanhustyötä käsittelevässä väitöskirjassaan fyysisen perushoidon dominoivan ja aikatauluttavan vanhustyön arkea sosiokulttuuristen ulottuvuuksien jäädessä toissijaiseksi. Vanhustyössä sosiokulttuurisuus on monelta osin ulkoistettua eli muiden kuin yksikön omien työntekijöiden tuottamaa. Tutkimuksen mukaan sosiokulttuuriset elementit tulee liittää perushoidon tehtäviin. Lisäksi mukaan tulee liittää pedagoginen ulottuvuus, joka sisältää ohjauksellisuuden ja ihmisen persoonan kasvun. Vanhustyössä arkea kuormittavien rutiinien vähentäminen, työntekijöiden asenteiden tarkastelu ja luovuus ovat tärkeitä elementtejä. (Riekkinen-Tuovinen 2018, 155–157.)

Lähtötilanteissa vanhustaluiden asiakkaiksi siirtyy sukupolvi, joka on tottunut käyttämään erilaisia kulttuuri- ja vapaa-aikapalveluja ja odottaa tai osaa vaatia niitä myös asumispalveluissa sekä pitkäaikaisessa hoidossa ja hoidossa. Vanhustyön yhteisenä ja ajankohtaisena osaamistarpeena nähdään viriketoiminta ja siihen liittyvä osaaminen, eri kulttuureihin liittyvä osaaminen sekä osallisuus, terveyden ja hyvinvoinnin edistäminen ja vapaa-ajan palvelut.

Myös sote-alan uudistuneen perustutkinnon perusteiden mukaan opiskelijan tulee osata käyttää toiminnallisia menetelmiä ja ottaa huomioon sekä hyödyntää taiteen tai kulttuurin mahdollisuuksia osallisuuden edistämiseksi. Hänen tulee myös huomioida asiakkaan kulttuurinen tausta sekä kulttuuriset tarpeet ja tavat. Opiskelija osaa ohjata asiakasta osallistumaan taide-, kulttuuri- ja luontopalveluihin sekä antaa näistä palveluista tietoa asiakkaalle ja tämän lähiverkostolle. Hän mahdollistaa taide-, kulttuuri- ja luontotoimintaa asiakkaan saavutettavaksi tarjoten voimaantumisen kokemuksia. (Opetushallitus 2018, 137.)

5.5 Taiteen ja kulttuurin integrointi palveluihin, työelämään ja koulutukseen

Eeva Mäkinen ja Tiina Riekkinen

Meneillään oleva maakunta- ja sote-uudistus on mahdollisuus vaikuttaa siihen, että taide- ja kulttuuritoiminta nähdään jatkossa osana hyvinvoinnin ja terveyden edistämistä sekä sosiaali- ja terveystalouden järjestämistä. Muutosvaiheeseen tarvitaan rahoitusta, mutta vähitellen toimintakulttuurin muutos lisää työn tuottavuutta muun muassa asiakastytytyväisyyden, työhyvinvoinnin sekä vähentyvien sairauspoissaolojen ja rekrytointien muodossa.

Eri maakunnissa on erilaisia tapoja edistää taiteen ja kulttuurin integroimista palveluihin, koulutukseen ja työelämään. Kaikkia yhdistää halu edistää yhteiskunnallista asenne-, rakenne- ja toimintakulttuurin muutosta ja lisätä ymmärrystä taiteen ja kulttuurin hyvinvointivaikutuksista sekä eri ammattiryhmien välisen yhteistyön merkityksestä työelämälle. Kulttuurisote-hanke, yhdessä muiden Prosenttiperiaatteen laajentamisen kärkihankkeiden kanssa, on lisännyt tietoisuutta taiteen ja kulttuurin merkityksestä hyvinvoinnille ja terveydelle sekä avannut työelämän koulutuksellisia tarpeita.

Taide- ja kulttuuripalveluja tuottavien, niitä ostavien sekä sisältö- ja laatukriteereistä vastaavien on tärkeää saada ohjausta ja koulutusta kulttuurihyvinvoinnin erilaisista käyttömahdollisuuksista ja kulttuurihyvinvointiin liittyvistä osaamistarpeista. Kulttuurihyvinvointipalvelujen integraatio edellyttää sote- ja kulttuurialojen toimijoilta tietoa kulttuurisista oikeuksista sekä ymmärrystä taiteen ja kulttuurin hyvinvointivaikutuksista ja niiden käyttömahdollisuuksista sosiaali- ja terveystaloudessa. Sote-ammattilaisilta vaaditaan lisäksi ymmärrystä kulttuurialasta, erityisesti kulttuuri(hyvinvointi)palvelutuotteiden eroista ja niiden tuottamiseen vaadittavasta ammattitaidosta sekä tietoa oman toiminta-alueen kulttuuripalvelujen tuottajista. Myös kulttuuritoimijoilla on oltava käsitys kulttuuri(hyvinvointi)palveluista ja niiden tuottamiseen vaadittavasta ammatillisesta osaamisesta. Lisäksi kulttuuritoimijoilla on oltava tietoa oman alueen sote-palveluista, jos yhteistyö sote-yhteisöissä kiinnostaa.

Täydennyskoulutusta tarvitsevat niin sote- kuin kulttuurialan toimijat. Sitä tulee suunnata myös muun muassa oppilaitosten henkilökunnille, sote- ja maakuntavalmisteliijoille ja työvoimaviranomaisille. Lisäksi tutkintoon johtavien koulutusten sisältöjä tulee suunnitella monialaisesti eri koulutusalojen ja -asteiden välisenä yhteistyönä.

Kulttuurihyvinvoinnin liittäminen uudistuvan maakunnan palveluihin edellyttää yhteistä kriteeristöä, esimerkiksi kulttuurihyvinvoinnin portaat (ks. 4.1.1), sekä yhteistyöverkostoa kulttuuri-, sote- ja työelämätoimijoiden välille, esimerkkinä Voimala-verkostomalli (ks. liite 8. Kulttuurisote Pohjois-Savossa). Voimala-malli perustuu konsortioon, johon on koottu alueen koulutusorganisaatiot, Kuopion kaupunki, Pohjois-Savon sairaanhoitopiirin kuntayhtymä ja Tukipilari (kuopiolaisten vammais- ja kansanterveysyhdistysten yhteistyöorganisaatio). (Itä-Suomen Hyvinvointivoimala 2019.)

6 Johtopäätökset ja suositukset

Kulttuurisote toteutettiin strategisena kumppanuushankkeena vuoden 2018 aikana kuudessa maakunnassa. Samaan aikaan alueilla valmisteltiin pääministeri Sipilän hallituksen sote- ja maakuntauudistusta. Hankealueilla työtä sovitettiin muuhun valmistelutyöhön, erityisesti hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen kysymyksissä, sekä huomioitiin suunnitelmassa valinnanvapauspilotit, Lapsi- ja perhepalvelujen muutosohjelma ja koti- ja omaishoidon kehittäminen kunkin alueen painotusten mukaisesti. Juuri ennen hankekauden päättymistä opetus- ja kulttuuriministeriö ja sosiaali- ja terveysministeriö julkaisivat yhteisen *Suosituksen taiteen ja kulttuurin saatavuudesta ja saavutettavuudesta sosiaali- ja terveydenhuollossa – mukaan lukien hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen* (OKM 2018c). Nämä suositukset ovat osoitus asian merkityksellisyydestä ja edistävät yhteistä viestintää koko maassa.

Sosiaali- ja terveystalv palvelujen uudistuksessa tavoitellaan asiakaslähtöisiä, oikea-aikaisia ja vaikuttavia palveluja. Asiakaslähtöisyys edellyttää, että asiakasta kuullaan ja hän voi vaikuttaa palvelutarpeen arviointiinsa ja asiakassuunnitelmaansa. Palvelujen tulisi tukea ihmisen elämäntilanteen mahdollistamaa hyvää toimijuutta. Kun ihmisen toimintakyky säilyy hyvänä, hän pärjää kustannustasoltaan edullisilla palveluilla. Palvelutarve vastavasti kasvaa toimintakyvyn heiketessä.

Kulttuurisilla perusoikeuksilla tarkoitetaan sitä, että jokaisella ihmisellä on oikeus osallistua taiteisiin ja kulttuuriin, kehittää itseään ja yhteisöään sekä mahdollisuus ilmaista itseään vapaasti. Nämä oikeudet ovat vaarassa jäädä toteutumatta, kun ihmisen sosiaaliset suhteet vähenevät tai jos hän esimerkiksi kokee yksinäisyyttä, eristäytymistä tai mielenterveyden haasteita. Sosiaalista ja kulttuurista pääomaa lisäävillä toimintatavoilla ja palveluilla lisätään yhteenkuuluvuuden ja elämän merkityksellisyyden tunteita. Tämä on arvo itsessään, mutta koettu onnellisuus vaikuttaa tutkitusti myös terveyteen.

Tavoitteista tuloksiin

1) Sote-palvelujen järjestäjän eli tulevan maakunnan näkökulma

Kulttuurisotessa luotiin viitekehyksiä kulttuurihyvinvoinnin asemoimisesta uudistuviin palveluihin. Hanke otti kantaa palvelumallikuvauksiin, valinnanvapauslainvalmisteluun ja maakuntien järjestämissuunnitelmatyöhön. Järjestäjälle oleellista on, että kulttuurihyvinvointipalveluilla on yhteys sote-palveluihin ja että ne on kirjattu maakunnan järjestämissuunnitelmaan ja palvelustrategiaan. Lainsäädännön edetessä henkilökohtaisella budjetilla ja asiakassetelillä hankittaviin palveluihin voi sisältyä kulttuurihyvinvointipalveluja esim. sosiaalisen kuntoutuksen osana tai omaishoitajan vapaisiin tai vanhus- ja vammaispalveluissa päivä- ja virkistystoimintaan sisällettyinä. Myös ministeriön suosituksessa (OKM 2018c) todetaan, että sosiaali- ja terveydenhuollossa toteutettava taide- ja kulttuuritoiminta tulee liittää osaksi maakunnan toiminnan ja talouden suunnittelua, seuranta- ja raportointia. Hanke tuotti myös mallinnuksen kulttuurihyvinvoinnin integroimisesta järjestämisen kokonaisuuteen huomioiden samalla tuotannon rooleja. Näin tehdään kulttuurihyvinvointi näkyväksi ja tunnistetuksi, jotta tällä ”monikanavarahoitetulla piilotoimialalla” päästään kehityksessä seuraavalle tasolle.

Kulttuurisotesta osallistuttiin myös kansalliseen hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen minimietosisältömäärittelyyn kulttuurin osalta. Muutamia kulttuuritoimen indikaattoreita onkin jo esitetty seurattaviksi niin alueellisessa kuin kunnan hyvinvointikertomuksessa; hankkeessa katsottiin näistä muutamia indikaattoreita alueellisesti. On syytä tunnistaa kulttuurin ja kulttuurihyvinvoinnin yhteys maakunnassa seurattaviin indikaattoreihin, jolloin kulttuurihyvinvoinnin edistämiseen on myös luontevaa sitoutua. Lisäksi hanke suosittelee jatkovalmistelussa huomioitavaksi ministeriön suositusten (OKM 2018c) toimenpiteet maakunnissa ja kunnissa.

2) Kulttuurihyvinvoinnin paikat sote-palveluissa ja palvelujen yhdyspinoilla

Kulttuurihyvinvoinnin edistäminen kiinnittyy vahvasti alueelliseen hyvinvoinnin ja terveyden edistämiseen sekä osana sosiaali- ja terveystalv palveluja että väestötasolla. Maakunnassa tulee sopia monien kulttuurihyvinvoinnin

yhdyspintojen johtamisesta ja siitä, miten maakunta tarjoaa asiantuntijatukea alueen kunnille ja sote-tuotantoon sekä asiakas- ja palveluohjaukseen.

Toimivan yhteistyön ja käytänteiden varmistamiseksi maakunnissa tarvitaan yhdyspintasopimus tai muuta sopimusohjausta, missä sovitaan kunnan, järjestäjän ja palvelutuottajien sekä muiden toimijoiden kuten yhdistysten ja seurakuntien yhteistyöstä, työnjaosta ja kustannusvastuista hyvinvointia ja terveyttä edistävissä taide- ja kulttuuritoiminnassa sekä muussa hyvinvoinnin, terveyden ja osallisuuden edistämässä. Yhdyspintasopimuksessa tulee huomioida myös kulttuurin ja taiteen käytön mahdollisuus kasvupalvelujen ja kotoutumispalvelujen osana sekä esimerkiksi kulttuuriympäristöjen ja kaavoituksen suhde. Yhdyspintoihin liittyvät asiat on syytä kirjata myös alueelliseen hyvinvointikertomukseen.

Lapset ja nuoret

Kulttuurin monet mahdollisuudet kannattaa tehdä lapsille ja nuorille tutuiksi arjen toimintaympäristöissä. Kulttuurilähtöiset menetelmät tukevat varhaista ja myöhempää vuorovaikutusta yhtä lailla lapsen ja aikuisen välillä kuin lapsiryhmässä. Ne tarjoavat tilaisuuksia mm. tunnetaitojen, motoriikan ja aistien kehitykselle, osallistumiselle ja ovat hyödyksi oppimisessa ja kuntoutumisessa. Kaikille lapsille tarjottavat universaalit kulttuuripalvelut ovat kuntien keskeinen tehtävä. Kulttuuria tuotetaan osana kunnan peruspalveluja mm. varhaiskasvatuksessa ja kouluissa. Suunnitelmallisuutta työhön saadaan myös kunnan kulttuurikasvatussuunnitelmasta toimintoja ohjaavana asiakirjana. Yhteinen suunnitelma lisää lasten ja nuorten tasavertaisia mahdollisuuksia tutustua alueen kulttuuriin sekä helpottaa kulttuuritoimen ja -toimijoiden työn paikallista koordinoitua.

Uusi Kuntien kulttuuritoimintalaki ohjaa kuntia keskinäiseen yhteistyöhön, mikä luo hyvän pohjan myös maakunnan palvelujen yhdyspinnoille. Lasten, nuorten ja lapsiperheiden palveluissa luonteva yhdyspintasopimusalue voisi koskea samaan perhekeskusalueeseen kuuluvia kuntia. Myös lastenkulttuurikeskuksista tehtävä työ kehittää näitä prosesseja eteenpäin. Edistettäviä käytäntöjä ovat esimerkiksi kulttuurikasvatussuunnitelmat, neuvolapalveluihin integroidut kulttuurisisällöt sekä lastenkulttuurilähete. On tärkeää huomioida erityistä tukea tarvitsevat lapset sekä heidän kulttuuristen oikeuksiensa tukeminen.

Ikääntyneet

Kulttuurisessa vanhustyössä on yhä tärkeämmäksi noussut asiakaslähtöinen toimintakulttuuri, joka pohjautuu ikäihmisen elämänhistorian ja mielenkiinnonkohteiden huomioon ottamiseen. Kotihoidossa, palveluasumisessa ja laitoshoidossa asiakkaan oman kiinnostuksen huomioimista voidaan tehostaa esimerkiksi Elämän puu-mallilla. Asiakaslähtöisyys ja kulttuurihyvinvoinnin edistäminen vaativat henkilöstön osaamisen kehittämistä ja johdon tukea. Kulttuurihyvinvoinnin kirjaaminen hoitosuunnitelmiin sekä asiakas- ja potilastietoihin tekee kulttuurisen työn näkyväksi. Kirjaamisen avulla voidaan arvioida toiminnan vaikuttavuutta ja seurata kulttuuristen oikeuksien toteutumista. Kirjaaminen toimii myös toiminnan ja johtamisen kehittämisen välineenä.

Kulttuurihyvinvoinnin toteutumiseen ikäihmisten kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin osana tarvitaan yhteistyötä, verkostoitumista ja moniammatillisuutta. Maakunnan ja sote-palvelutuottajien välisissä sopimuksissa kulttuurin tekemisen ja kokemisen integrointi ikäihmisten arkeen tulisi olla yksi laadun kriteereistä. Sote- ja kulttuuriammattilaisten ohella suuri merkitys on myös omaisilla, vapaaehtoisilla ja järjestötoimijoilla. Tiedottaminen ikääntyneille suunnatusta kulttuuritoiminnasta, vapaaehtoistyön organisointi ja yhteydet asiakas- ja palveluohjaukseen tulee varmistaa. Nämä kuuluvat sekä palvelumallien että osaamisen kehittämiskohteisiin.

Ikäihmisten asumispalveluissa tulee kiinnittää huomiota tiloihin ja ympäristöön. Taide ja kulttuuri rakennetussa ympäristössä lisäävät elämyksellisyyttä ja viihtyisyyttä. Tilojen ja palvelujen suunnittelussa kokemusasiantuntijat kannattaa ottaa mukaan. Esimerkiksi vanhusneuvostot voivat olla nykyistä vahvemmin osana palvelujen kehittämistä. Palveluasumisessa sekä omais- ja perhehoidon palveluissa kulttuurin integrointi arkeen tulisi näkyä palvelukuvauksissa.

Arjessaan tukea tarvitsevat

Kulttuuri on sosiaalipalveluissa hyödynnetty menetelmä. Hyvien toimintamallien käyttöönotto työikäisille, ikäihmisille ja myös perheille suunnatussa sosiaalityössä vahvistaa asiakkaan osallisuutta ja toimijuutta. Suositeltava käyttöönotettava toimintamalli on Kaikukortti tai muu vastaava alueelle muotoiltu tukikäytäntö, jolla edistetään kulttuurin saavutettavuutta ja yhdenvertaisia osallistumismahdollisuuksia taloudellisista reunaehdoista riippumatta.

Erytystä tukea arjessaan tarvitsevat ja herkästi haavoittuvat kuuluvat niihin asiakasryhmiin, joiden kulttuuristen oikeuksien toteutumista kuten muitakin hyvinvointiin vaikuttavia asioita on syytä tukea muiden palvelujen rinnalla. Raportissa esitettiin tarinalliset esimerkkikuvaukset eri ikäisistä mielenterveys- ja päihdepalvelujen asiakkaista ja heidän kulustaan palvelupoluilla; esimerkiksi nämä asiakasryhmät hyötyvät aidoista kohtaamisista ja integroiduista palveluista.

Vammaispalveluissa taide- ja kulttuuri ovat asiakkaan perusoikeus, ja myös palvelun laatu- ja vaikuttavuustekijä. Vammaispalveluissa on mahdollista hyödyntää sekä räätälöityjä palveluja että avoimia julkisia kulttuuripalveluja. Eri ryhmien näkyminen, kuuluminen ja vaikuttaminen yleisiin kulttuuripalveluihin on samalla rakenteellista sosiaalityötä.

Kulttuuripalvelujen moninaisuus ja hajanaisuus ovat haaste asiakas- ja palveluohjaukselle. Asiakas- ja palveluohjauksen tueksi suositellaan kattavaa palvelutarjotinta ja kulttuurihyvinvoinnin portaita, jotka havainnollistavat palvelujen saatavuutta, laatua, toimijoita ja käyttöympäristöä. Jos alueella otetaan käyttöön useita palvelutarjottimia, niiden integroitavuus toisiinsa pitää varmistaa.

3) Tuki osaamisen kehittämiseksi ja koulutukselle

Sosiaali- ja terveydenhuollossa toteutettava räätälöity taide- ja kulttuuritoiminta vaatii riittävää asiantuntemusta niin toteuttajilta kuin hankinnoista vastaavilta. Toteutuksessa tulee huomioida asiakkaan tai asiakasryhmän toimintakyky ja erityistarpeet. Täydennyskoulutustarve on tunnistettu. Kulttuurihyvinvoinnin liittäminen uudistuvan maakunnan palveluihin edellyttää asiantuntijuuden ohella yhteistä kriteeristöä, esimerkkinä kulttuurihyvinvoinnin portaat, sekä yhteistyöverkostoa kulttuuri-, sote- ja työvoimapalvelujen välille. Hyvänä ja levitettävänä yhteistyömallina suositellaan Voimala-mallia (Itä-Suomen Hyvinvointivoimala Pohjois-Savossa). Voimalayhteistyössä kehitetään kulttuuria hyödyntäviä hyvinvointipalveluja ja moniammatillista osaamista.

4) Viestintä ja muu näkyvyys

Hankkeen viestinnässä nojaututtiin alueellisiin verkostoihin ja kunkin alueen maakuntaudistuksen verkkosivuihin. Hankkeen uutiskirjeet (3) julkaistiin [Itä-Suomen Hyvinvointivoimalan](#) verkkosivuilla ja linkitettynä Taikusydän-uutiskirjeisiin. Hanke sai näkyvyyttä useissa kansallisissa tilaisuuksissa ja julkaisuissa. Hanke oli esillä myös verkostojen kansainvälisissä yhteyksissä. Hanke on raportoitu [Innokylään](#), jossa sen tuotokset ovat saatavilla myös hankkeen päättymisen jälkeen. Alustalta löytyvät yhteisen loppuraportin lisäksi osatoteuttajien raportit sekä Kulttuurisoten valtakunnallisen seminaarin (9.11.2018) esitykset.

Jatkotyössä huomioitavaa

Kulttuuri ja kulttuurihyvinvointi ovat uudistuvia palvelurakenteita ajatellen pitkälti yhdyspinnoille sijoittuvaa ja yhteistyöhön perustuvaa. Jatkuvuuden kannalta tärkeiksi nousevat kokonaisvaltaista terveystueta tukeva johtaminen, pitkäjänteiseen kehittämiseen sitoutuminen, toimiva työnjako, arvoa luovat verkostot ja yhteistyön koordinointi. Alueilla, kunnissa ja sote-organisaatioissa tulee sopia kulttuurihyvinvoinnin vastuutahoista ja yhdyshenkilöistä sekä tunnistaa verkostot ja ryhmät, joissa kulttuurin tai kulttuurihyvinvoinnin edustuksen tulisi olla mukana. Tällaisiksi ryhmiksi on hankealueilla tunnistettu alueen hyte- ja järjestöyhteistyön ryhmät sekä lapsi- ja perhepalvelujen ja ikäihmisten palvelujen kehittämisen parissa tehtävä työ. Asiakasrajapinnan lisäksi kulttuuri hyödyttää myös kehittämisen tasolla, kuten sosiaali- ja terveyspalvelujen sekä laitteiden ja hoitomuotojen tutkimuksessa, kehittämisessä, innovaatioissa sekä koulutuksessa. Myös asukkaita ja palveluja

käytäviä tulee osallistaa palvelujen kehittämiseen. Osallistamisen saralla järjestötoimijat tarjoavat erilaisia yhteistyön mahdollisuuksia. Jo luotuja edustuksellisia osallistamisfoorumeja ovat esimerkiksi vammais- ja vanhusneuvostot ja nuorisovaltuustot. Myös muuta palaute- ja kokemustietoa tarvitaan. Kun kysymyksessä on monin paikoin uusi tai kehittyvä teemakokonaisuus, tarvitaan asian esilläpitoa erilaisissa vaikuttajaverkostoissa.

Kulttuurihyvinvoinnin tarve on ilmeinen. Kulttuurisoten tavoitteet lyhyehkössä ja niukoin voimavaroin toteutussa hankkeessa olivat osin ylimitoitettut muu muutosvalmistelu huomioiden. Kansallinen kärkihanketoimijoiden yhteistyö edisti osaltaan yhteisten tavoitteiden saavuttamista.

Tarvitaan edelleen tekoja ja koulutuksen kehittämistä, jotta kulttuurihyvinvointi saadaan vakiintuneemmaksi osaksi arkea ja yhteiskuntaa. Keskeistä on kiinnittyminen uudistuviin maakuntiin sekä sosiaali- ja terveydenhuollon rakenteisiin ja toimintoihin; tämä vaatii yhteissuunnittelua, henkilöstön täydennyskoulutusta ja vastuutahoista sopimisen. Asioissa etenemisen kannalta oleellista on johdon tuki ja asianomistajuus. Hanke suosittelee jatkettavaksi myös kansallista verkostoyhteistyötä riittävin voimavaroin. Kulttuurihyvinvointi tulisi sisällyttää vahvemmin myös kansallisiin ja ministeriöiden yhteisiin kärkihankkeisiin.

Kulttuurihyvinvoinnin tiekartta (mallinnus K. Siltanen)
1. Maakunta järjestäjänä varmistaa, että kulttuurihyvinvointipalvelujen hankinta ja käyttö on mahdollista läpi palvelurakenteen.
<ul style="list-style-type: none"> – kirjaukset, jotka mahdollistavat kulttuurihyvinvointipalvelujen hankinnan maakunnan palvelurakenteessa – palvelujen synnyn tukeminen – kulttuurihyvinvointipalvelujen hankintamalli ja -periaatteet – tilojen taiteen ja tekijänoikeusmaksujen sopiminen – tilojen rakentamisen prosenttiperiaate.
2. Maakunta järjestäjänä edellyttää ja valvoo kulttuuristen oikeuksien toteutumista osana pitkäkestoisista ympärivuorokautista hoivaa ja hoitoa.
<ul style="list-style-type: none"> – kulttuuri osaksi palvelukuvausta: pitkäkestoiset (>1kk) ympärivuorokautiset hoidon ja hoivan palvelut – asiakastietomalli, joka huomioi kulttuuriin ja muihin kokonaisvaltaiseen hyvinvointiin liittyvät tarpeet ja voimavarat – kulttuurin kirjaus asiakastiedoissa – kulttuuristen oikeuksien toteutumisen valvonta, esim. kulttuurisuunnitelma em. palveluja tuottavissa yksikössä.
3. Maakunta järjestäjänä tukee kuntia ja muita yhdyspintoimijoita a) vahvistamaan omaa kulttuurihyvinvointitoimintaansa ja b) tuottamaan laadukasta palvelua sovituilla yhdyspintoilla sekä c) mahdollistaa nykyisten yhteistyökäytäntöjen jatkumisen.
<ul style="list-style-type: none"> – kulttuurihyvinvoinnin koordinaattori tai vastuutaho osaksi järjestäjän hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen koordinaatiota – kuntien kanssa tehtävän kehittämisen suuntaaminen matalan kynnyksen ohjaukseen ja lähipalveluihin – palvelutarjottimen kokoaminen a) yksilöille ja b) palveluille yhdessä kuntien ja muiden palvelutuottajien kanssa sekä palveluohjauksen perehdytys – kuntien ja muiden yhdyspintoimijoiden nykyisten palvelujen jatkuvuuden tukeminen.
4. Maakunta järjestäjänä ja tuottajana sisällyttää taiteen ja kulttuurin osaksi toimintansa strategista kehittämistä
<ul style="list-style-type: none"> – kirjaukset ja tavoitteet, jotka mahdollistavat ja vahvistavat taiteen ja kulttuurin aseman osana kaikkiaan kehittämistä – kulttuurimyönteisyys osana johtamiskulttuuria, rakenteita ja rahoitusta – kulttuurihyvinvointi osana henkilöstön aloitteellisuutta, osaamista ja asiakaskokemuksen luomista tukevaa toimintaa – kulttuuri työnkuissa, esim. kulttuurivastaavat, osajaverkosto-malli.

Lähteet

Ahonen, T. 2017. Palvelumuotoilu sotessa. Palvelumuotoilun käsikirja sosiaali- ja terveysalan palvelujen kehittämiseen. Nummela: Painokiila.

Allardt, E. 1976. Hyvinvoinnin ulottuvuuksia. Helsinki: WSOY.

Alueuudistus.fi. Viitattu 30.8.2018. <https://alueuudistus.fi/soteuudistus/tavoitteet>.

Antikainen, J., Haanpää, S., Laasonen, V. & Siltanen, K. 2018. Kulttuurin aluetietoperusta -esiselvitys. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2018:37. Viitattu 4.1.2019 http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/161170/OKM_37_2018.pdf

Asiakirjamallit ja ohjeistukset/alueuudistus.fi. Viitattu 30.11.2018. <https://alueuudistus.fi/sote/asiakirjamallit-ja-ohjeistukset>

Essote 2018. Palvelusetelin sääntökirja. Vanhusten tavallinen ja tehostettu palveluasuminen - palveluseteli.

ETENE. Viitattu 18.4.2018. <http://etene.fi/etusivu>

HE 15/2017 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle maakuntien perustamista ja sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisen uudistusta koskevaksi lainsäädännöksi sekä Euroopan paikallisen itsehallinnon peruskirjan 12 ja 13 artiklan mukaisen ilmoituksen antamiseksi. Laki sosiaali- ja terveyspalvelujen järjestämisestä, 7§, 8§. Viitattu 30.11.2018. <https://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2017/20170015>

HE 16/2018 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi asiakkaan valinnanvapaudesta sosiaali- ja terveydenhuollossa ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi. Viitattu 30.11.2018. <https://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2018/20180016>

HE 159/2018 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle vammaispalvelulaiksi sekä laeiksi sosiaalihuoltolain ja varhaiskasvatuksen asiakasmaksuista annetun lain 13 §:n muuttamisesta. Viitattu 30.11.2018. <https://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2018/20180159>

HE 195/2018 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi kuntien kulttuuritoiminnasta. Viitattu 30.11.2018. <https://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2018/20180195>

Heino, H. & Viitaniemi, T. 2018. Kulttuurihyvinvointia ikäihmisten hyte- ja asumispalveluissa. Turun ammatti- korkeakoulu. Julkaisematon raportti.

Häyhtiö, T. 2017. Osallisuutta sote-palveluihin palvelumuotoilulla. KAKS – Kunnallisan kehittämissätiö. Kunnallisan kehittämissätiön julkaisuja 4.

Ikonen, E. 2018. Taiteen aikapeli, Eletään koko elämä -blogikirjoitus, osa 10. Viitattu 14.1.2019. <https://www.phhyky.fi/blogi/eletaan-koko-elama-blogi-osa-10-taiteen-aikapeili/>

Itä-Suomen Hyvinvointivoimala 2018. Viitattu 17.12.2018. <http://www.hyvinvointivoimala.fi/esittely/>

Itä-Suomen Hyvinvointivoimala 2019. Viitattu 14.1.2019. <http://www.hyvinvointivoimala.fi/yhteistyorgani-saatiot/>

Jyrkämä, J. 2013. Muistisairaus, arkitilanteet ja toimijuus. Teoksessa Virjonen K. (toim.) Muistin ongelmat. Juva: PS kustannus.

Kangasniemi, M., Hipp, K., Häggman-Laitila, A., Kallio, H., Karki, S., Kinnunen, P., Pietilä, A-M, Saarnio, R., Viinanmäki, L, Voutilainen, A. & Waldén A. 2018. Optimoitu sote-ammattilaisten koulutus- ja osaamisuudistus. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 39/2018. <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/160883/39-2018-Optimoitu%20sote-osaaminen.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Kankare, H. & Virjonen, K. Saattohoidon ja palvelurakenteiden kehittäminen Loimaan seudulla. Turun ammattikorkeakoulun raportteja 186. 105 s., 2014.

Koivunen, K. 2017. Asiakas- tai ihmislähtöisyys – tasavertaisuutta ja vastavuoroisuutta ammattilaisten ja palvelun käyttäjien kanssa. ePooki 6/2017.

Kulttuuria kaikille 2018a. Viitattu 29.11.2018. <http://www.kulttuuriakaikille.fi/kaikukortti>

Kulttuuria kaikille 2018b. Viitattu 29.11.2018. http://www.kulttuuriakaikille.fi/kaikukortti_kainuu

Kuopion konservatorio 2019. Musiikkialan perustutkinto. Musiikin osaamisala. <https://www.kuopionkonservatorio.fi/wp-content/uploads/2016/02/RYTMIOPS2015.pdf>

L 731/1999. Suomen perustuslaki. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731> Viitattu 13.4.2018.

L 1326/2010. Terveystieteiden laki. 11§, 12§.

L 410/2015. Kuntalaki. 1§, 37§.

Laitinen, L. 2017a. Taide, taiteellinen toiminta ja mielenterveys. Teoksessa Lehikoinen, K. & Vanhanen, E. (toim.). Taide ja hyvinvointi: Katsauksia kansainväliseen tutkimukseen. Kokos 1/2017. Helsinki: Taideyliopisto. Viitattu 13.4.2018. https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/227963/Kokos_1_2017.pdf?sequence=4

Laitinen, L. 2017b. Taide, taiteellinen toiminta ja nuorten hyvinvointi. Teoksessa Lehikoinen, K. & Vanhanen, E. (toim.). Taide ja hyvinvointi: Katsauksia kansainväliseen tutkimukseen. Kokos 1/2017. Helsinki: Taideyliopisto. Viitattu 13.4.2018. https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/227963/Kokos_1_2017.pdf?sequence=4

Lehikoinen, K. 2017. Taiteen prosenttiperiaatetta laajentamalla hyvinvointia sote-palveluihin. Arts Equal Policy Brief 5/2017. Viitattu 11.4.2018. http://www.artsequal.fi/documents/14230/0/PB_prosenttitaide_soteUUSI/4d546a44-eb70-4d64-95cf-3c6b9d01a20e

Lehikoinen, K. & Rautiainen, P. 2016. Kulttuuristen oikeuksien toteuttaminen osaksi sote-palveluja. ArtsEqual Policy Brief. 1/2016. Helsinki: ArtsEqual. Viitattu 11.4.2018. <http://www.artsequal.fi/documents/14230/26193/Sote-sektori+suositus/df5a3d5e-ae2-413d-baea-cedce6db2575?version=1.0>

Lehikoinen, K. & Vanhanen, E. 2017. Johdanto. Teoksessa Lehikoinen, K. & Vanhanen, E. (toim.). Taide ja hyvinvointi: Katsauksia kansainväliseen tutkimukseen. Kokos 1/2017. Helsinki: Taideyliopisto. Viitattu 13.4.2018. https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/227963/Kokos_1_2017.pdf?sequence=4

Lehmusaho, M. 2018. Kulttuurihyvinvoinnin nykytila- ja tarvekysely Pohjois-Savossa 10/2018. Esitys Pohjois-Savon alueellisessa hyte-työryhmässä 26.11.2018.

Leppäranta, H-M., Hätilä, M. & Korhonen, N. Henkilökohtaisen budjetin markkinat Pirkanmaalla. Kyselytutkimus maaliskuussa 2018. Raportti. Tampereen kaupunki. Viitattu 18.1.2019. <https://www.tampere.fi/sosiaali-ja-terveyspalvelut/valinnanvapauskokeilu/henkilokohtainen-budjetti.html>

Lilja-Viherlampi, L-M. 2018. Katsaus kulttuurihyvinvointialan koulutukseen. Taikusydän-hanke. Viitattu 18.12.2018. https://taikusydän.turkuamk.fi/yleinen/katsaus-kulttuurihyvinvointialan-koulutukseen/#_ftn3

Malmivirta, H. 2017. Taide, taidetoiminta ja niiden vaikutukset ikääntyneiden hyvinvointiin. Teoksessa Lehkoinen, K. & Vanhanen, E. (toim.). Taide ja hyvinvointi: Katsauksia kansainväliseen tutkimukseen. Kokos 1/2017. Helsinki: Taideyliopisto. Viitattu 13.4.2018. https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/227963/Kokos_1_2017.pdf?sequence=4

Maslow, H. A. 1987. Motivation and personality. Third edition. Revised by Robert Frager, James Fadiman, Cynthia McReynolds, Ruth Cox. 1970. (tämä julkaisu 1987). Library of congress Cataloging-in-Publication Data. R.R. Donnelley 6 Sons Company.

Nikander, J., Juntunen, E., Holmberg, A. & Tuominen-Thuesen, M. 2017. Aikuisten parissa tehtävän sosiaalialan työn osaamistarpeet. Raportit ja selvitykset 2017:13. Opetushallitus. Viitattu 23.1.2019. https://www.oph.fi/download/186322_Aikuisten_parissa_tehtavan_sosiaalialan_tyon_osaamistarpeet.pdf

OKM 2018a. Osaamisella soteen -hanke. Väliraportti. Täydennyskoulutustarpeet ja osaamisen vahvistaminen sote-uudistuksen tueksi. Opetus- ja kulttuuriministeriö 28.3.2018. Viitattu 17.10.2018. https://api.hankeikkuna.fi/asiakirjat/ce7009af-c9a9-49b8-9247-8dd1dc0a346d/3014a7be-aeab-42f9-aa27-a94b46cd452a/MUIS-TIO_20180329141048.pdf

OKM 2018b. Osaamisella soteen -hanke. Väliraportti. Täydennyskoulutustarpeet ja osaamisen vahvistaminen sote-uudistuksen tueksi. Opetus- ja kulttuuriministeriö 28.3.2018. Liite 1. Tarkemmat kuvaukset koulutuksesta ja osaamisen kehittämisestä. Viitattu 17.10.2018. https://api.hankeikkuna.fi/asiakirjat/ce7009af-c9a9-49b8-9247-8dd1dc0a346d/a6cc21a9-f8ab-4a29-a9f1-6ab0220578d4/LIITE_20180329141640.pdf

OKM 2018c. Suositus taiteen ja kulttuurin saatavuuden ja saavutettavuuden parantamiseksi sosiaali- ja terveydenhuollossa – mukaan lukien hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-599-0>

Opas maakunnan vanhusneuvoston toimintaan 2018. Alueuudistus.fi. Viitattu 15.1.2019. <https://alueuudistus.fi/documents/1477425/4064731/Opas+maakunnan+vanhusneuvoston+toimintaan+080618.pdf/921d2ba3-17bf-4e2b-b637-74c1a348a95d/Opas+maakunnan+vanhusneuvoston+toimintaan+080618.pdf.pdf>

Opetushallitus 2018. Sosiaali- ja terveysalan perustutkinnon perusteet. Opiskelija ohjaa asiakasta osallistumaan taide-, kulttuuri- ja luontopalveluihin.

Prosenttiperiaatteen laajentamisen kärkihanketoimijat (11/2018). Kirsi Siltasen kooste verkkokeskustelusta suljetussa Facebook-ryhmässä (kommentoineet Ikonen E., Kleemola H., Mäkinen E., Rosenlöf A-M.)

Rauhala, L. 2015. Ihmiskäsitys ihmistyössä. Gaudeamus.

Rautio, A. 2018. Eksote. Henkilöstön osaamiskartoitus. Taide, kulttuuri, liikunta, luontolähtöiset menetelmät tai muu mahdollinen ammatillinen osaaminen tai pitkä harrastuneisuus. Jakkara-hanke. Osaamiskartoituksen yhteenveto 28.8.2018.

Riekkinen-Tuovinen, S. 2018. Sosiokulttuurista vanhustyötä paikantamassa : tutkimus erilaisissa vanhusten asumisympäristöissä. Itä-Suomen yliopisto. Yhteiskuntatieteiden ja kauppatieteiden tiedekunta / Yhteiskuntatieteiden laitos. Väitöskirja. Viitattu 23.1.2019. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-61-2703-3>

Seinäjoen kaupunki/sääntökirja. Tehostettu palveluasuminen. Palvelusetelin sääntökirja.

Semi, T. 2015. Mieleen tatuoitu minuu. Ihmislähtöinen elämäntapa muistityössä. Espoo: T & J Semi Oy.

Seppänen, P., Behm, M-M. & Taipale, M. 2018. Näkökulmia kulttuurin etiikkaan ja laatuun sosiaali- ja terveyspalveluissa. Kaakkois-suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen julkaisuja, työpäperi 1:18

Siltanen, K. 2018a. Kulttuurihyvinvointipalvelujen tilannekartoitus Pirkanmaalla 5–9/2018. Julkaisematon haastatteluaineisto.

Siltanen, K. 2018b. Sähköpostikeskustelu Mervi Lehmusahon kanssa 19.9.2018 Pirkanmaan kulttuurihyvinvointisuunnitelman toteutumisesta käytännössä.

Siponkoski, S. 2018. RAI-tietojen hyödyntäminen kulttuurisen vanhustyön tukena. Kehittämishankkeen taustamuistio. Kulttuurisen seniori- ja vanhustyön ALL-verkosto.

STM 2017. Laatusuositus hyvän ikääntymisen turvaamiseksi ja palvelujen parantamiseksi 2017–2019. Julkaisuja 2017:6. Viitattu 17.10.2018. http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/80132/06_2017_Laatusuositusjulkaisu_fi_kansilla.pdf

Suomen mielenterveysseura 2019. Mitä mielenterveys on? Viitattu 22.1.2019. <https://www.mielenterveysseura.fi/fi/mielenterveysseura/organisaatio-ja-toiminta/strategia/mit%C3%A4-mielenterveys>

Suomen yleisten kirjastojen tilastot. Viitattu 18.1.2019. <http://tilastot.kirjastot.fi>

Sutela, K. 2017. Taide, taiteellinen toiminta ja vammaisten henkilöiden ja erityistä tukea tarvitsevien hyvinvointi. Teoksessa Lehtikoinen, K. & Vanhanen, E. (toim.). Taide ja hyvinvointi: Katsauksia kansainväliseen tutkimukseen. Kokos 1/2017. Helsinki: Taideyliopisto. Viitattu 13.4.2018. https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/227963/Kokos_1_2017.pdf?sequence=4

Taikusydän 2017. Taikusydän: Käsitteet. Viitattu 11.4.2018. <https://taikusydan.turkuamk.fi/tietopankki/kasitteet/>

Tampereen kaupunki 2018. Elämän puu -julistte. Viitattu 21.12.2018. <https://www.tampere.fi/sosiaali-ja-terveyspalvelut/ikaihmissen-palvelut/elaman-puu.html>

Tampereen kaupunki/sääntökirja. Tehostetun palveluasumisen palvelusetelin sääntökirja. Ikäihmissen palvelut. Ikäihmissen hyvinvoinnin ylläpitäminen.

Tays 2017. Ensimmäinen kulttuurihyvinvoinnin suunnitelma valmistunut Pirkanmaalle. Viitattu 14.12.2018. [https://www.tays.fi/fi-FI/Ensimmäinen_kulttuurihyvinvoinnin_suunni\(66947\)](https://www.tays.fi/fi-FI/Ensimmäinen_kulttuurihyvinvoinnin_suunni(66947))

THL 2018a. Hyvinvointi- ja terveyserot. Viitattu 30.4.2018. <https://thl.fi/fi/web/hyvinvointi-ja-terveys-erot/eriarvoisuus/elamankulku/tyoikaiset>

THL 2019a. Alueellinen hyvinvointikertomus. Viitattu 14.1.2019. <https://thl.fi/fi/web/hyvinvoinnin-ja-terveyden-edistamisen-johtaminen/hyvinvointijohtaminen/hyvinvointijohtaminen-maakunnassa/alueellinen-hyvinvointikertomus>

THL 2019b. Hyvinvointikertomusten minimitietosisältö. Viitattu 15.1.2019. <https://thl.fi/fi/web/hyvinvoinnin-ja-terveyden-edistamisen-johtaminen/tiedon-hyodyntaminen/hyvinvointikertomusten-minimitietosisalto>

THL 2019c. Päihderiippuvuus. Viitattu 22.1.2019. <https://thl.fi/fi/web/mielenterveys/mielenterveyshai-riot/paihderiippuvuus>

Tilasto- ja indikaattoripankki Sotkanet.fi, THL 2005 – 2019.

Tuomikoski, A., Parisod, H., Oikarinen, A., Siltanen, H. & Holopainen, A. 2018. Lääkkeettömien menetelmien vaikutukset muistisairautta sairastavan haasteelliseksi koettuun käyttäytymiseen – Raportti järjestelmällisten katsausten katsauksesta. Muistiliiton julkaisusarja 1/2018. Viitattu 14.11.2018. https://www.muistiliitto.fi/application/files/2415/4211/0179/Raportti_2018_laakkeettomien_menetelmien_vaikutukset.pdf

Turun kaupunki 2014. Turun kaupungin osaamiskartta. Yhteiset osaamisalueet.

Turun kaupunki 2018. Tehostetun palveluasumisen palvelusetelin sääntökirja. Turku hyvinvointitoimiala. Vanhuspalvelut.

Työterveyslaitos 2017. Sairauspoissaolojen määrä ei enää vähene kunnissa. Viitattu 23.1.2019. <https://www.ttl.fi/sairauspoissaolojen-maara-ei-enaahahene-kunnissa/>

UKM 2018. Rekommendation för att förbättra tillgång och tillgänglighet till konst och kultur inom social- och hälsovården. Viitattu 31.1.2019. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-609-6>

Vanhanen, E. 2017. Taiteisiin osallistumisen hyvinvointivaikutukset ja maahanmuuttajat. Teoksessa Lehtikoinen, K. & Vanhanen, E. (toim.). Taide ja hyvinvointi: Katsauksia kansainväliseen tutkimukseen. Kokos 1/2017. Helsinki: Taideyliopisto. Viitattu 13.4.2018. https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/227963/Kokos_1_2017.pdf?sequence=4

Liitteet

- Liite 1. Kulttuurisoten ohjausryhmä
- Liite 2. Kulttuurisoten hankehenkilöstö
- Liite 3. Kulttuurisote Etelä-Pohjanmaalla
- Liite 4. Kulttuurisote Pohjanmaalla
- Liite 5. Kulttuurisote Varsinais-Suomessa
- Liite 6. Kulttuurisote Pirkanmaalla
- Liite 7. Kulttuurisote Kymenlaaksossa
- Liite 8. Kulttuurisote Pohjois-Savossa
- Liite 9. Syvähaastattelujen analyysi (Varsinais-Suomi)
- Liite 10. Esitys kulttuurihyvinvoinnin huomioimisesta Pohjois-Savon järjestämissuunnitelmassa
- Liite 11. Kulttuurihyvinvoinnin integrointi uudistuviin sote-palveluihin (pelkistetty rautalankamalli)
- Liite 12. Indikaattoreita hankemaakunnista

Liite 1. Kulttuurisoten ohjausryhmä**Jäsen**

Jorma Penttinen (6/2018 saakka)/
Esko Vanninen, PSSHP (pj.)
Pia Rantamäki, Carea/ Kymenlaakso
Riitta Liuksa, Turun kaupunki/ Varsinais-Suomi

Päivi Saukko, Etelä-Pohjanmaa
Kirsi Wik, Vaasan kaupunki/ Pohjanmaa
Jaana Ylänen, Tampereen kaupunki/ Pirkanmaa

Varajäsen

Merja Miettinen, PSSHP

Annikki Niiranen, Carea/Kymenlaakso
Karoliina Luukkainen, Turun kaupunki/
Varsinais-Suomi
Tuija Ahola, Etelä-Pohjanmaan liitto
Maria Hammar, VSHP/Pohjanmaa
Jaakko Herrala, Pirkanmaan liitto

Lisäksi läsnäolo-oikeus:

Pekka Puustinen, Perusterveydenhuollon yksikön ylilääkäri/ PSSHP
Mervi Lehmusaho, koordinoitipäällikkö Kulttuurisote, Pohjois-Savon liitto

Liite 2. Kulttuurisoten hankehenkilöstö

Osatoteutusta hallinnoiva taho/ maakunta	Hankkeeseen palkatut/ työpanos ostopalveluna	Hankkeelle työpanosta antaneet
PSSHP/ Pohjois-Savo	<i>Mervi Lehmusaho, THM</i> (Pohjois-Savon liitto); <i>Tiina Riekkinen</i> , musiikki-pedagogi	<i>Eeva Mäkinen FT, MuM</i> , kehitysjohtaja Itä-Suomen Hyvinvointivoimala; <i>Pekka Puustinen LT</i> , ylilääkäri Pth-yksikkö/PSSHP, Hyte-vastuuvalmistelija Pohjois-Savo
Carea/ Kymenlaakso	<i>Piia Kleimola</i> , teatteri- ja draamatoimija, (Toimintavoima Oy)	<i>Heli Kainulainen</i> , mielenterveys- ja päihdepalvelujen johtaja, Kotkan kaupunki; <i>Kirsi-Marja Karjalainen</i> , sote-koordinaattori, Kymenlaakson liitto; <i>Elina Koivisto</i> , palvelupäällikkö Kulttuurisen hyvinvoinnin edistäminen, Kouvolan kaupunki
Etelä-Pohjanmaan liitto	<i>Esa Vienamo, FM</i>	<i>Päivi Saukko</i> , sote-koordinaattori
Pohjanmaan liitto	<i>Hanna Kleemola, FM</i>	<i>Leena Nyqvist</i> , kulttuurituottaja AMK; <i>Tarja Hautamäki, HTT, FM</i> ; <i>Pirjo Knif, YTT ja Pia Nyman, TtT</i>
Pirkanmaan liitto	<i>Kirsi Siltanen, HM</i>	<i>Pilvi Kuitu</i> , toiminnanjohtaja, kulttuurikeskus PiiPoo; <i>Jaana Ylänen</i> , projektipäällikkö Kulttuuri Ankkurina -hanke, Tampereen kaupunki; <i>Arttu Haapalainen</i> , läänintaiteilija, Taike
Turun kaupunki/ Varsinais-Suomi	<i>Anne Rouhelo, KT</i> ; <i>Kaija Virjonen, sh, TtM</i> (molemmat Turun ammatikorkeakoulusta)	<i>Karoliina Luukkainen</i> , erityisasiantuntija, Turun kaupunki, Hyte-vastuuvalmistelija V-Suomi; <i>Anna-Mari Rosenlöf FM</i> , projektipäällikkö Taikusydän

Liite 3. Kulttuurisote Etelä-Pohjanmaalla

1(3)

Esa Vienamo, Etelä-Pohjanmaan liitto

Ikäihmisten yksinäisyyden ehkäiseminen taiteella ja kulttuurilla (tiivistelmä)

Etelä-Pohjanmaan osahankkeen teemaksi valittiin taiteen ja kulttuurin hyödyntäminen ikäihmisten yksinäisyyden ehkäisemisessä. Selvityksen aihepiiri nousi esiin aidosta tarpeesta. Hyvinvointibarometri 2017 -selvityksen mukaan yksinäisyys on Etelä-Pohjanmaan ikäihmisten keskuudessa suurin ongelma. Osahankkeessa selvitettiin, millä tavoin ja millä edellytyksin kulttuuria ja taidetta voidaan parhaiten hyödyntää yli 65-vuotiaiden yksinäisyyden ehkäisemisessä ja hyvän elämän edellytysten luomisessa. Kohderyhmään kuuluivat sekä kotona asuvat että kotihoidon tai palveluasumisen piirissä elävät ikäihmiset.

Kulttuurinen toimijuus hyvinvoinnin rakentajana

Kulttuurinen toimijuus antaa käsitteenä hyvän ja havainnollisen näkökulman käsitellä taiteen ja kulttuurin mahdollisuuksia ikäihmisten hyvinvoinnin luojana ja yksinäisyyden ehkäisijänä. Kulttuurista toimijuutta voidaan jäsentää sen mukaan, kuinka aktiivinen toimijan rooli on eri tilanteissa. Toimija voi olla *kokija, osallistuja* tai *tekijä*. Näihin rooleihin voidaan liittää erilaisia sisältöjä ja tietoa toimijuuden mahdollistajista ja toimijuuden vaikuttavuudesta. Mitä aktiivisemmin kulttuurinen toimijuus toteutuu, sitä suuremmat ovat toimijuuteen liittyvät hyvinvointivaikutukset.

Ikäihmisten kulttuurin ja vapaa-ajan harrastaminen Etelä-Pohjanmaalla

Osahankkeen puitteissa selvitettiin ikäihmisten kulttuurin ja vapaa-ajan harrastamista sekä teemaan liittyviä haasteita ja toiveita. Samalla kartoitettiin, mitkä tahot järjestävät vapaa-ajan toimintaa yli 65-vuotiaille. Tietoa kerättiin järjestämällä 22.8.–15.11.2018 eri puolilla maakuntaa kuusi ikäihmisten kulttuurikahvilaa sekä K65-asiakasraati Seinäjoella. Tilaisuuksissa tavattiin yhteensä yli 200 kotona asuvaa tai kotihoidon tai palveluasumisen asiakkaana elävää ikäihmistä, joita haastateltiin eri kokoisissa ryhmissä. Lisäksi tehtiin yksi henkilöhaastattelu.

Etelä-Pohjanmaalla kotona asuvien yli 65-vuotiaiden yleisimpiä kulttuuriharrastuksia ovat käsityöt, lukeminen ja musiikin kuuntelu. Muita yleisiä vapaa-ajan harrastuksia ovat liikunta, piha- ja puutarhatyöt, tv:n katselu ja radion kuuntelu. Vain 5–10 % vastaajista kertoi olevansa aktiivisia taiteen ja kulttuurin harrastajia. Oman kulttuuriperintensä he kuitenkin osoittivat tuntevansa erittäin hyvin. Tätä kuvaavat mm. paikallisen laulu-, ruoka-, käsityö- ja rakennusperinteen sekä oman alueen tarinoiden ja kertomusten tuntemus. Voidaan todeta, että kulttuurinen pääoma alueen ikäihmisten keskuudessa on hyvällä tasolla.

Kotihoidon ja palveluasumisen piirissä elävillä ikäihmisillä kulttuuri- ja vapaa-ajanharrastuksiin liittyvät vastaukset olivat päälinoiltaan saman suuntaisia kuin kotona asuvilla. Monet kertoivat harrastustoiminnan jääneen viime aikoina vähäiseksi heikentyneen toimintakyvyn vuoksi.

Kulttuurisen toimijuuden näkökulmasta kotona asuvien ikäihmisten kulttuuri- ja vapaa-ajanharrastaminen sijoittui valtaosin kokija- ja osallistujatasoille. Aktiivisia kulttuurin harrastajia ja tekijöitä on suhteellisen vähän. Aktiivinen kulttuurin harrastaminen on usein seurausta pitkään jatkuneesta harrastustoiminnasta. Uuden harrastuksen aloittaminen on yli 75-vuotiaiden keskuudessa harvinaista. Tämä korostaa jo nuorella iällä käynnistyneen kulttuuri- ja taideharrastuksen merkitystä myöhemmälle hyvinvoinnille.

Kotihoidon ja palveluasumisen asiakkaiden kulttuurinen toimijuus on yleisen toimintakyvyn heikentymisen myötä usein jo alentuneella tasolla. Kun kotona asuvien ikäihmisten kulttuuritoiminnan edistämiseksi korostuu tarjolla olevien palvelujen saatavuus ja saavutettavuus, voidaan kotihoidon ja palveluasumisen piirissä elävien kohdalla puhua kulttuuristen oikeuksien toteutumisesta. Seinäjoella on 2017 lähtien työskennellyt kokopäiväinen ikääntyneiden kulttuuritoiminnan koordinaattori. Sekä Seinäjoella että Kaksineuvoisen alueella sijaitseviin ikäihmisten palvelutaloihin ja yksikköihin on nimetty henkilökunnasta kulttuurivastaavat, jotka ovat saaneet tehtävänsä lyhyen koulutuksen.

Suurimpana ongelmana kulttuuri- ja vapaa-ajan harrastuksiin liittyen nousi haastattelussa esiin hankalat liikukumismahdollisuudet. Vastaavasti yleisenä toiveena oli liikkumista helpottavien kuljetusten kehittäminen. Säännöllistä kulttuuritoimintaa kuten yhteislaulutilaisuuksia ja teatteriesityksiä toivottiin omalle paikkakunnalle lisää. Kulttuuri- ja vapaa-ajantoimintaa ikäihmisille alueella järjestävät mm. Eläkeliitto, Sydänyhdistys, Etelä-Pohjanmaan muistiyhdistys, Invalidiliitto, urheilu- ja nuorisoseurat, seurakunnat, Aijjoos-toiminta, kylätoimikunnat, maa- ja kotitalousnaiset sekä kunnallinen kansalaisopisto. Kaiken kaikkiaan järjestöjen rooli ikäihmisten vapaa-ajan toiminnan toteuttajana on merkittävä.

Rakennettu elinympäristö hyvinvoinnin ja toimijuuden edistäjänä

Taidetta ja kulttuuria voidaan hyödyntää monin tavoin ikäihmisten päivittäisen elinympäristön kehittämisessä ja rakentamisessa. Tutkimusten mukaan ikäihmisen toimintakyky ja päivittäisen elinpiiriin laajuus korreloivat vahvasti keskenään. Taiteen ja kulttuurin keinoin on mahdollista rakentaa ja elävöittää palvelutalojen ja asuinalueiden ympäristöjä aiempaa houkuttelevimmiksi ja laadukkaimmiksi. Ikäihmisiä voidaan osallistaa mukaan oman lähialueen kehittämiseen ja rakentamiseen.

Toimintaehdotuksia ja hyviä käytäntöjä

Selvitystyö osoitti, että järjestämällä lisää monipuolista ja osallistavaa, matalan kynnyksen kulttuuritoimintaa voimme ehkäistä maakunnassa asuvien ikäihmisten yksinäisyyttä ja tukea heidän psyykkistä hyvinvointiaan. Kunnilla on keskeinen rooli erityisesti kotona asuvien ikäihmisten hyvinvoinnin edistämässä ja yksinäisyyden ehkäisemisessä. Kuntien tulee koordinoita yhteistyötä järjestöjen kanssa ja suunnitelmallisesti kehittää alueensa vapaa-ajan ja kulttuuripalvelujen saatavuutta ja saavutettavuutta.

Sote-palveluista vastaavan maakunnan tulee laatia taiteen ja kulttuurin saatavuutta ja saavutettavuutta koskevat tavoitteet. Nämä tavoitteet voidaan myöhemmin sisällyttää osaksi suunnittelua, toimintaa ja seurantaa. Maakuntien tulee huomioida erityisesti ryhmät, joilla heikentyneen toimintakykyyn vuoksi ei ole mahdollisuuksia osallistua kulttuuritoimintaan tai pitää huolta kulttuurisista oikeuksistaan.

Ikäihmisille suunnattujen, hyvinvointia edistävien ja yksinäisyyttä ehkäisevien kulttuuripalvelujen suunnitelmallinen kehittäminen edellyttää monialaista yhteistyötä sekä hyvinvoinnin edistämisen ja soten ohjauskavien tuntemusta. Tavoitteisiin pääsemiseksi ehdotetaan seuraavia toimenpiteitä.

1. Kulttuurin hyvinvointivaikutukset mukaan hyvinvointikertomuksiin

Kulttuurin hyvinvointivaikutukset tulee huomioida aiempaa vahvemmin kunnallisissa ja alueellisissa hyvinvointikertomuksissa ja strategisessa johtamisessa. Hyvinvointikertomuksella on ohjaava vaikutus kulttuurihyvinvoinnin palvelujen sisältöihin ja toteuttamiseen. Hyvinvointikertomusten minimitietosisältöihin on kulttuurin näkökulmasta tulossa pieniä parannuksia 2019.

2. Kulttuurihyvinvoinnin indikaattoreiden ja seurannan kehittäminen

Kulttuurin hyvinvointivaikutuksiin liittyvää seurantaa ja indikaattoreita ollaan parhaillaan voimallisesti kehittämässä. Tavoitteena on kehittää seurantaa samalle tasolle sotepalveluiden kanssa. Opetus- ja kulttuuriministeriö on tilannut Terveiden ja hyvinvoinnin laitokselta TEA-viisariin tulevan kulttuurin seurantatyökalun, joka valmistuu ja otetaan käyttöön kevään 2019 aikana.

3. Asiakas- ja palveluohjauksen tueksi kulttuurin palvelutarjotin

Soten asiakasohjauksen palveluvalikoimassa tulee olla mukana eri kohderyhmille suunnattuja kulttuurihyvinvoinnin palveluja, jotka huomioidaan asiakkaan palvelutarpeen selvittämisessä ja palvelukokonaisuuden suunnittelussa. Asiakasohjausyksikön yhteyksiä kulttuuriin voidaan edistää rakentamalla toiminnan tueksi alueellinen tai maakunnallinen kulttuurihyvinvoinnin palvelutarjotin.

4. Kulttuurin kirjaaminen ikäihmisten hoitosuunnitelmiin

Asiakaslähtöisessä kotihoidossa ja palveluasumisessa ikäihminen nähdään kokonaisuutena. Keskeistä on asiakkaan elämänhistorian, harrastusten ja toiveiden tunnistaminen ja kirjaaminen pitkän ajan hoito- ja palvelusuunnitelmiin. Tämä luo taide- ja kulttuuritoiminnalle perusteet tulla osaksi hoivan arkipäivää.

5. Järjestöjen kulttuurihyvinvoinnin toiminnalle riittävä tuki

Sote- ja kulttuurijärjestöillä on merkittävä rooli ikäihmisille suunnattujen kulttuuri- ja vapaa-ajanpalveluiden toteuttamisessa eri puolilla Suomea. Järjestöjen taloudelliset toimintamahdollisuudet tulee turvata. Kulttuurin ja soten yhdyspinnalla toimivien järjestöjen avustamisen periaatteista tulee sopia yhteistyössä kuntien ja maakuntien kanssa.

6. Taiteen hyödyntäminen elinympäristön suunnittelussa ja rakentamisessa

Taide ja kulttuuri luovat erinomaisia mahdollisuuksia ikäihmisten päivittäisen elinympäristön kehittämiseen ja rakentamiseen. Ikäihmisiä voidaan myös osallistaa mukaan oman lähialueen kehittämiseen ja rakentamiseen.

7. Hyviä käytäntöjä ja toimintamalleja

Ikäihmisten hyvinvoinnin tukemisessa ja yksinäisyyden ehkäisemisessä voidaan hyödyntää kulttuurihyvinvoinnin alalla aiemmin hyväksi havaittuja toimintamalleja. Ohessa esiin nostettujen hyvien käytäntöjen on arvioitu sopivan hyvin Etelä-Pohjanmaan maakuntaan ja sen omaan toimintaympäristöön.

Hyviä käytäntöjä / kotona asuvat ikäihmiset

- Taideapteekki
- Kulttuurikaverit ja -luotsit
- Tavataan torilla torstaina
- ETT Erikoistietotoimisto, Kokkola
- Kylille kulttuuria
- Kaikukortti
- Alvar kuvapuhelinpalvelu

Hyviä käytäntöjä / palveluasumisen piirissä elävät ikäihmiset

- Kulttuurivastaavat soten toimipisteissä
- Taideapteekki
- Taiteilijaresidenssi hoitolaitoksissa ja palvelukodeissa
- Palvelukotien, päiväkotien ja koulujen välinen yhteistyö

Etelä-Pohjanmaan liitto

Kampusranta 9C, PL 109, 60101 Seinäjoki

www.epliitto.fi

Liite 4. Kulttuurisote Pohjanmaalla

Hanna Kleemola

Kulttuurisoten Pohjanmaan osahankkeessa keskityttiin ikäihmisten kulttuurihyvinvoinnin edistämiseen. Osahankkeen toteuttajana oli Pohjanmaan liitto ja projektipäällikkönä työskenteli Hanna Kleemola. Projektipäällikön työparina toimivat vanhushuollon päällikkö Pirjo Knif ja koulutussuunnittelija Pia Nyman Pietarsaaren kaupungin sosiaali- ja terveysvirastosta. Hankkeen toteutukseen osallistuivat myös Vaasan kaupungin kulttuurisuunnittelija Leena Nyqvist ja Pohjanmaan liiton kulttuuripäällikkö Tarja Hautamäki.

Osahankkeessa luotiin ikäihmisten taide- ja kulttuurilähtöisten hyvinvointipalvelujen tarjotinmalli, jota voidaan hyödyntää sekä sosiaali- ja terveydenhuollon palveluissa että hyvinvointia ja terveyttä edistävässä palveluissa. Mallinnuksen tavoitteena oli yhteistyön kehittäminen maakunnan sote-toimijoiden ja vapaan kentan taide- ja kulttuuritoimijoiden kesken sellaiseksi kumppanuudeksi, että kunnan kulttuuritoimella on edellytykset toimia tarjottimelle tuotavien ja kehitettävien palvelujen koordinoijana, välittäjänä ja tuottajana. Malli on sovellettavissa ja laajennettavissa myös muiden erityisryhmien palveluihin.

Pohjanmaalla kartoitettiin kulttuurihyvinvointia edistäviä käytäntöjä ja arvioitiin niiden soveltuvuutta tulevan maakuntauudistuksen palvelukokonaisuuksien toteuttamisessa. Nykyisiä käytäntöjä selvitettiin Vaasassa, Pietarsaassa, Pedersöressä, Mustasaassa ja Laihiolla. Kartoituksessa kävi ilmi, että ikäihmisten kulttuurihyvinvointi syntyy monen tahon yhteistyönä. Kulttuurihyvinvointia edistävät muun muassa kuntien kulttuuritoimet, ammattitaiteilijat, kulttuurialan yrittäjät, sosiaali- ja terveydenhuollon henkilökunta, järjestöt, seurakunnat, kansalaisopistot, kirjastot ja vapaaehtoiset. Tulevia palveluja suunniteltaessa tulisi pyrkiä yhä tiiviimpään yhteistyöhön sote- ja kulttuurialan toimijoiden kesken.

Maakunta- ja sote-uudistuksen yhtenä tavoitteena on lisätä asiakkaiden mahdollisuuksia osallistua palvelujen suunnitteluun. Pohjanmaan osahanke osallisti ikäihmiset hyvinvointia ja terveyttä edistävien taide- ja kulttuuripalvelujen kehittämiseen järjestämällä työpajan viiden kunnan vanhusneuvostoille. Osallistujat pohtivat työpajassa, millaista kulttuurihyvinvointitoimintaa ikäihmisille tulisi järjestää, mitä esteitä palveluihin osallistumiseen on, millaisia ratkaisuja ongelmiin löytyy, miten parhaiten kerätään osallistujilta palautetta ja miten voidaan kuulla ikäihmisten toiveita tulevasta toiminnasta ja ottaa heidät mukaan suunnitteluun. Keskustelussa nousivat esiin muun muassa rahoitukseen, toiminnan jatkuvuuteen, tilojen esteettömyyteen, kuljetuksiin, avustajien tarpeeseen, kolmannen sektorin rooliin ja tiedotukseen liittyvät kysymykset.

Kulttuurisuunnittelija Leena Nyqvist työsti Vaasassa ikäihmisten palvelutaloille suunnattua kulttuurisuunnitelmaa ja tarkasteli, miten taide ja kulttuuri voitaisiin entistä systemaattisemmin nivoa osaksi vanhusten arkea. Kulttuurisuunnitelmalla pyritään vaikuttamaan taiteen ja kulttuurin vakiintumiseen osaksi sosiaali- ja terveyspalveluja sekä vastaamaan uudistuksiin ja rakenteellisiin muutoksiin. Suunnitelmalla halutaan parantaa kulttuurin saavutettavuutta, jouhevoittaa taiteilijoiden ja ikäihmisten kohtaamista, sujuvoittaa taide- ja kulttuuripalvelujen hankkimista sote-palveluihin, kehittää yhteisöllisyyttä sekä vahvistaa kulttuurin ja taiteen keinoin ikäihmisten hyvinvointia ja toimijuutta. Toiminnassa hyödynnetään olemassa olevia kulttuuri-tapahtumia ja verkostoidaan paikallisia taiteilijoita ja kulttuuritoimijoita. Tavoitteena on poikkihallinnollisen ja monialaisen yhteistyön lujittaminen, eri ammattiryhmien osaamisen vahvistaminen sekä hyvinvointia edistävän ympäristön luominen.

Liite 5. Kulttuurisote Varsinais-Suomessa

1(2)

Anne Rouhelo & Kaija Virjonen

Varsinais-Suomen osahankkeen tavoitteena oli tuoda maakunnan järjestämivastuulla olevien sote-palveluiden valmistelutyön käyttöön asiakasnäkökulmasta nousevia kulttuurihyvinvointinäkökohtia ja -asioita valitun asiakassegmentin osalta. Hankkeen tavoite täsmennettiin yhteistyössä Varsinais-Suomen sote-valmistelun työryhmän jäsenten kanssa. Hankkeessa tehtiin tiivistä yhteistyötä Varsinais-Suomen HYTE-työryhmän Kulttuurihyvinvointi-alatyöryhmän kanssa.

Varsinais-Suomen hankkeen kohderyhmäksi valittiin iäkkäät kansalaiset ja tavoitteena oli saada heidän äänensä kuuluviin, jotta palveluita voidaan kehittää asiakaslähtöisesti. Lisäksi haluttiin saada esiin systeemisiä ilmiöitä, liittyen mahdolliseen poikkihallinnolliseen kehittämiseen. Hankkeessa tehtiin eri asumis- ja toimintaympäristöissä olevien ikäihmisten syvähaastatteluja, joissa selvitettiin millaisia tarpeita, toiveita ja odotuksia ikäihmisillä on erilaisista hyvinvointia lisäävistä asioista ja palveluista. Haastatteluissa selvitettiin myös sitä, mitkä tekijät edistävät/mahdollistavat tai toisaalta hankaloittavat/estävät näihin hyvinvoinnin tarpeisiin vastaamista. Hankkeessa mallinnettiin sitä, miten kulttuurinen toimijuus tukee ikäihmisten kokonaishyvinvointia ja miten kulttuurinen toimijuus mahdollistetaan sosiaali- ja terveystyössä.

Sosiaali- ja terveystyössä tavoitteena voidaan pitää sitä, että ihmisen toimijuuden taso on kulloisessakin elämäntilanteessa mahdollisimman hyvä. Mitä parempana ihmisen toimijuus pysyy, sen pidempään hän tulee toimeen matalamman kustannustason palvelujen turvin. Kun toimintakyky heikkenee, palvelutarve kasvaa. Asiakaslähtöisiä, vaikuttavia ja tehokkaita palveluja voidaan lähteä tavoittelemaan huomioimalla asiakkaan/potilaan tarpeet ja toiveet niiden tekijöiden suhteen, jotka edistävät hänen kokonaishyvinvointiaan ja toimintakykyään. Kokonaishyvinvointia voidaan edistää mm. kulttuurisen toimijuuden kautta, jota voidaan tarkastella kulttuurin kokijan, kulttuuriin osallistujan tai tekijän näkökulmasta. Tämä tulee huomioida osana arjen toimintaa sosiaali- ja terveystyössä.

Osahankkeen suosituksena on, että palvelujen tuottajalta edellytetään seuraavia asioita:

Asiakaslähtöisyys

- Asiakas/potilaslähtöistä toimintakulttuuria kehitetään jatkuvan kehittämisen periaatteella palvelujärjestelmien tasolla, yksikköjen toiminnan tasolla ja yksittäisissä hoito- ja palveluprosesseissa. Ajattelun uudistumista voidaan viedä eteenpäin paitsi lainsäädännöllä, myös kaikilla palveluiden järjestämisestä ja tuottamisesta ohjaavilla ohjeilla, suosituksilla ja dokumenteilla. Toimintakulttuurin kehittämisessä ja jalkautumisessa johtamisella on keskeinen rooli.
- Asiakkaan/potilaan **yksilölliset tarpeet ja toiveet** huomioidaan ja toimintaa suunnitellaan, toteutetaan ja kehitetään yhdessä asiakkaan/potilaan kanssa. Kehittämismenetelminä voidaan hyödyntää palvelumuotoilua, asiakasraateja ja kokemusasiantuntijoita; henkilökohtaistamisen menetelminä esimerkiksi Elämän puu, hyvinvointisuunnitelman tekeminen yhdessä asiakkaan/potilaan kanssa.

Asiakkaan/potilaan kokonaishyvinvointi

- Tuotetun palvelun ja hoidon tavoite on **asiakkaan/potilaan kokonaishyvinvointi**.
- Asiakkaan/potilaan **hoito-, palvelu- ja hyvinvointisuunnitelmassa** on asiakkaan kanssa yhdessä valitut menetelmät kokonaishyvinvoinnista huolehtimiseen, suunnitelman todentumista arvioidaan ja suunnitelmaa päivitetään.
- Kokonaishyvinvointia lisäävät palvelut **mahdollistetaan**. Palveluja tuotetaan sinne, missä ihminen asuu (oma koti, palveluasuminen, laitos) ja palveluihin osallistumisen esteitä vähennetään.

Toimintaympäristö

- Hoito- ja asumisympäristöjen elämyksellisyyttä, viihtyisyyttä ja esteettisyyttä parannetaan. Ympäristölle ja arjen elämyksellisyydelle laaditaan kriteeristö, jota voidaan käyttää ohjaavana suosituk-sena palveluiden tuottajille.

Monitoimijuus

- Kokonaishyvinvointia lisäävien palvelujen tuottamisessa hyödynnetään eri alojen ammattilaisten osaamista ja moniammatillista yhteistyötä (esim. taiteen ja kulttuurin ammattilaiset sekä sosiaali- ja terveysalan ammattilaiset). Yhteistyön tavoitteet määrittyvät asiakkaiden/potilaiden tarpeista.
- Verkostoitumista ja yhteistoimintaa lisätään kolmannen sektorin toimijoiden ja järjestöjen kanssa.
- Erilaisia vapaaehtoistoiminnan muotoja lisätään ja vapaaehtoistoiminnan koordinaatiota tehostetaan.

Henkilöstön osaamisen johtaminen

- Henkilöstöllä tulee olla osaamista asiakkaan kokonaishyvinvointia edistävien tarpeiden ja toiveiden selvittämiseen. Henkilöstöllä tulee lisäksi olla tietämystä kulttuurisesta toimijuudesta, sen merkityk-sestä asiakkaan kokonaishyvinvointiin sekä siitä, miten kulttuurista toimijuutta voidaan mahdollis-
taa.
- Henkilöstön osaaminen tulee selvittää laaja-alaisesti sekä suunnitella miten tätä osaamista voidaan toimipisteen toiminnassa hyödyntää asiakkaiden kokonaishyvinvoinnin edistämiseen.
- Palvelujen tuottajan tulee luoda osaamisen johtamisen käytännöt ja henkilöstön osaamista on jat-kuvasti kehitettävä.

Kulttuurisoten Varsinais-Suomen raportti löytyy Kulttuurisote-hankkeen sivulta Innokylästä
<https://www.innokyla.fi/web/hanke6864175>.

Liite 6. Kulttuurisote Pirkanmaalla: osahankkeen tulokset

Kirsi Siltanen

Pirkanmaa on Suomessa kulttuurihyvinvoinnin edelläkävijä. Pirkanmaalla on osaamista, rakenteita ja verkostoja, ja ne konkretisoituvat teoiksi, jotka näkyvät tavallisten pirkanmaalaisten elämässä. Pirkanmaasta tekevät erityisen mm. Suomen ensimmäinen alueellinen kulttuurihyvinvointisuunnitelma, kuntien ja erityisesti Tampereen kaupungin vahva panostus kulttuurin saavutettavuuteen ja kulttuurihyvinvointipalveluihin, sairaanhoitopiirin aktiivisuus sekä ns. vapaan kentän toimijoiden vahva erikoistuminen osallistavaan taiteeseen. Pirkanmaa on kulttuurimaakunta, jossa kulttuuri leviää entistä paremmin myös niille, joiden mahdollisuudet osallistua ovat heikoimmat.

Pirkanmaan osahankkeessa tavoitteena oli laajan yleiskuvan sekä toteuttamiskelpoisen tiekartan luominen. Kulttuurihyvinvointia ei nähty vain hyvinvoinnin ja terveyden edistämisenä ja sosiaali- ja terveystaloudessa käytettynä menetelmänä. Mukaan otettiin myös eriarvoisuuden vähentämisen, organisaation kilpailukykyyn sekä henkilöstön työhyvinvoinnin ja sitoutumisen näkökulmat. Kuntien kulttuuritoimien haastattelu oli hankkeessa tehty perustyö. Se tuotti valtakunnallisestikin ainutlaatuista tietoa siitä, että pienetkin kunnat voivat tuottaa hyvinvointinäkökulmasta hyvin kunnianhimoista ja moninaista kulttuuripalvelua. Mittakaavaerot ovat kuntien välillä suuret, mikä maakunnan on huomioitava yhdyspintoja rakentaessaan. Kaiken kaikkiaan Pirkanmaan kunnilla on vaikeuksia hahmottaa omien ja esimerkiksi järjestöjen ja seurakuntien kulttuuritarjonnan kokonaisuutta sekä sitä, keitä kulttuuripalvelut eivät onnistu tavoittamaan. Palvelutarjottimien kokoamiselle ja tarpeiden tunnistamiselle on selkeästi tarvetta.

Pirkanmaan haasteita ovat mm. sirpaleinen ja usein hankkeiden varassa oleva rahoitus, kuntien kulttuurirahoituksen suuri vaihtelu, vapaan kentän toimijoiden epävarmuus tulevasta toimintaympäristöstä sekä sosiaali- ja terveystaloudellisten oma kyvykkyys käyttää ja rahoittaa kulttuurin käyttöä osana hyvää ja vaikuttavaa hoitoa ja hoivaa. Maakunta voi vahvistaa ja vakiinnuttaa kulttuurin osuutta erityisesti sosiaali- ja terveystaloudellisten asiakkaiden hyvinvoinnissa - tai heikentää sitä, jos kulttuurihyvinvointipalvelujen tarjontaa ja kehittymistä ei mahdollisteta ja tueta.

Pirkanmaalla kulttuurihyvinvoinnin kantava voima ovat verkostot, joita on sekä kuntien kulttuuritoimijoiden, hyvinvointikoordinaattoreiden, kulttuurialan freelancereiden että kulttuurialan kehittäjien kesken. Kulttuurihyvinvointi haastaa Pirkanmaan maakunnan kyvykkyiden koordinoita verkostoihin nojaavaa poikkileikkavaa kokonaisuutta, tukea kehittyvää markkinaa ja vahvistaa paikallisten vahvuuksien leviämistä alueelliseksi.

Pirkanmaan osahankkeen tuloksena syntyi mm. Pirkanmaan kulttuurihyvinvoinnin tiekartta, ehdotus työnjaoksi kunnan ja maakunnan välillä sekä katsaus kulttuurihyvinvoinnin indikaattoreihin. Keskeiset ehdotukset tulevalle maakunnalle ovat:

1. Maakunta järjestäjänä varmistaa, että kulttuurihyvinvointipalvelujen hankinta ja käyttö on mahdollista läpi palvelurakenteen.
2. Maakunta järjestäjänä edellyttää ja valvoo kulttuuristen oikeuksien toteutumista osana pitkäkestoisista ympärivuorokautista hoivaa ja hoitoa.
3. Maakunta järjestäjänä tukee kuntia ja muita yhdyspintatoimijoita a) vahvistamaan omaa kulttuurihyvinvointitoimintaansa ja b) tuottamaan laadukasta palvelua sovitulla yhdyspintoilla sekä c) mahdollistaa nykyisten yhteistyökäytäntöjen jatkumisen.
4. Maakunta järjestäjänä ja tuottajana sisällyttää taiteen ja kulttuurin osaksi toimintansa strategista kehittämistä.

Kulttuurisoten Pirkanmaan raportti löytyy Kulttuurisote-hankkeen sivulta Innokylästä <https://www.innokyla.fi/web/hanke6864175>.

Liite 7. Kulttuurisote Kymenlaaksossa: osahankkeen toiminta ja tulokset

Piia Kleimola

Kymenlaakson maakuntaa kuuluu seitsemän kuntaa, jotka muodostavat Kotkan–Haminan ja Kouvolan seutukunnat. Asukkaita on noin 170 000. Aluetta leimaa vähenevä ja ikääntyvä väestö sekä vaikeasti työllistyvien ja nuorisotyöttömien suuri määrä. Koulutuksen ulkopuolelle jääviä nuoria on eniten koko maassa.

Kymenlaakson Terveyttä kulttuurista -verkoston perusti keväällä 2017 joukko ihmisiä, joiden sydäntä lähellä on hyvinvoinnin edistäminen taiteen ja kulttuurin keinoin. Verkostossa on mukana Kymenlaaksossa toimivia taide- ja sote-alan ammattilaisia, yrityksiä, yhdistyksiä ja organisaatioita. Verkosto kehittää alojen ja toimijoiden välistä yhteistyötä sekä jakaa tietoa, kokemuksia ja osaamista. Verkosto on ollut perustamisestaan asti hyvin aktiivinen. Toimijoiden tapaamisia on säännöllisesti. Kymenlaakson hyvinvointia kulttuurista -verkoston toimijat toivovat maakunnallista yhteistyötä ja keskinäistä verkostoitumista, hyvien käytäntöjen jakamista ja yhteistä tulevaisuuden suunnittelua. Toiminta on vapaamuotoista ja tapaamisiin toivotetaan tervetulleeksi kaikki kulttuurihyvinvoinnin edistämisestä kiinnostuneet.

Kymenlaakson Terveyttä kulttuurista -verkoston olemassaolo mahdollisti Kymenlaakson mukaanpääsyn kuuden maakunnan alueella toteutettavaan Kulttuurisote-kumppanuushankkeeseen. Kymenlaaksossa Kulttuurisote-hankkeen osatoteuttajana toimi sairaanhoito- ja sosiaalipalvelujen kuntayhtymä Carea (1.1.2019 alkaen Kymsote) ja ohjausryhmänä alueellinen Hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen ryhmä. Hankkeen käytännön koordinoinnista vastasi kouvolaalainen teatteri- ja draama-alan toimija Piia Kleimola työparinaan Kotkan kaupungin mielenterveys- ja päihdepalvelujen johtaja Heli Kainulainen. Käytännön toteutuksessa työparityöskentely sekä taiteen että soten näkökulmasta koettiin erittäin rikkaaksi. Samoin maakunnallisuus toteutui vastaavien ollessa eri toiminta-alueilta.

Kymenlaaksossa hankkeen kohderyhmänä olivat päihde- ja mielenterveyskuntoutujat. Työryhmä ja työpajatyypillisesti pohdittiin mm. sitä, mitä taide- ja kulttuuri merkitsee kohderyhmän arjessa, harrastuksissa, taidokokemuksissa, räätälöidyissä työpajoissa ja kulttuurihyvinvointipalveluissa (esim. ohjaajien työparityöskentely taide- ja sote-alan kesken) sekä taideterapian puolella. Kleimola vieraili mm. psykiatrisella sairaalalla, A-Klinikalla, erilaisissa asumispalveluyksiköissä sekä tapasi useita kuntouttavan työtoiminnan ryhmiä.

Sekä hanke että verkosto pyrkivät yhteistyöhön alueen ammatillisten oppilaitosten kanssa. Tulevaisuuden sote-ammattilaisten kulttuurihyvinvointiosaamisen juurruttaminen koettiin tärkeäksi, ja vastaanotto oppilaitoksissa oli hyvä.

Kulttuurisote-hankevuosi mahdollisti Kymenlaaksossa Kulttuurihyvinvoinnin konkreettisen käynnistämisen sekä etenkin tavoitteen juurruttamiseen. Taiteen ja kulttuurin hyvinvointia edistävästä merkityksistä on jo paljon tutkimustietoa, mutta käytännössä nämä tavoitteet eivät toteudu, jollei maakunnassa ole koordinaatiota, joka huolehtii mahdollisuudet konkretiaksi ja käytäntöön liikuntaa vastaavalla, pitkän tähtäimen suunnitelmalla. Tästä syystä työ jatkuu. Työryhmä Kirsi-Marja Karjalainen, sote-koordinaattori, Kymenlaakson liitto, Elina Koivisto, palvelupäällikkö, Kulttuurisen hyvinvoinnin edistäminen, Kouvolan kaupunki, Tommi Lehtinen, toiminnanjohtaja Kymenlaakson liitto sekä Kymenlaakson hyvinvointia kulttuurista -verkoston yhteyshenkilö Piia Kleimola valmistelet tavoitetta, jossa kulttuurin, liikunnan ja luonnon hyvinvointia edistävä toiminta on vahvempuna osana maakunnan toimintaa.

Kymenlaakson verkostosta sekä Kulttuurisote-hankkeen tuloksista lisätietoa www.toimintavoima.fi.

Liite 8. Kulttuurisote ja Itä-Suomen Hyvinvointivoimala yhteisellä asialla Pohjois-Savossa 1(4)

Mervi Lehmusaho & Eeva Mäkinen

Yleiskuvaus

Pohjois-Savon sairaanhoitopiiri (PSSHP) vastasi kumppanushankkeen hallinnoinnista ja kokonaiskoordinaatiosta. Maakunnassa edettiin suunnitellusti Voimala-kärjellä. Voimalan kehitystyö on näkynyt Kuopion yliopistollisessa sairaalassa jo useita vuosia musapajatoimintana lasten ja nuorten osastoilla ja sairaalakouluissa. Voimalan johtoryhmä toimi myös Kulttuurisoten Pohjois-Savon ohjausryhmänä. Voimalayhteistyössä valmistui kulttuurihyvinvoinnin portaat (kuva 1 ja loppuraportin kuvat 4-6); mallinnus avaa laadullista näkökulmaa palvelujen hankinnan ja palveluohjauksen tueksi. Hanketta vietiin maakunnassa eteenpäin integroiden kulttuurihyvinvoinnin sisältöjä Lapset- ja perheet -muutosohjelman perhekeskusten kehittämistyöhön ja I&O-kuntakehittämiseen (Kehitetään ikäihmisten kotihoitoa ja kaikenikäisten omaishoitoa). Yhteistyötä tehtiin myös maakunnallisen hyte- ja järjestöyhteistyön kehittämisen saralla: vedettiin työpajoja, joissa avattiin kulttuurihyvinvoinnin portaita ja pohdittiin kunta - maakunnan sote - järjestöt ja muut toimijat – kehittämisen ja yhteistyön tarpeita ja mahdollisuuksia jatkossa. Kulttuuristen oikeuksien huomioimisen helpottamiseksi sote-palveluissa esiteltiin myös Kaikukortti- ja Elämän puu -mallit alueella mahdollisesti käyttöön otettaviksi.

Hankkeessa syntyi näkemys, että kulttuuri- ja lapsiperhepalvelujen tai ikäihmisten palvelujen sekä muiden sote-palvelujen yhteensovittaminen kannattaa aloittaa suunnitelluilla perhekeskus- ja ikäkeskusalueilla, jos koko maakunta tuntuu liian suurelle alueelle yhdyspintasopimiseen.

Selvitystyö, seminaari ja indikaattorit

Hanke toteutti Pohjois-Savossa Kulttuurihyvinvoinnin nykytila- ja tarvekyselyn syksyllä 2018. Kysely kohdennettiin sekä alueen kuntatoimijoille että uuden maakunnan sote-palveluja valmisteleville. Saatujen vastauksen perusteella kuntien ja sote-palvelujen edustajat odottavat maakunnalta asiantuntijatukea ja täydennyskoulutusta kulttuurilähtöisten menetelmien ja toimintamallien käyttöön, kehittämiseen ja koordinointiin sekä monipuolista palvelutarjotinta asiakasohjaukseen ja sopimista työnjaosta ja vastuista. Selvitys vahvisti uskoa kehittämisen tarpeisiin. Nousseisiin tarpeisiin tarvitaan maakunnallinen ”tahtotila” ennen kuin suunnitelluilla yhteistoiminta-alueilla konkreettisesti sovitaan palveluja yhteen.

Kulttuurisoten valtakunnallinen seminaari järjestettiin Kuopiossa 9.11. Seminaarissa koottiin yhteen hankkeen työ ja päätulokset kuudessa maakunnassa sekä näkemyksiä siitä, miten kulttuurihyvinvointi on asemoitumassa uudistuviin palveluihin ja mitä vielä pitää selvittää. Seminaarin antia kuvattiin myös hankkeen joulukuun [uutiskirjeessä](http://www.hyvinvointivoimala.fi/kulttuurisote-uitiskirje-12-2018/) (<http://www.hyvinvointivoimala.fi/kulttuurisote-uitiskirje-12-2018/>).

Kulttuurisotesta osallistuttiin myös Pohjois-Savon alueellisen hyvinvointikertomuksen päivitykseen kansalliset kulttuurin minimietoisuuskäsitteet huomioiden ja toimenpidekirjauksiin maakunnassa linjattujen hyvinvoinnin edistämisen painoalueiden mukaisesti.

Esim. Suomen yleisten kirjastojen tilastoissa (2017):

- *Kokonaislainaus/asukasluku*: Trendi on ollut tasainen vuodesta 2010 eteenpäin. Pohjois-Savosta maan keskiarvon (15,6) paremmalle puolelle sijoittuvat Siilinjärvi (18,8), Iisalmi (18,2), Kiuruvesi ja Leppävirta (n. 17). Kuopio-Kaavi-Tuusniemi ja Pielavesi ovat lähellä maan keskiarvoa.
- *Kirjastokäynnit/asukasluku*: Maan keskiarvoa (9,2) enemmän kirjastokäyntejä tehdään Keiteleellä ja Iisalmessa, Rautalammilla, Pielavedellä, Vieremällä ja Siilinjärvellä. Sonkajärvi, Kuopio-Kaavi-Tuusniemi, Leppävirta ja Vesanto sijoittuvat maan keskitasoon.

Tervo, Suonenjoki ja Rautavaara jäävät molemmilla indikaattoreilla mitattuina selvästi maan keskiarvon alapuolelle; kuntien ikärakenne selittänee osin tilastoja.

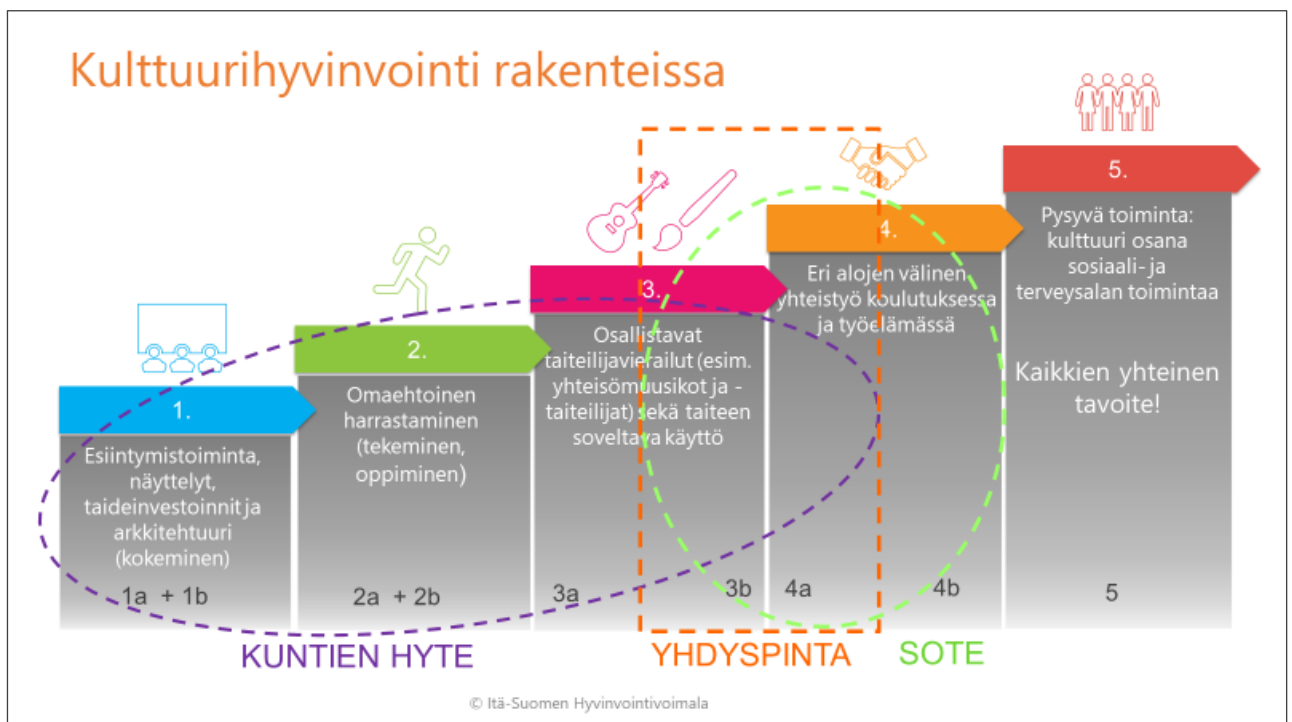
Maakunnittaisessa vertailussa Pohjois-Savo on maan keskitasoa tai sen paremmalla puolella molemmilla indikaattoreilla: kirjastokäynnit/asukasluku (10,0; koko maa 9,2) ja kokonaislainaus/asukasluku (16,0; koko maa 15,6). Kulttuurisote-maakunnista kokonaislainaus on suurinta Pirkanmaalla (18,6) ja Etelä-Pohjanmaalla (17,4).

Hanke suosittelee, että maakunnassa sovitaan myös omista kulttuurihyvinvoinnin osalta seurattavista tiedoista omavalvontana: *Esim. Onko sote-organisaatiossa jokin kulttuurin saavutettavuutta edistävä toimintamalli käytössä? Onko henkilöstö saanut täydennyskoulutusta kulttuurilähtöisten menetelmien hyödyntämisestä asiakaskohtaamisissa tai jatko-ohjauksessa?* Kulttuurihyvinvoinnin huomioimiseksi sote-palveluissa on tarpeen kehittää valinnanvapauskokeilujen sisältöjä, esim. henkilökohtaisen budjetin piloteissa, sekä varmistaa kulttuurihyvinvointipalvelujen tarjonta asiakas- ja palveluohjauksessa. Alkuvuodesta 2019 tulee vahvistaa myös maakunnallista verkostoyhteistyötä mahdollisten kulttuurihyvinvointipalvelujen tuottajien, koulutusorganisaatioiden ja maakunnan muun kehittämisen kanssa.

Itä-Suomen Hyvinvointivoimalan tehtävät ja tulevaisuuden näkymät

Voimala-organisaatiot tuottavat perustyonään portaiden 1–3 kulttuuripalveluja (kuva 1). Esimerkiksi Kuopion kaupungin Hyvinvoinnin edistämisen palvelualue tarjoaa runsaasti erilaisia kulttuuripalveluja, jotka tuovat hyvinvointia kuntalaisille.

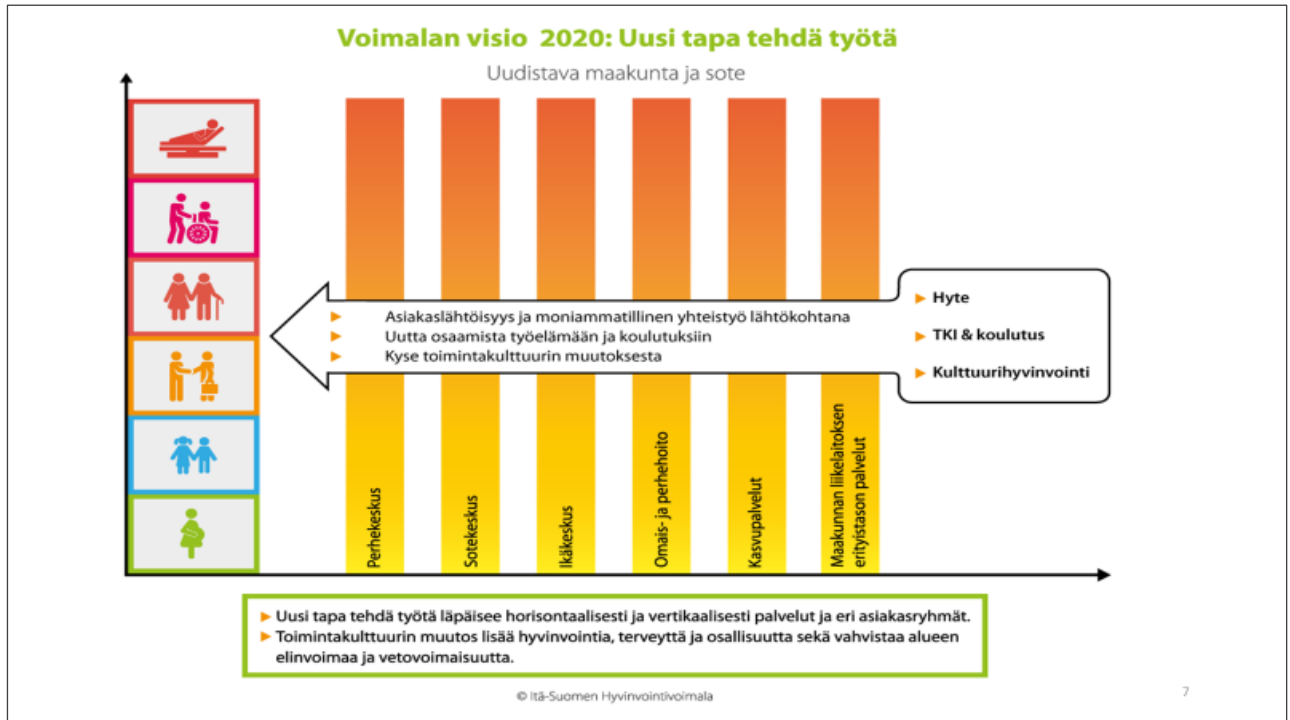
Voimalatyön erityisyys on **keskittyminen porraskuvan askelmille 4 ja 5**. Pohjois-Savossa nähdään, että kyse on pohjimmiltaan **toimintakulttuurin muutoksesta**. Vähitellen alakohtaisen ajattelun sijaan syntyy yhteinen näkemys ihmisen kokonaisvaltaisesta hyvinvoinnista, jolloin kulttuuriosaaminen integroituu orgaaniseksi osaksi sosiaali- ja terveyspalvelujen koulutusta, toimintaa ja johtamista. Tämän myötä syntyy kysyntää kulttuurihyvinvointipalveluille, jotka itse asiassa ovat **monialaisia hyvinvointipalveluja**. Sen jälkeen kulttuurin merkitystä ei tarvitse erikseen vakuutella. Prosessi edellyttää myös kulttuurialoilla ajattelun muutosta; niiden koulutussisältöihin tulee liittää vastaavasti elementtejä sosiaali- ja terveysaloilta.

Kuva 1. Kulttuurihyvinvoinnin portaat. (Itä-Suomen Hyvinvointivoimala 2018.)

Työelämä on murroksessa, **koulutuksen on vastattava ennakoivasti tulevaisuuden työelämän tarpeisiin**. Vähitellen toimintakulttuurin muutos lisää **työn tuottavuutta** mm. asiakastyytyvyyden, työhyvinvoinnin sekä vähentyvien sairauspoissaolojen ja rekrytointien muodossa. Myös kulttuurialoille syntyy uutta liiketoimintaa.

Voimalan visio 2020 on Uusi tapa tehdä työtä (kuva 2). Tavoitteeseen pyritään yhdistelemällä rohkeasti eri alojen osaamista ja uudistamalla työelämää ja koulutusta.

Kuva 2. Voimalan visio 2020: Uusi tapa tehdä työtä. (Itä-Suomen Hyvinvointivoimala 2018.)

Toimenpiteet vision toteuttamiseksi

Maakunnalliset tavoitteet

- Kulttuurihyvinvointi maakunnan keskeisiin strategioihin ja asiakirjoihin.
- Vastuutaho kulttuurihyvinvointityön kehittämiseen ja koordinointiin.

Koulukselliset tavoitteet

- Monialaisia yhteistyömalleja sekä eri koulutusalat ja -asteet ylittäviä joustavia opintopolkuja.
- Vahvistetaan koulutuksen ja työelämän välistä yhteistyötä.

Työelämän tavoitteet

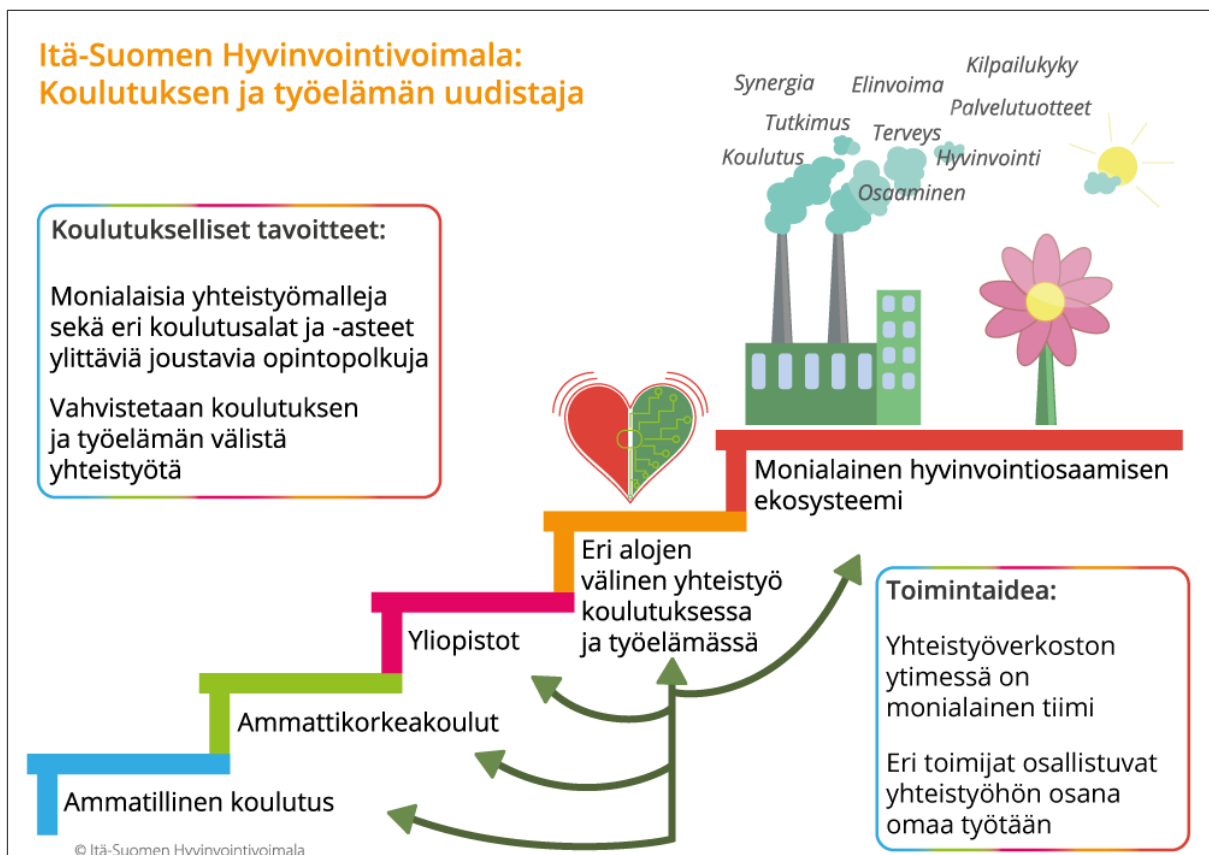
- Lisätään ymmärrystä taiteen ja kulttuurin hyvinvointivaikutuksista sekä eri ammattiryhmien välisen yhteistyön merkityksestä työelämälle.
- Täydennyskoulutusta työelämässä oleville -> osaavampia työntekijöitä, parantunut työmotivaatio, parempi työnlaatu.

Voimala-konsortio haluaa olla myös aluevaikuttaja. Tämä edellyttää vahvaa kiinnittymistä maakunta- ja sote-uudistuksen valmistelutyöhön. Edelleen on tarvetta lisätä tietoisuutta taiteen ja kulttuurin hyvinvointivaikutuksista, erilaisten palvelujen soveltuvuudesta eri kohderyhmille ja tuottamiseen tarvittavasta osaamisesta.

Voimalan tavoitteena on olla vuonna 2025 kansainvälisesti arvostettu monialaisen hyvinvointiosaamisen ekosysteemi (kuva 3). Hyvinvoinnin ekosysteemi tarkoittaa toisistaan näennäisesti erillisten alojen välistä rakenteellista ja toiminnallista yhteenkietoutumista. Kyse on yhteiskunnallisesta muutoksesta: uudesta tavasta ajatella, uudesta toimintakulttuurista, uudistuneesta koulutuksesta ja työelämästä, yhteiskehittämisestä.

Vuoden 2018 saavutuksista mainittakoon, että Voimala esiteltiin Euroopan unionin inklusiota ja moniammatillista yhteistyötä esittelevässä raportissa esimerkkinä hyvästä käytännöstä <http://www.voicesofculture.eu/wp-content/uploads/2018/10/FINAL-Brainstorming-report-SD7-Social-inclusion.pdf>.

Lisäksi Suomen musiikkioppilaitosten liitto palkitsi Itä-Suomen Hyvinvointivoimalan Vuoden 2018 Taidekasvatustekona.

Kuva 3. VOIMALA koulutuksen ja työelämän uudistajana. (Itä-Suomen Hyvinvointivoimala 2018.)

Itä-Suomen Hyvinvointivoimalassa on mukana yhdeksän kumppania: Itä-Suomen yliopisto, Kuopion kaupunki, Kuopion konservatorion kannatusyhdistys ry, Pohjois-Savon sairaanhoitopiirin kuntayhtymä, Savon koulutuskuntayhtymä, Savonia-ammattikorkeakoulu oy, Taideyliopiston Sibelius-Akatemia Kuopion yksikkö, Tohtori Matthias Ingmanin säätiö, Ingmanin Kulttuurialan ammattiopisto ja Kuopion Invalidit ry:n, Kansalais-toiminnan keskus Tukipilari. Yhteistyötä hallinnoi ja koordinoi Kuopion konservatorio.

Liite 9. Syvähaastattelujen analyysi

1(5)

Kohderyhmä: Kotona asuvat ikäihmiset, jotka eivät käytä säännöllisiä sosiaali- ja terveyspalveluita

Asiakkaan tarpeet (aktiivinen arki)	Tavoite	Esimerkkejä aktiivisen arjen sisällöistä	Mahdollistajat	Hankaloittavat tai estävät tekijät
Mielekäs tekeminen	Pysyä aktiivisena yhteisöjen jäsenenä ja tuntea itsensä tarpeelliseksi. Henkinen hyvinvointi. Hyödyksi olemisen kokeminen.	Osallistuminen yhteiskunnalliseen ja yhteisölliseen vaikuttamiseen: artikkelien kirjoittaminen, yhdistys- ja järjestötoiminta. Keskustelutilaisuudet Vapaaehtoistoiminta Käsityöt	Oma aktiivisuus. Keskittymiskyky ja fyysinen kunto.	Hankalat matkat. Oma fyysinen kunto. Fyysiset kivut.
Liikunnan tarve	Fyysisen toimintakyvyn säilyminen ja sen kautta itsenäisen elämän jatkumisen mahdollisimman pitkään.	Liikuntaryhmiin osallistuminen. Omaehtoinen liikkuminen.	Kuntien yleinen ja ikääntyneille suunnattu liikuntatarjonta. Urheiluseurojen liikuntatarjonta. Liikuntasetelit tai vastaava. Kunnon mukaan eriytettyjä liikuntaryhmiä. Esteettömyys	Erytisryhmien liikuntapalveluista ei tietoa; ryhmät täyttyvät nopeasti.
Kognitiiviset tarpeet	Kognitiivisen toimintakyvyn säilyminen ja sen kautta itsenäisen elämän jatkumisen mahdollisimman pitkään.	Kansalaisopistojen kurssit. Ristisanat Lukeminen	Helposti saavutettavat kirjastopalvelut. Monipuolinen ja laaja kansalaisopistojen kurssi- ja luentotarjonta. Hyvät kulkuyhteydet ja esim. parkkipaikoja riittävästi palvelun lähellä.	Tiedon puute tarjolla olevista mahdollisuuksista. Keskusta-alueiden parkkipaikkojen saatavuus.
Sosiaaliset tarpeet	Aktiivisena säilyminen, mielen virkeys, hyvän olon kokemukset.	Järjestöjen-, seurakuntien- ja kunnallisten palveluiden kerhotoiminta.	Oma aktiivisuus. Monipuolinen kerhotoiminnan tarjonta (kolmas sektori sekä sosiaali- ja terveyspalvelut). Logistiikka ja esteettömyys.	Omaishoitajuus
Kulttuuriset tarpeet	Mielen virkistys	Teatteri	Oma aktiivisuus. Naapuriapu esim. kuljetuksissa. Kulttuuri- ja liikuntaranneke tai vastaava.	Liikennöimisen vaikeudet. Hinta

Asiakaskokemuksia:

Leena, 72 v.: ”Kävimme vierailulla Karvialla Anne Mattilan paikassa, siellä oli taidepolku, joka tuntui kaikkien mielestä tosi mukavalta. Täälläkin olisi jokirantaa, missä voisi olla kehittämisen paikka. Jostakin syystä asiaan ei ole kuitenkaan tarvittu, sanottiin että ei tarvitse!!! Rakennetulla kulttuuriympäristöllä pitäisi olla joku yhtymäkohta itseensä ihmiseen, jotta ympäristö tuntuisi hyvältä, houkuttevalta ja mukavalta.”

Lähteet: Liikkuva resurssikeskus -hanke, Turun lähimmäispalvelukeskus ry ja Turun kaupunki; Vienamo, E. 2018. Kulttuurisoten Etelä-Pohjanmaan osahanke.

Kohderyhmä: Kotihoidon asiakas

Asiakkaan tarpeet (aktiivinen arki)	Tavoite	Esimerkkejä aktiivisen arjen sisällöistä	Mahdollistajat	Hankaloittavat tai estävät tekijät
Kulttuuriset tarpeet	Iloa arkeen. Fyysiset vaivat ja huolet unohtuvat. Rentoutuminen. Kulttuurituottajien järjestämät tilaisuudet	Teatteriesitykset, konsertit. Musiikin kuuntelu.	Lähisukulaiset	Aloitekyvyttömyys Saattajan tarve
Liikunnan tarve	Toimintakykyisyyden säilyttäminen	Kuntosali	Sopiva harjoitteluympäristö ja ohjaus	Fyysiset vaivat
Kognitiiviset tarpeet	Yhteys kodin ulkopuoliseen maailmaan, mielen pysyminen joustavana	Musiikin kuuntelu. Erilaisiin ryhmiin osallistuminen (veteraanit, eläkejärjestöt, entiset työtoverit)	Kuljetuspalvelut	Oma väsymys. Kuljetuksen saataavuus.
Sosiaaliset tarpeet	Kokonaishyvintointi	Erilaisiin ryhmiin osallistuminen (veteraanit, eläkejärjestöt, entiset työtoverit)	Aikaisemmat kontaktit erilaisiin ryhmiin. Kuljetuspalvelut	Oma väsymys. Kuljetuksen saataavuus

Asiakaskokemuksia:

Marjatta: Kuntosaliharjoittelun ja eläkeläisryhmiin osallistuminen vaikuttaa niin, että ”Fyysiset vaivat ovat helpottuneet, päänuppi on terve ja yöt saa nukuttua. Siellä parantuu.”

Lähteet: Heino, L. & Viitaniemi, T. 2018.

Kohderyhmä: Päivätoiminnan asiakas

Asiakkaan tarpeet (aktiivinen arki)	Tavoite	Esimerkkejä aktiivisen arjen sisältöistä	Mahdollistajat	Hankaloittavat tai estävät tekijät
Liikunnan tarve	Fyysisen toimintakyvyn säilyttäminen. Kotona selviytyminen.	Kävely päivätoimintaan. Jumppahetket	Päivätoiminta kävelymatkan päässä. Apuvälineet (rolaattori). Omatoimisuus	Fyysiset vaivat
Sosiaaliset tarpeet	Elämän mielekkyys säilyy. Yksinäisyyden kokemuksen välttäminen.	Juttelu ”kerholaisen” kanssa.	Hyvän yhteishengen luonti päivätoiminnassa.	Oma jaksaminen, jos ei jaksakaan mennä päivätoimintaan.
Kognitiiviset tarpeet	Henkinen vireys	Lehtien lukeminen Tietokilpailut Bingo	Päivätoiminnan monipuolinen ohjelma.	Tapahtumaköyhyys
Kulttuuriset tarpeet	Virkistys ja voima. Arjessa jaksaminen. Elämäntäyteinen arki. Hyvä mieli, onnellisuus.	Musiikkiesitykset. Lapsiryhmien esitykset. Vierailijat esim. seurakunnasta.	Yhteistyötahot. Päivätoiminnan verkostoituminen muiden toimijoiden kanssa.	Tarjonnan vähäisyys. Yhteistyön vähäisyys ”ohjelman tuottajien” kanssa.

Asiakaskokemuksia:

Terttu: ” Oi, kun ne lapset laulaa! Ne on täynnä elämää.” ”Joukossa on mukava olla. Yksin ollessa kipukin tuntuu paljon suuremmalta.”

Lähteet: Heino, H. & Viitaniemi, T. 2018.

Kohderyhmä: Intervallihoidon/ vuorohoidon asiakas

Asiakkaan tarpeet (aktiivinen arki)	Tavoite	Esimerkkejä aktiivisen arjen sisällöistä	Mahdollistajat	Hankaloittavat tai estävät tekijät
Liikunnan tarve	Liikuntakyvyn säilyttäminen tai paraneminen.	Ulkoilu kesällä. Haastateltavan vuorohoito ei sisällä fyysisiä harjoitteita.	Intervallihoidon sisältöön kuuluvat yksilö- ja ryhmäharjoitteet.	Intervallihoidon ohjelmaan ei kuulu säännöllistä fyysistä harjoittelua.
Sosiaaliset tarpeet	Mielen virkeys ja yhteisöön kuulumisen kokemus.	Huonetoveri. Tuttujen tapaaminen vuorohoidossa. Keskustelut. Yhteiset ruokailut.	Omat vaatteet, jolloin vierailut toisten huoneissa tuntuvat luontevilta.	Toimintaa ohjaava rutiini.
Elämysten tarve	Virkistäytyminen	Saunominen	Arjesta juhlaa: arjen asioiden tekeminen elämyksiksi.	Elämyksiä järjestetään lähinnä juhlapyhinä.
Kulttuuriset tarpeet	Tyytyväisyys, ilo, virkeys.	Musiikkia, konsertteja, vierailijoita.	Intervallihoidon tarjoava yksikkö.	Haastateltavan vuorohoito ei tarjonnut tätä toivottua kulttuuritarjontaa.

Asiakaskokemuksia:

Terttu: ”Vuorohoidossa vain syödään, juodaan ja oleillaan.” ”Yhteistoiminta piristää ja antaa voimaa.”

”Parasta kuitenkin on, kun pääsee takaisin kotiin.”

”Jotain, mikä piristää ja rikkoo totutun rutiinin. Ihmiset olis onnellisempia ja se olisi parasta.”

Lähteet: Heino, H. & Viitaniemi, T. 2018.

Kohderyhmä: Tehostetun palveluasumisen asiakas

Asiakkaan tarpeet (aktiivinen arki)	Tavoite	Esimerkkejä aktiivisen arjen sisällöistä	Mahdollistajat	Hankaloittavat tai estävät tekijät
Kognitiiviset tarpeet	Mielen pysyminen virkeänä. Tiedon saanti itseä kiinnostavista asioista.	Sanoma- ja aikakauslehtien lukeminen. TV:n katselu.	Lehtien tilaaminen palvelutaloon. TV omassa huoneessa.	Aistitoimintojen heikkeneminen.
Sosiaaliset tarpeet	Mielen virkeys. Henkilökohtainen kohtaaminen. Kontakti ”ulkomaailmaan”.	Palvelutalon tapahtumat, erilaiset esiintyjät. Kahdenkeskiset keskustelut. Ostoksilla käynti.	Palvelutalon järjestämät ja tuottamat tilaisuudet. Omahoitajuus. Hyvät apuvälineet; saattaja.	Oma paha mieli. Liikkumisen vaikeus.
Liikunnan tarve	Arjessa jaksaminen. Jäljellä olevan toimintakyvyn säilyttäminen.	Vuoteesta nousu aamuisin. Kehonhuoltoryhmä Jumppahetket Ulkoilu	Iloinen ja kannustava henkilökunta. Erilaisia ryhmiä tulee olla tarjolla.	Oma jaksaminen ja voimat vähissä. Ryhmiä on vähän; niihin ei haeta/kutsuta. Tiukat asenteet. Rutiinomainen toiminta.
Esteettiset tarpeet	Integriteetin säilyttäminen. Hyvä olo, arvokkuuden tunne. Arkipäivästä nauttiminen. Kaikessa huomiodaan kauneus ja esteettisyys.	Omat vaatteet. Oma huone, jonka siisteydestä ja puhtaudesta sekä yksityisyydestä huolehditaan hyvin. Omat tavarat, huonekalut ja tekstiilit; värien valinta. Viihtyisä ruokailutilanne, hyvä ruokaseura. Omien mieltymysten mukainen ruoka. Lempijuomat. Ruoka-annosten yksilöllinen koostaminen. Kauniisti pukeutunut ja huoliteltu henkilökunta.	Yhteistyö läheisten kanssa vaatehankinnoissa. Huolellinen siivous. Huonetta kunnioitetaan omana revierinä. Ruokailujen istumajärjestykset mietitään huolella. Jos on tottunut alkoholin kohtuukäyttöön, sen pitäminen ”normaalina” myös palveluasumisessa. Työhön sopivien, kauniiden suojavaatteiden vallinta.	Puutteellinen vaatehuolto. Useamman henkilön huoneet. Muistisairaat, jotka eksyvät toisten huoneisiin. Matala siisteystaso. Samassa ruokapöydässä henkilöitä, jotka sotkevat. Epäsiistit suojavaatteet.
Mielekäs tekeminen	Mielihyvä ja tarpeellisuuden kokemus, elämän mielekkyys.	Kukkien hoito.	Fyysinen kunto ja oma-aloitteisuus.	Sopivien tehtävien löytyminen.

Asiakaskokemuksia:

Tellervo, 94v: ”Askartelu tai leipominen ei kiinnosta, katsella voin kun muut tekevät.” Erkki, 62v kieltäytyi äijäkerhosta aikaisemman kokemuksen vuoksi: ”Siellä askarreltiin kaarnaveneitä.”

Lähteet: Heino, H. & Viitaniemi, T. 2018.

Liite 10. Esitys kulttuurihyvinvoinnin huomioimisesta Pohjois-Savon järjestämissuunnitelmassa

Osoitettu sote- ja maakuntauudistuksen muutosjohtajille

25.9.2018

Asia: Esitys kulttuurihyvinvoinnin huomioimisesta Pohjois-Savon järjestämissuunnitelmassa:

Saate/palvelulupauksessa huomioitavaa

Kaikilla on iästä ja toimintakyvystä riippumatta oikeus elää omanlaistaan hyvää elämää ja saada oikea-aikaisia ja laadukkaita palveluja terveyden ja hyvinvoinnin edistämiseksi. Tämän vuoksi hyvinvointia ja terveyttä edistävä taide- ja kulttuuri toiminta (kulttuurihyvinvointipalvelut) tulee ottaa mukaan maakunnan strategiaan ja muihin toimintaa ohjaaviin asiakirjoihin. Mikäli näin ei tehdä, suunnitteilla oleva lainsäädäntö saattaa rajoittaa maakunnan mahdollisuuksia huomioida kulttuurihyvinvointi omassa toiminnassaan.*

Kulttuurihyvinvoinnin edistäminen

Kulttuuripalvelut ovat kuntien vastuulla, mutta maakunta tukee osaltaan kuntien kulttuurityötä sekä eri toimijoiden verkostoitumista alueella. Maakunnan ja kuntien välillä sovitaan yhteisistä käytännöistä, joilla tuetaan maakunnan asukkaiden kulttuuristen oikeuksien toteutumista. Kulttuurin ja kulttuurihyvinvoinnin kehittäminen ja koordinointiin suositellaan asetettavaksi maakunnassa vastuutoimielin (esimerkiksi maakunnan HYTE-ryhmä). Kulttuuriin panostaminen on nähtävä myös vetovoimatekijänä maakunnalle.

Sosiaali- ja terveydenhuollossa kulttuurihyvinvointipalveluja suositellaan integroitavaksi osaksi palveluketjuja. Kulttuurihyvinvointipalvelut sopivat hyvin henkilökohtaisella budjetilla (mm. vanhus- ja vammaispalvelut) ja asiakassetelillä hankittavien palvelujen osaksi sekä suoran valinnan palvelujen ja maakunnan liikelaitoksen sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujen osaksi. Palveluohjauksessa, palvelutarpeen arvioinnissa ja asiakassuunnitelmaa laadittaessa asiakkaan kulttuuriset perusoikeudet ja kulttuurihyvinvointipalveluista saatava hyöty tulee huomioida samaan tapaan kuin muu elintapaohjaus tai arjen tukitoimet kaikissa ikäryhmissä. Asiakassuunnitelmaan kuuluvat kulttuurihyvinvointipalvelut suunnitellaan yhdessä asiakkaan kanssa häntä kuullen. Kulttuurihyvinvointipalveluiden tarkempi toteuttaminen määritellään palveluiden tuottamista koskevissa ehdoissa ja sopimuksissa.

**Kulttuurihyvinvointipalvelut ovat asiakas- ja tarvelähtöisiä palveluja, joilla on terveyttä ja hyvinvointia edistävä tavoite. Kulttuurilähtöiset menetelmät lisäävät asiakkaiden toimintakykyä ja koettua terveyttä sekä osallisuutta ja oikeutta itseilmaisuuksiin. Kulttuurihyvinvointipalveluja kehittävät ja toteuttavat taiteen, kulttuurin, sosiaali-, terveys- ja kasvatustyön ammattilaiset yhdessä.*

(Lähde: <https://taikusydan.turkuamk.fi/tietopankki/kasitteet/>)

Jotta maakunta voi omassa toiminnassaan edistää kulttuuria ja kulttuurihyvinvointia, kulttuurihyvinvointi on liitettävä osaksi maakunnan järjestämissuunnitelmaa, palvelustrategiaa ja palvelusopimuksia. Edellä esitetyt asiat on mahdollista jakaa järjestämissuunnitelmassa kahteen osaan (yleiseen osaan ja sote-tuotantoa koskevaan osaan), mutta tässä kulttuuri ja kulttuurihyvinvointi esitetään yhtenä kokonaisuutena.

Kulttuurisote-hankkeen/PSSHP ja Itä-Suomen Hyvinvointivoimalan puolesta

Mervi Lehmusaho, koordinointipäällikkö Kulttuurisote

Pekka Puustinen, ylilääkäri ja HYTE-vastuuvälittäjä

Salla Seppänen, koulutusvastuualuejohtaja Savonia AMK ja Itä-Suomen Hyvinvointivoimalan johtoryhmän pj.

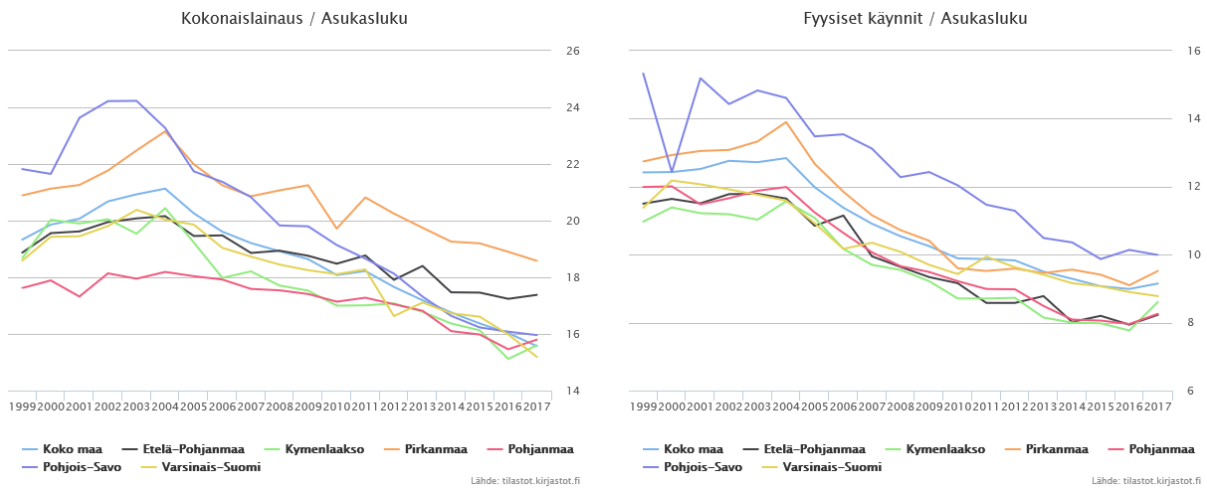
Esko Kauppinen, rehtori Kuopion konservatorio ja Itä-Suomen Hyvinvointivoimalan johtaja

Eeva Mäkinen, kehitysjohtaja Itä-Suomen Hyvinvointivoimala

Liite 11. Kulttuurihyvinvoinnin integrointi uudistuviin sote-palveluihin (pelkistetty rautalankamalli)

	Järjestäjä	Tuotanto
Vastuut ja johtaminen	Kulttuurihyvinvoinnin vastuutus ja koordinointi, tehtäväkuvaus	Palvelujen indikaatiot, ohje hankintaprosessista
Yhdyspinnat ja verkostot	Yhdyspinta kuntiin: työnjako, rahoitus ja tuotantovastuut; yhteistyöryhmät, viestintä	Yhteyshenkilö ja osallistuminen yhteistyöryhmiin (kunnan Hyte; lasten ja perheiden palvelut; ikäntyneiden palvelut)
Sopimukset, strategiat ja kuvaukset	Kirjaukset: maakunnan järjestämissuunnitelma, palvelusopimukset, palvelukuvaukset	Mallipohjat hankintasopimuksille, yleinen toimintaohjeistus vapaaehtoistyölle, hankkeille ym.
Asiakas- ja palveluohjaus	Palvelutarjottimet ja digiratkaisut, maakunnalliset mallit (Kaikukortti)	Asiakas- ja palveluohjaajien koulutus, tietojärjestelmissä paikat malleille
Osallisuus ja vaikuttaminen	Kulttuurihyvinvointi asiakasraadeissa ja neuvostoissa (vanhusneuvosto)	Palautekyselyihin ja asiakaskuulemisiin kulttuurihyvinvointi mukaan
Seuranta ja indikaattorit	Minimitietosisällöt	Mallikysymykset kulttuurihyvinvointipalvelujen laadun ja vaikuttavuuden seurantaan
TKI, hanketointi ja henkilöstökoulutus	Kulttuurin tekijät mukana, myös organisaation kehittämisessä	Yhteiskehittäminen, henkilöstön osaamiskartoitukset ja täydennyskoulutus
Tilat	Prosenttiperiaate (ohje soveltamisesta)	Tilojen käyttöperiaatteet (arjen kulttuurin mahdollistaminen)

Liite 12. Indikaattoreita hankemaakunnista

Kuva 1. Kokonaislainaus/asukasluku ja kirjaston fyysiset käynnit/ asukasluku. (Suomen yleisten kirjastojen tilastot: tilastot.kirjastot.fi.)

Kuva 2a. Elämänlaatunsa hyväksi tuntevien osuus (EuroHIS-8) ja **kuva 2b.** Itsensä yksinäiseksi tuntevien osuus Kulttuurisote-alueilla. (Vihreän värin vahvuus kuvaa indikaattorin suuntaa verrattuna koko maan keskiarvoon.)

Taulukko 1. Elämänlaatunsa hyväksi tuntevien osuus (%), EuroHIS-8) ja itsensä yksinäiseksi tuntevien osuus (%) Kulttuurisote-alueilla vuonna 2018 (uudet maakunnat, HE 115/2017).

Maakunta	Elämänlaatunsa hyväksi tuntevien osuus (%), (EuroHIS-8)				Itsensä yksinäiseksi tuntevien osuus (%)	
	20 vuotta täyttäneet	Matala koulutustaso	20-64 v.	yli 75 v.	20 vuotta täyttäneet	Matala koulutustaso
Koko maa	60,1	54,7	63,5	41,7	8,4	9,7
Etelä-Pohjanmaa	58,4	55,2	60,5	43,3	5,8	5,8
Pohjanmaa	58,1	54,2	61,8	40,7	6,3	7,4
Pirkanmaa	56,4	51,3	58,5	39,0	8,1	9,4
Varsinais-Suomi	59,8	53,5	62,8	41,7	8,2	9,2
Pohjois-Savo	57,4	51,5	61,4	41,9	8,0	7,6
Kymenlaakso	55,3	51,5	57,9	42,7	7,2	8,2

Lähde: Tilasto- ja indikaattoripankki Sotkanet.fi, THL 2005 - 2019.